

T.C.

İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**5271 SAYILI CEZA MUHAKEMESİ KANUNU KAPSAMINDA
DOĞRUDAN SORU YÖNELTME**

ZEHRA YILMAZ

KAMU HUKUKU TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üye. Esra ALAN AKCAN

İSTANBUL 2020

KABUL ve ONAY SAYFASI

Enstitümüz Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Zehra YILMAZ tarafından hazırlanan “5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Kapsamında Doğrudan Soru Yönelme” isimli tez savunma sınavı 07.02.2020 tarihinde İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılmış olup aşağıda belirtilen jüri tarafından değerlendirilerek, **OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU** ile yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üye. Esra ALAN AKCAN
İstanbul Medipol Üniversitesi
Tez Danışmanı

Doç. Dr. Selman KARAKUL
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sınav Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üye. Gülsah BOSTANCI BOZBAYINDIR
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Sınav Jüri Üyesi

İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu' nun **10.02.2020** tarih ve **2020.07-04** sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Müjgan TUNÇ YÜCEL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlamasından yazımına kadar bütün safhalarda etik dışı olabilecek bir davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilemeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tez çalışmasında ve yazım sırasında patent ve telif haklarımı ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

Zehra YILMAZ

ÖNSÖZ

İşbu çalışma İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Bölümünde Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır.

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanun'unun 201. maddesi ile düzenleme altına alınan doğrudan soru yöneltme müessesesi, usul hukukumuzda kazandırılmış en önemli düzenlemelerden biridir. Doğrudan soru yöneltme; savunma hakkı, silahların eşitliği ilkesi ve adil yargılanma hakkı bakımından mevzuattaki eksiklikler sebebi ile meydana gelen hak ihlallerinin önlenmesi amacıyla yönelik olarak hükme bağlanmış bir düzenlemedir. Anılan yenilik, delillerin doğrudan doğruya değerlendirilmesi ilkesi çerçevesinde, yargılamanın etkin bir şekilde yürütülmesine sağladığı katkı sebebi ile inceleme konusu olarak tercih edilmiştir.

Doğrudan soru yöneltme, uygulamada Anglo Sakson hukukunda aktif bir yargılama faaliyeti olan çapraz sorgu sistemi ile oldukça karıştırılmaktadır. Doğrudan soru yöneltmenin, çapraz sorgu sistemine benzer yönleri bulunsa da, doğrudan soru yöneltme; çapraz sorgudan ve çapraz sorgunun işleyişinden oldukça farklı bir düzenlemedir. Uygulamada büyük bir sıkıntıya neden olan bu kavramsal karışıklığın önüne geçmek ve düzenlemelerin doğru şekilde anlaşılmasına katkı sağlamak için özellikle bu konuya değinmek istedik.

Doğrudan soru yöneltme kurumu, 5271 Sayılı CMK ile 2005 yılında yürürlüğe giren yeni bir düzenleme olduğundan, akademisyenler tarafından doğrudan soru yöneltme konusu ile ilgili olarak doktrinde henüz çok fazla çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple anılan madde gereğince kendisine doğrudan soru yöneltme hakkı verilen uygulayıcılar tarafından bu yeniliklerin özümsemesi, düzenlemenin daha iyi anlaşılması ve yargılama faaliyetleri sırasında daha sık uygulanması bakımından uygulayıcılara yol göstermesi amacı ile bu konunun üzerinde çalışmak istedik.

Tezin yazım sürecinde yaşanan en büyük sıkıntı, konu ile ilgili olarak başvurulacak kaynak sayısının azlığı olmuştur. Yaşanılan bir başka sıkıntı ise; çalışma konumuz olan doğrudan soru yöneltmenin, kanunda tek bir maddede yer alması sebebiyle, düzenlemenin uygulanması sırasında maddede yer almayan hususların

özüme kavuşturulması sırasında Ceza Muhakemesi Kanunumuzun değişik maddeleriyle bağlantısının tespit edilmesi ve ilişkilendirilmesi noktasında olmuştur.

Emeği geçenlere teőekkür etmeden önce büyük fedakarlıklar ile beni bugüne getiren, her zaman ve her şartta yanımda olan, varlık ve destekleri ile her zaman bana güven veren, bana huzurlu ve mutlu bir aile ortamı yaşatan gerek eğitim hayatımda gerek meslek hayatımda gerekse bu tezin yazımında her zaman benim yanımda olan sevgili anneme, babama; özellikle ne kadar uzakta olursak olalım mesafelerin bir insanın yanında olmak için önemsiz olduğunu her defasında kanıtlayan, hayatımın her anında en büyük destekçim olan ablam Esra Yılmaz'a ve diğer ablalarımaya ayrı ayrı tüm fedakarlıkları ve destekleri için teőekkür etmek isterim.

Danışmanlığımı üstlenerek ve yazım sürecinde adeta üzerime titreyerek işbu tezin bu aşamaya gelmesinde büyük emeği olan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Esra Alan AKCAN'a özellikle teőekkür etmek isterim.

Tezin hazırlanma sürecinde her daim yanımda olan, tezimi okuyup değerli eleştirileri ile gelişimime katkıda bulunan kıymetli arkadaşım Av. Yakup BAL'a, her türlü stres ve yakınmalarımaya tahammül gösteren ve gerektiğinde yükümü hafifleten değerli dostlarım Av. Hilal KAYMAK'a ve Cumhuriyet Savcısı Çimen KARADAĞ'a destekleri için sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM

DOĞRUDAN SORU YÖNELTME KAVRAMI, AMACI, KAVRAMLARLA KARŞILAŞTIRILMASI, İLKELER, TARİHÇE

A. KAVRAM.....	5
B. TANIM.....	7
C. HUKUKİ NİTELİĞİ.....	10
D. AMAÇ.....	13
E. YÖNTEM.....	15
F. BENZER KAVRAMLARLA KARŞILAŞTIRILMASI.....	17
1. Doğrudan Soru Yönelme ve İfade Alma.....	17
2. Doğrudan Soru Yönelme ve Sorgu	19
3. Doğrudan Soru Yönelme ve Beyanda Bulunma.....	21
4. Doğrudan Soru Yönelme ve Çapraz Sorgu	23
a. Birinci Aşama	29
b. İkinci Aşama	30
c. Üçüncü Aşama.....	30

d. Dördüncü Aşama.....	31
G. HAKİM OLAN İLKELER.....	32
1. Hukuk Devleti İlkesi.....	32
2. İnsan Onurunun Dokunulmazlığı İlkesi.....	34
3. Adil Yargılanma Hakkı.....	36
4. Sözlülük İlkesi.....	38
5. Vasıtasızlık İlkesi.....	42
6. Özel Hayatın Gizliliği İlkesi.....	43
7. Maddi Gerçeğin Araştırılması İlkesi.....	44
8. Silahların Eşitliği İlkesi.....	47
9. Meramını Anlatabilme İlkesi.....	49
10. Masumiyet Karinesi ve Şüpheden Sanık Yararlanır İlkesi.....	50
11. Susma Hakkı.....	51
H. TARİHÇE.....	53
1. Evrensel Hukuk Sistemleri İçerisindeki Gelişim.....	53
2. Türk Hukukundaki Tarihsel Gelişimi	56
a. 1412 CMUK Dönemindeki Düzenlemeler.....	57
b. 5271 CMK Dönemindeki Düzenlemeler.....	61

2.BÖLÜM

DOĞRUDAN SORU YÖNELTME HAKKINA SAHİP OLANLAR, DOĞRUDAN SORU SORULABİLECEKLER, DOĞRUDAN SORU YÖNELTMENİN UYGULANACAĞI AŞAMA

A. DOĞRUDAN SORU YÖNELTME HAKKINA SAHİP OLANLAR.....	64
1. Doğrudan Soru Yönelme Hakkını Aracı Kılmaksızın, Doğrudan Kullanma Hakkına Sahip Olanlar.....	64
a. Heyet Halinde Görev Yapan Mahkemelerde Heyeti Oluşturan Hakimler.....	65

b. Cumhuriyet Savcısı.....	67
c. Avukat.....	71
aa. Müdafî.....	71
bb. Vekil.....	77
d. Bilirkişi.....	78
2. Doğrudan Soru Yönelme Hakkını Hakim veya Mahkeme Başkanı Aracılığıyla Kullanma Hakkına Sahip Olanlar.....	81
a. Sanık.....	82
b. Katılan.....	85
B. DOĞRUDAN SORU YÖNELTME MÜESSESESİNE MUHATAP OLANLAR.....	87
1. Sanık.....	88
2. Katılan.....	94
3. Bilirkişi.....	95
4. Tanık.....	97
a. Genel Olarak.....	97
b. Gizli Tanık.....	107
5. Duruşmaya Çağırılmış Diğer Kişiler.....	109
C. DOĞRUDAN SORU YÖNELTMENİN UYGULANACAĞI AŞAMA.....	110
1. Soruşturma Evresi.....	111
2. Kovuşturma Evresi.....	113
D. DOĞRUDAN SORU YÖNELTMENİN SIRASI.....	115
E. DOĞRUDAN SORU YÖNELTMEDE SORULACAK SORULARIN NİTELİĞİ, KAPSAMI VE SINIRLARI.....	116
1. Yönlendirici Sorular.....	120
2. Yanıltıcı Sorular.....	120
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA.....	124

KISALTMALAR

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.
AY	: 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.
AYM	: Anayasa Mahkemesi.
Bkz./ bkz.	: Bakınız.
BM	: Birleşmiş Milletler.
B. No	: Başvuru Numarası.
C.	: Cilt.
CD.	: Ceza Dairesi.
CMK	: 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu.
CMUK	: 1412 Sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu.
c.	: cümle.
Çev.	: Çeviren.
E.	: Esas.
E. T	: Erişim Tarihi.
İNÜHF	: İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
K.	: Karar.
K.T	: Karar Tarihi.
m.	: madde.
MÜHFHAD	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi.

MvSHS : Medeni ve Siyasi Hakların Sözleşmesi.

S : Sayı.

s : sayfa.

T : Tarih.

TBB : Türkiye Barolar Birliği.

TCK : 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu.

Vb./vb : ve benzeri.

Vd./vd : ve devamı.

Y. : Yargıtay.

yy : Yüzyıl.

5271 SAYILI CEZA MUHAKEMESİ KANUNU'NDA DOĞRUDAN SORU YÖNELTME

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 201. maddesinde yer alan doğrudan soru yöneltme faaliyeti oluşturmaktadır. Konunun seçilmesindeki en önemli sebep, doğrudan soru yöneltme faaliyetinin; yargılamanın etkin ve verimli bir şekilde sürdürülmesi ve sonuçlandırılması için son derece önemli bir rolünün bulunmasıdır. Doğrudan soru yöneltme hükmünün önemine rağmen bu yenilik hakkında uygulayıcıların faydalanabileceği yeterli sayıda kaynak bulunmaması bu hakkın uygulanmasını ve yaygınlaşmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, gerek bu hakkı kullanacak uygulayıcıların, gerekse bu hakkın yöneldiği kişilerin getirilmiş olan bu yenilikler hakkında bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Özellikle, söz konusu maddenin uygulayıcılarından biri olan, iddia makamını temsil eden ve benim de içerisinde bulunduğum Cumhuriyet Savcılarının, bu faaliyetin uygulaması sırasında kovuşturma aşamasında da tıpkı soruşturma aşamasındaki gibi aktif bir rol alarak, maddi gerçeğe ulaşılması konusunda azami faydanın gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle çalışmamızda, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 201. maddesi dayanak alınmak suretiyle, AİHS ve mevzuat hükümleri çerçevesinde doğrudan soru yöneltme müessesinin; tanımı, amacı, hukuki niteliği, benzer kavramlarla ilişkisi, müesseseye hâkim olan ilkeler, tarihçesi, doğrudan soru yöneltme hakkına sahip olan sùjeler ile kendisine soru sorulacak sùjeler, doğrudan soru yöneltme faaliyetinin yargılanmanın hangi aşamasında uygulanacağı sorunu ve bu hakkın sınırına ilişkin hususlar inceleme konusu yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Doğrudan soru yöneltme, çapraz sorgu, ceza muhakemesi kanunu, sorgu.

DIRECT QUESTIONING IN THE LAW OF CRIMINAL PRECEDURE 5271

ABSTRACT

The subject of this study is the direct questioning activity in Article 201 of the Law of Criminal Procedure No. 5271. The most important reason for the selection of the subject is that direct questioning activity has an extremely important role in the effective and efficient maintenance and conclusion of the proceedings. Despite the importance of the direct questioning provision, the lack of sufficient resources for practitioners to benefit from this innovation makes it difficult to enforce and spread this right. Therefore, it is aimed to inform both the practitioners who will use this right and the persons to whom this right is directed about these innovations. In particular, as one of the practitioners of the article in question and the representer of the prosecution the Public Prosecutors and me as one of them, taking an active role in the prosecution phase as in the investigation phase, have aimed to show the maximum benefit in achieving the material fact during the implementation of this activity. For this reason, in our study, based on Article 201 of the Code of Criminal Procedure no. 5271, the establishment of direct questioning within the framework of provisions of the European Convention on Human Rights; the definition, purpose, legal quality, relationship with similar concepts, principles that dominate the institution, history, subjects who have the right to direct questions and subjects to be questioned, the question of the stage of the direct questioning activity and the issues related to the limit of this right were examined.

Keywords: Direct questioning, cross examination, The Law of Criminal Procedure, questioning.

GİRİŞ

5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 201. maddesinde düzenleme altına alınan ve anılan madde dışında herhangi bir kanun maddesi, yönetmelik ya da başka bir mevzuatta yerini bulamamış, doğrudan soru yöneltme müessesesi tek bir maddede yer almasına rağmen, bu hakkın kullanıcılarına çok önemli hak ve yetkiler bahşetmiş olup, doğru ve etkin kullanıldığı takdirde oldukça faydalı sonuçlar doğurmaya müsait olan bir faaliyettir. Söz konusu madde düzenlemesi, özellikle 2005 yılında değişen yeni usul kanunumuzda yer bularak, gelişen ve değişen evrensel hukuk sistemlerine entegre olabilmek adına kanun koyucu tarafından hüküm altına alındığı düşünülen bir madde olmuştur. Bu nedenle doğrudan soru yöneltmenin mevzuata dahil edilerek, kanunda açıkça düzenlenmesi hukukumuz bakımından son derece önemli bir adım olmuştur.¹

Doğrudan soru yöneltme faaliyeti ile ilgili olarak, kanunda bir maddeye yer verilmesinin nedenlerinin temel olarak üç başlık altında incelenebileceği kanaatindeyiz.

Düzenlemeye yer verilmesinin ilk nedeni; evrensel hukuk sistemlerine ait bazı müesseselerin, mevzuatımıza uygun şekilde düzenleme altına alınarak, yargılamaya katılan bütün tarafların "silahların eşitliği" çerçevesinde, duruşma düzenine uyulmak kaydıyla aktif rol almalarını sağlayarak ceza yargılamasının en temel hedeflerinden biri olarak sayılabilecek maddi gerçeğe² sorunsuz şekilde erişmenin hedeflenmesidir.

İkinci sebep; ülkemizde tüketilmesi gereken iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından; hak arayışının devamı amacıyla yargılama dosyalarının taraf olduğumuz AİHS'nin gereği olarak AİHM'ye taşınması sonrasında ülkemiz aleyhine çok sayıda karar çıkması olmuştur. AİHM özellikle; "savunma ve adil yargılanma hakları" ile

¹ YAŞAR, Osman/ OTACI, Cengiz, Yeni İçtihatlarla Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu II. Cilt, Güncellenmiş 6. Baskı, Seçkin Hukuk, s. 2521.

² ÖZTÜRK, Bahri, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Güncellenmiş 10. Baskı, Seçkin Hukuk, s. 31.

“çekişmeli yargılama ilkesinin”³ ihlal edilmesi nedeniyle ülkemiz aleyhine birçok karara hükmetmiştir. İhlal kararları⁴ özellikle anılan ilkeleri temel alan ve bu ilkelerin bahsettiği hakların aktif olarak kullanılabilmesi bir kanuni düzenlemenin yapılmasını zorunlu kılmıştır. İşte bu sebeple de doğrudan soru yöneltme hakkı kanunda açıkça düzenlenmiştir.

Üçüncü sebep ise; yargılama faaliyetinin devam ettiği duruşma sırasında, doğrudan doğruyalık ilkesi gereğince toplanan bütün delillerin, hiçbir kuşkuya yer vermeksizin, kurulacak olan hükme dayanak teşkil etmesi amacıyla, delillerin tartışılması⁵ sırasında özellikle hukuk eğitimi görmüş ve yargılama faaliyetinin sac ayaklarını oluşturan avukat, heyeti oluşturan hakimler ile Cumhuriyet savcısına doğrudan; sanık ve katılana ise hakim veya mahkeme başkanı aracılığıyla soru sorma olanağının verilerek “delillerin güvenilirliğinin sınanmasına” maddi gerçeğe ulaşılması konusunda ihtiyaç duyulmasıdır.

Yukarıda saymış olduğumuz nedenler, 5271 sayılı CMK m. 201’de doğrudan soru yöneltme faaliyetinin özel olarak düzenlenmesine vesile olmuştur. Söz konusu madde ceza muhakemesi hukukunun genel ilkeleri çerçevesinde gelişip⁶, kaleme

³ Maddede, çekişmeli yargılama ilkesinin önemli bileşenlerinden biri olan delilleri sorgulama; sanık, tanık, bilirkişi, uzman, katılan ve duruşmaya katılan diğer kişileri sorguya çekme ve soru sorma hakkı düzenlenmiştir. **YAŞAR, Osman**, Yeni İçtihatlarla Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu II. Cilt, Güncellenmiş 8. Baskı, Seçkin Hukuk, s. 2144.

⁴ Aynı yönde görüş için bkz. **DÖNMEZ, Burcu**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu (Doğrudan Soru Yöneltme), Seçkin Hukuk Güncellenmiş ve Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara 2019, s. 339.

⁵ **ÖZTÜRK, Bahri**, Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku, Güncellenmiş 6. Baskı, Seçkin Hukuk, Ankara 2019, s. 427.

⁶ Zaman içerisinde, yüzyıllarca süren geleneğin ve yaşanmışlığın sonucu olarak, evrensel nitelikte bazı temel muhakeme ilkeleri benimsenmiştir. Bu ilkelerin kaynağını ise temel hak ve özgürlükler ile bunların korunması düşüncesi oluşturmuştur. Söz konusu temel hak ve özgürlükler, ceza muhakemesi ilkelerine yön ve şekil veren; “ceza muhakemesinin yürüyüşüne ilişkin temel hak ve özgürlükler” olarak da adlandırılabilir iken bu ilkelerin kaynağını sadece AY değil, CMK ve tarafı olduğumuz AİHS’de oluşturmakadır. **ÖZBEK, Veli Özer/ DOĞAN, Koray/ BACAKSIZ, Pınar**, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Hukuk, Ankara 2019, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 12. Baskı, s. 48- 49.

alınmıştır. Ancak anılan düzenlemenin sadece bir maddede düzenlenmesi nedeniyle; maddenin uygulanması sırasında boşlukta kalan ve sorun teşkil edebileceği düşünülen kısımlar, ceza muhakemesi kanununun kıyasa da müsaade etmesi sebebiyle, müessese ile bağlantılı olan diğer kanuni düzenlemelerle doldurulmaya çalışılmaktadır. CMK m. 201'in en önemli dayanağı ise, normlar hiyerarşisinin en üstünde yer alan Anayasa'nın bizzat kendisi olmuştur.

Doğrudan soru yöneltme, Anglo Sakson Hukukunda uygulanan çapraz sorgu⁷ sistemine kısmi olarak benzeyen ancak; ulusal mevzuatımızda, kanunda “*numerus clausus*” olarak sayılan kişilere, duruşma düzen ve disiplinine uymak kaydıyla, doğrudan veya mahkeme başkanı aracılığı ile soru sorma olanağı veren bir faaliyettir. Doğrudan soru yöneltmenin tarihsel çıkış noktasını ise; Anglo Sakson hukukunda geçerli olan ve çapraz sorgu faaliyeti olarak yürütülen uygulamanın, ilerleyen zamanlarda Kıta Avrupası hukuk sistemini benimseyen ülkeler tarafından da uygulanmak istemesi oluşturmuştur.⁸ Bu nedenle çapraz sorgu ve doğrudan soru yöneltme kavramları çalışma konumuz içerisinde oldukça sık yer bulmuştur.

Tezimiz iki temel bölümden oluşmaktadır.

Tezimizin ilk bölümünde; doğrudan soru yöneltmenin madde metni ve doktrinde yapılan tespitler dikkate alınarak tanımı yapılmaya çalışılmıştır. Tanımın sonrasında özellikle, doğrudan soru yöneltmenin amacı ve yöntemi ile hukuki niteliği ve benzer kavramlarla karşılaştırılması üzerinde durulmuştur. Akabinde müesseseyi şekillendiren temel ilkeler, konu ile bağlantılı olarak incelenmiştir. En son olarak da evrensel hukuk sistemleri ile Türk Hukuk sistemimiz bakımından doğrudan soru yöneltmenin tarihi gelişimi hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci ve son bölümünde ise; öncelikle doğrudan soru yöneltme hakkına sahip olanlar, bu hakkı doğrudan ve mahkeme başkanı veya hakim aracılığıyla kullanabilecek kişiler olmak üzere başlıklara ayrılarak detaylı olarak incelenmiştir. Daha sonra bu hakkın kullanılmasına muhatap olan kişiler hakkında bilgi verilmiştir.

⁷ DÖNMEZ, s. 28.

⁸ DÖNMEZ, s. 281.

Kendilerine doğrudan soru yöneltme hakkı tanınan kişilerin bu hakkı kullanmak istemeleri halinde; bunun hangi sırayla yapılacağı irdelenmiştir. En son olarak da doğrudan soru yöneltmenin yargılamanın hangi aşamasında uygulanabileceğine değinilmiştir.

1. BÖLÜM

DOĞRUDAN SORU YÖNELTME KAVRAMI, AMACI, KAVRAMLARLA KARŞILAŞTIRILMASI, İLKELER, TARİHÇE

A. KAVRAM

Medeni muhakeme hukukunda amaç genel olarak, şekli gerçeği bulmak olarak kabul edilse de; ceza muhakemesinde amaç, hukuk devleti ilkesi çerçevesinde, insan hak ve özgürlüklerine riayet edilmek sureti ile maddi gerçeğe ulaşmak olarak kabul edilir.⁹

Ceza muhakemesi müesseseleri; elde edilen bütün delilleri tek tek incelemek suretiyle bunların karşılığını oluşturan maddi vakayı bütün halinde ortaya koymak suretiyle, maddi ceza hukuku normlarını kullanarak ceza ihtilafını çözme amacını taşımaktadır; bu sebeple bu ihtilafın iki yönü olduğu; ilkinin, maddi vaka ile ilgili ihtilaf oluştururken, ikincisini maddi vakayı çözerken uygulanacak olan hukukun uygulanmasına ilişkin ihtilaf oluşturur.¹⁰

Ceza muhakemesinde benimsenen anlayış, hakim maddi olayın çözüme kavuşturulması hususunda elde edilen delilleri vicdanına uygun olarak serbestçe takdir ederek¹¹ iddia ve savunma makamlarından ayrı ve bağımsız şekilde karar vermesi temeli üzerine kurulmuştur. Hakim, toplanan ve toplanmasını istediği tüm delillere; doğrudan doğruya temas ederek karar vermelidir. İşte tam da bu noktada hakim vereceği hükme esas olan; delillerin çeşitliliği ve önemi ortaya çıkmaktadır. Zira ceza yargılamasının amaçlarından biri olan maddi gerçeğe ulaşılabilmesi, yargılama konusu

⁹ Aynı yönde görüş için bkz. **ÜNVER, Yener/ HAKERİ, Hakan**, Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s. 41.

¹⁰ **KARAKAYA, Naim**, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Avukatın Soru Sorma Yetkisi,” Türk Ceza Adalet Sisteminin Etkinliğinin Geliştirilmesi Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi Ortak Projesi Avukatlar İçin El Kitabı IV, s. 6 (barobirlik.org.tr- E.T: 02.08.2018).

¹¹ **ŞAHİN, Cumhur/ GÖKTÜRK, Neslihan**, Ceza Muhakemesi Hukuku II, Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 9. Bası, s. 175.

olayla ilgisi bulunan kişilerin yargılamaya katkısını zorunlu kılar.¹² Doktrinde, pek çok sınıflandırma yapılsa da bizim de katıldığımız görüşe göre beyan ve belge delilleri doğrudan doğruya delil olarak kabul edilmesi gereken delil çeşitlerindedir.¹³ Beyan delillerinin ise; tez konumuz bakımından önemi son derece büyüktür. Zira beyanları ile maddi gerçeğin çerçevesini çizen sanığın, katılanın, tanıkların ya da ilgili diğer kişilerin dinlenmeleri ve bu kişilere soru yöneltilmesi ceza yargılamasının amaçları bakımından son derece ehemmiyet arz etmektedir.¹⁴

Yargılamayı yürüterek nihayete erdiren hakimin; sanığa, tanığa, katılan ya da bilirkişiye soru yöneltilmesi gerçeğin açıklığa kavuşturulması için beyan delilleri bakımından müracaat ettiği en önemli araştırma ve delil toplama yöntemlerinden biridir. Bu sebeple yapılan yargılama faaliyetine dahil olan; sanık, tanık, katılan, bilirkişi ya da duruşmaya çağırılan diğer kişilerin; somut olay bakımından hakimin sorduğu sorulara yaptığı her açıklama maddi gerçeğin çözüme kavuşturulması bakımından son derece önemli olsa dahi, bu soruların salt hakim tarafından sorulmasının; ilgili kişinin olayı aktarmasının çoğunlukla tüm detayları ile anlaşılması noktasında yeterli olamaması ya da eksik kalması nedeni ile açıklama sahibine olayla ilgili olarak farklı bakış açılarını içeren soruların sorulmasını zorunlu kılabilecek; sorulacak sorulara yapılacak açıklamalar da bu doğrultuda farklılık gösterebilecek, nihai olarak sorulan sorular kimi zaman yargılamanın seyrini değiştirebilecek önemde olabilecektir.¹⁵ Bu şekilde sağlıklı bir sonuca ulaşılması bakımından doğrudan soru yöneltilme uygulaması da maddi gerçeği araştırmada son derece önemli olacaktır.¹⁶

Ceza muhamesinde amaç; hangi şartta olursa olsun¹⁷ maddi gerçeği ortaya çıkarmak olmayıp, aksine *“adil yargılanma ilkesi kapsamında hukuka uygun bir*

¹² **ŞAHİN, Cumhur/ GÖKTÜRK, Neslihan**, Ceza Muhakemesi Hukuku I, Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 10. Bası, s. 28.

¹³ **ŞAHİN/ GÖKTÜRK**, C. II, s. 34.

¹⁴ **KARAKAYA**, s. 4.

¹⁵ **KARAKAYA**, s. 7.

¹⁶ **AKYAZAN, Ahmet Emrah**, Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Doğrudan Soru Yöneltilme (Çapraz Soru), Ankara 2009, s. 398.

¹⁷ **ÖZTÜRK**, (Nazari ve Uygulamalı), s. 141.

şekilde” maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. ¹⁸ Bu noktada, sadece hakimin ya da iddia makamının sanığa, katılana, tanık, bilirkişi ya da duruşmaya katılan diğer kişilere soru yöneltmesi yaşanan olayın ortaya çıkarılması bakımından yeterli olmayıp; savunma makamı ile katılana da bu kişilere soru yöneltme imkanının verilmesi, maddi gerçeğin ortaya çıkarılması amacına yönelik “adil yargılanma hakkının” ¹⁹ bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Tüm bu açıklamalardan sonra, soru yöneltme kavramı; ceza muhakemesine katılan kişilerin, belli bir usul ya da kurala bağlı olarak, beyan ve açıklamaları; maddi gerçeğin ortaya çıkarılması sırasında önem arz eden ilgililerin yanıtlaması için yönelen soruları, aracsız bir şekilde doğrudan ya da mahkeme başkanı veya hakimi aracı kılarak yöneltebilmeleri ²⁰ olarak açıklanabilecek bir araştırma yöntemi olarak izah edilebilir.

B. TANIM

Doğrudan soru yöneltmenin tanımı ile ilgili olarak ceza muhakemesi kanunumuzda açıkça herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Doktrinde de, doğrudan soru yöneltme ile ilgili olarak genel kabul gören bir tanım bulunmamaktadır. Kanaatimizce; bunun iki önemli sebebi vardır. Birinci sebep; düzenlemenin usul hukukumuzda, her ne kadar eski CMUK döneminde de kısmi olarak yer bulsa da; CMK ile yepyeni bir şekilde kaleme alınmasıdır. Bu sebeple düzenleme hukukumuzda yeni olduğu için konu ile ilgili olarak detaylı ve kapsamlı çalışmalar henüz yapılmamıştır. İkinci sebep ise; düzenlemenin uygulamada benzer bazı kavram ve kurumlarla karıştırılarak bu kavramlarla eş anlamlıymış gibi kullanılmaya çalışılmasından kaynaklanmaktadır. ²¹ Kanaatimizce, doğrudan soru yöneltmenin

¹⁸ **ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ**, s. 42.

¹⁹ Adil yargılanma hakkı ile adil bir muhakemenin asgari şartları teminat altına alınmış olur. **ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ**, s. 52.

²⁰ **KARAKAYA**, s. 8.

²¹ Aynı yönde görüş için bkz. **TEMİZ, Yağmur**, “*Türk Hukukunda Çapraz Sorgu Tartışmaları*,” İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.6, Sayı 1, Yıl 2015, (299-332 arası), s. 317. (dergipark.gov.tr- E. T: 04.02.2018).

tanımı yapılmadan önce kanun koyucu tarafından maddenin kaleme alınış şeklini incelemek gerekecektir.

CMK'nın doğrudan soru yöneltme başlığı ile düzenlenen 201. maddesi;

“(1) Cumhuriyet savcısı, müdafî veya vekil sıfatıyla duruşmaya katılan avukat; sanığa, katılana, tanıklara, bilirkişilere ve duruşmaya çağırılmış diğer kişilere, duruşma disiplinine uygun olarak **doğrudan** soru yöneltebilirler. Sanık ve katılan da **mahkeme başkanı veya hâkim aracılığı ile** soru yöneltebilir. Yöneltilen soruya itiraz edildiğinde sorunun yöneltilmesinin gerekip gerekmediğine, mahkeme başkanı karar verir. Gerekliğinde ilgililer yeniden soru sorabilir.

(2) Heyet halinde görev yapan mahkemelerde, heyeti oluşturan hâkimler, birinci fıkrada belirtilen kişilere soru sorabilir.”

Şeklinde düzenleme altına alınmıştır. Kanun koyucu tarafından madde **doğrudan** soru yöneltme olarak kaleme alınmış ise de, madde içeriğinin tetkikinde; belli kişilere “doğrudan”, belli kişilere ise “mahkeme başkanı ya da hakim aracılığı” ile soru sorma imkanının düzenleme altına alındığı görülmektedir.

CMK m.201.'de hüküm altına alınan düzenleme; Anglo-Sakson hukukunda geçerli bir uygulama olan ve Kıta Avrupası hukuk sisteminde, zamanla kabul görmeye başlayan, kısmi olarak çapraz sorgu sistemine benzeyen, belirli kişilere doğrudan soru sorma olağanı veren, maddi gerçeğe ulaşma amacı taşıyan ve adil yargılanma ilkesinin hayata geçirilmesine hizmet eden bir ceza muhakemesi işlemi olarak kabul edilmiştir.²² Yine, doktrinde doğrudan soru yöneltme; mahkeme başkanı ya da hakimi aracı kılmaksızın yapılan soru sorma işlemi²³ olarak tanımlanmıştır.

Taner, doğrudan soru yöneltme faaliyetini eserinde, “*Türk Hukukunda Bir Tanık Sınama Yöntemi Olarak Doğrudan Soru Sorma*” olarak başlığa bağlayıp,

²² PARLAR, Ali/ ÖZTÜRK, Mustafa, Ceza Yargılamasında Doğrudan Soru Yöneltme (Çapraz Sorgu), Aristo, s. 12.

²³ YAŞAR, Osman, Uygulamalı ve Yorumlu 5271 Sayılı Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu, Ankara 2005, s. 797.

ardından da CMK hükümleri gereğince sözleri kesilmeden dinlenmesi gereken tanıklara, yargılama makamının soru sormasının akabinde, tarafların tanık sınamaya yöntemi ²⁴ olarak soru sormaları olarak izah etmiştir.

Tez konumuz ile ilgili olarak yaptığımız bütün araştırma ve çıkarımlar sonucunda doğrudan soru yöneltme müessesesinin, doktrindeki çoğu yazar tarafından madde başlığından yola çıkılarak sadece “doğrudan” soru yöneltme bakımından tanımlandığı görülmüştür. ²⁵ Oysa anılan maddenin başlığı “doğrudan soru yöneltme” ise de, maddenin yorumunda “mahkeme başkanı ya da hakim aracılığı ile soru yöneltme” hakkının da anılan düzenlemede hüküm altına alındığı aşıkardır. Bu sebeple, biz doğrudan soru yöneltmenin tanımını, çalışmamız içerisinde edindiğimiz tüm çıkarımları yansıtan lafzi yorumundan yola çıkarak yapmayı uygun buluyoruz.

Kanaatimizce doğrudan soru yöneltme; adil yargılanma hakkı ile silahların eşitliği ilkesi çerçevesinde şekillenen, kovuşturma aşamasında hakim veya mahkeme başkanı tarafından yürütülen yargılama faaliyeti sırasındaki duruşmada; sorgu, dinleme ya da delillerin tartışılması esnasında; heyet halinde çalışan mahkemelerde görev yapan her bir hakim, savcı, vekil ya da müdafii sıfatıyla avukatların **hakim aracılığı olmaksızın** doğrudan soru sorabildiği bir düzenlemedir. Yine anılan madde gereğince katılan ve sanığın **hakim veya mahkeme başkanı aracılığıyla**; katılan, sanık, bilirkişi, tanık veya duruşmaya çağrılmış diğer kişilere, ifade ve beyanlardaki eksiklikleri, yanlışlıkları ya da bulanıklıkları ortaya çıkarmak amacıyla, ifadenin gerçekliği ve güvenilirliğini denetleyebilme imkanı veren ve bu hakkın kullanımının sınırını, duruşmanın düzen ve disiplininin oluşturduğu delillerin sınanması imkanı sunan, soru sorma faaliyeti olarak tanımlanabilir.

²⁴ **TANER Fahri Gökçen**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği, Seçkin Hukuk, s. 375.

²⁵ Aynı yönde görüş için bkz. **ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ**, s. 667; **PARLAR/ ÖZTÜRK**, s. 11.

C. HUKUKİ NİTELİĞİ

Yürürlük maddesi uyarınca, 1 Haziran 2005'den itibaren uygulanmaya başlayan 5271 Sayılı CMK'nın benimsediği en önemli amaçlardan biri de; etkin bir soruşturmanın ardından, soruşturma aşamasında toplanan delillerin, doğrudan doğruya mahkeme tarafından tek celsede²⁶ değerlendirilmek sureti ile hızlı bir şekilde²⁷ karar verilerek yargılamanın sonlandırılmasıdır. İyi bir şekilde hazırlanmış dosya ile duruşmaya başlanması, duruşmalara ara verilmeksizin devam edilmesi, muhakemeye katılan taraflara duruşma sırasında doğrudan veya mahkeme başkanı ya da hakimi aracı kılarak soru sorma hakkı verilerek, tarafların aktif bir şekilde yargılamaya katılmaları sureti ile sözlülük ilkesi ile birlikte çelişme yönteminin uygulanarak, toplanan delillerin açıklanması ve tartışılması amaçlanmıştır.²⁸ Elde edilen delillerin nasıl değerlendirilmesi gerektiği kanun koyucu tarafından CMK'nın 217. maddesinde

“(1) *Hâkim, kararını ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabilir. Bu deliller hâkimin vicdanî kanaatiyle serbestçe takdir edilir.*
(2) *Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir.*”

Yönündeki düzenlemeyle yer verilmiştir. Tez konumuz olan CMK'nın 201. maddesinde düzenlenen; heyeti oluşturan hakimlere, savcıya, vekil ya da müdafii sıfatı ile avukatlara; katılana, sanığa, bilirkişilere, tanıklara ve duruşmada bulunan diğer kişilere doğrudan ya da hakim ya da mahkeme başkanı aracılığı ile soru yöneltme imkanının verilmesi de “delillerin ortaya konulmasına ve tartışılması” amacına yönelik

²⁶ ÖZTÜRK, (Nazari ve Uygulamalı), s. 123.

²⁷ AYM “ uzun yargılama nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmesi” sebebiyle önüne gelen bireysel başvuruda; yapılan yargılamalarda, sürenin makullüğü hususunu irdelerken, yargılamanın taraf sayısı, karmaşıklığı, derecelendirmesi, yargılamaya dahil olan taraflar ile ilgili makamların yargılama sırasındaki tutumları ve başvuruçunun yargılamanın hızlı şekilde sonuçlandırılmasındaki menfaatinin niteliği v.b özellikleri nazara aldıktan sonra yargılamanın makul sürede sonuca erdirilmemiş olduğu gerekçesi ile Anayasamızın 36. maddesi ile teminata kavuşturulmuş makul sürede yargılanma ilkesinin ihlaline dair karar vermiştir.”

AYM, **Abdulkadir Demircan vd. Başvurusu**, B. No: 2018/23178, K.T:07/11/2019, (kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr- E. T: 30.11.2019).

²⁸ AKYAZAN, **Ahmet Emrah**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Doğrudan Soru Yöneltme, Ankara 2011, s. 21.

bir düzenlemedir. Doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında elde edilen delillerin ise; CMK m. 215 ve CMK m. 216’da belirtilen usullere uygun olarak ortaya konulması ve hüküm verilmesi hedeflenmiştir. Bu sayede yapılan yargılamaların; makul sürelerde, ara vermeksizin, taze bilgi ve delillerle sonuçlandırılması sağlanarak toplumun adalete olan güveni de artırılmış olacaktır.²⁹

Kanaatimizce, doğrudan soru yöneltmenin hukuki niteliğini incelediğimiz bu kısımda hukukumuzda kavramsal olarak yapılan önemli bir yanlışa da değinmek isabetli olacaktır.³⁰ Uygulamada birçok hukukçu tarafından dahi, kanunumuzda yer alan ve doğrudan soru yöneltme madde başlığı altında düzenlenen bu kurumun; çalışmamızın değişik yerlerinde değinmekle birlikte detaylarını doğrudan soru yöneltmenin benzer kavramlarla karşılaştırması başlığı altında ayrıntılarını anlattığımız Anglo Sakson hukukunda etkisini gösteren “çapraz sorgu” ve “sorgu” kavramları ile sanki aynı imiş gibi kullanılması çok büyük bir kavramsal hatadır. Zira, doğrudan soru yöneltme faaliyetinin, bu kavramlarla karşılaştırılması hukuki niteliğinin de yanlış belirlenmesine sebep olmaktadır.

Tarafı olduğumuz AİHS’nin doğrudan soru yöneltme kurumu ile ilişkisi bulunan 6/3.d³¹ maddesi “ispat” konusunda bir düzenlemeye yer vermektedir. Bu nedenle “iddia tanıkları” ile “savunma tanıklarının” aynı seviyede kabul edilerek, bunlar arasında denge olup olmadığı araştırılarak, sanığa suçlu olmadığını ispat açısından gerekli olan hakkın verilip verilmediğinin araştırılması imkanın verilmesi hususunun uluslararası mevzuattaki karşılığının hukukumuzda yansımaları olmuştur.

AİHS m. 6/3.d’de belirtilen “sorguya çekme ve çektirme” ibareleri ile kast edilen Anglo Amerikan hukuk sisteminin tanık dinleme yöntemi olan çapraz sorgu faaliyeti olmayıp, tanıklara soru sorulmasını garanti eden etkili bir yöntemdir.³² Ayrıca, bu madde lafzi olarak incelendiğinde; sanığın iddia tanıklarını sorguya

²⁹ ŞAHİN/ GÖKTÜRK, C. I, s. 117.

³⁰ AKYAZAN, (Çapraz Sorgu), s. 16.

³¹ AİHS’in 6/3.d maddesinin resmi Türkçe çevirisi şu şekildedir:

“ İddia şahitlerini sorguya çekmek veya çektirmek, müdafaa şahitlerinin de iddia şahitleriyle aynı şartlar altında davet edilmesini ve dinlenmesinin sağlanmasını istemektir.” TANER, s. 372.

³² TANER, s. 372.

çekmesinin dışında, sanığın müdafii yardımıyla da tanıkları sorguya çekebilmesi sorma faaliyetinin tam olarak çapraz sorgu olarak anlaşılması ve tanımlanması işte tam da bu sebeple yanlış bir tespit olur. Zira çapraz sorgu sisteminin uygulandığı Anglo Sakson hukuk sisteminde çapraz sorgu; itham sisteminin bir uzantısı olarak şekillenmiştir. Çapraz sorgu sisteminde sorgu aşamalardan oluşur ve bu aşamalara uyularak gerçekleştirilir. Oysa doğrudan soru sorma müessesesi, çapraz sorgudaki gibi aşamalardan oluşan bir sorgulama sistemi değildir.³³ Örneğin; doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında çapraz sorgudaki gibi yeniden sorgulama aşamasına benzer bir aşama bulunmamaktadır. Ancak CMK'nın 215. maddesindeki kanuni düzenleme yeniden sorgulama aşaması ile kısmi bir benzerlik gösterebilir. Burada amaçlanan; sanığın, iddia makamı tarafından gösterilen tanıklara soru sormasının ardından; tanığın ifade ettiği yeni bilgilere göre aleyhine ortaya çıkacak durumlara karşı sanığa yeniden soru sorma hakkının tanınarak savunma hakkının sınırlandırılmasının önüne geçmektir. Dolayısıyla Türk hukuku bağlamında; AİHS'de geçen "sorguya çekmek veya çektirmek" ifadelerinden anlaşılması gereken; CMK m. 201 ile hükme bağlanan doğrudan soru yöneltme hak ve yetkisi olup, bu hüküm anılan haliyle AİHS standartlarına uygunluk teşkil eder.³⁴ Ancak yine de, Avrupa'da hızla yaygınlaşan ve hukukumuzda da yer alan doğrudan soru sorma müessesinin ilham kaynağının çapraz sorgu olduğunu söylemek her şeye rağmen yanlış olmayacaktır.³⁵

Doğrudan soru yöneltme faaliyeti; CMK m. 201 ile yine aynı kanunun 215 ve 216. maddelerinin bir arada değerlendirilmesi gereken, Anglo Amerikan Hukukundaki jüri sistemine özgü olarak varlığını koruyan doğrudan sorgu ya da çapraz sorgu gibi bir kurum olmayıp, taraflara tanınan doğrudan soru sorabilme hak ve imkanıdır. Bu sebeple 201. maddede düzenlenen doğrudan soru yöneltme faaliyetini, adil yargılama ilkesine hizmet eden ve Anglo-Amerikan sisteminin kısmen yansıması niteliğinde olan

³³ **GÜNAY, Erhan**, Öğreti Yargıtay ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Görüş ve Kararları Eşliğinde Ceza Hükümünde Mutlak Bozma Nedeni Olarak Sanığın Savunma Hakkının Kısıtlanması, Güncellenmiş 3. Baskı, Seçkin Hukuk, s. 304.

³⁴ **TANER**, s. 372.

³⁵ **TANER**, s. 373.

delillerin sınanmasını sağlayan bir ceza muhakemesi işlemi olarak anlamlandırmak isabetli olacaktır.³⁶

D. AMAÇ

Ceza hukukunda amaçlanan, yapılan yargılama sonrasında maddi gerçeğe ulaşmaktır. Bu sebeple maddi gerçeğe ulaşabilmek için, yargılamayı yürüten hakim tarafından olayı herhangi bir şekilde algılamış olan herkesin dinlenmesi gerekir.³⁷ Hakim tarafından yapılan bu dinleme sırasında bazı eksik hususların giderilmesi amacı ile kanunda öngörülen kişilere, doğrudan soru yöneltme olanağının verilmesi ceza muhakemesinde maddi gerçeğe ulaşabilme amacını taşıyan önemli adımlardan biridir. Bu sebeple CMK'nın 201. Maddesindeki düzenlemenin ilk amacının maddi gerçeğin ortaya çıkarılması olduğunu söylemek son derece isabetli olacaktır.

Doğrudan soru yöneltmenin bir diğer amacı ise; yargılama faaliyetine katılan kişilerin dinlenmesi sırasında yaptıkları açıklamalara ilişkin ifadeleri nitelendirme veya açıklamaya yöneliktir. Yine dinlenen tanık ve bilirkişilerin ön yargı ve taraflılık sebebi yaptıkları açıklamaları çürütmektir.³⁸ Amaç, uzman bilirkişi tarafından yapılan inceleme, çalışma ve sunduğu raporlarla alakalı olarak sorgulanması, tanık veya bilirkişilerin beyan, açıklama ve ifadelerini geçersiz veya belirsiz kılmak olabileceği gibi şüpheli bir durum yaratmak ya da ifadesine mahkemece önem atfedilen tanık ile ilgili olarak mahkemede olumsuz bir kanaat yaratmaktır.³⁹ Doğrudan soru yöneltme faaliyetiyle; tanığın mahkeme huzurunda aktardığı konular ile beyanların doğruluğu, geçerliliği ve tanığın bunları aktarırken ki dili irdelenerek, tanığın üslup ve beyanlarındaki inandırıcılık ile aldatma kabiliyeti dikkatle irdelenir.⁴⁰

³⁶ AKYAZAN, s. 28.

³⁷ KARAKAYA, s. 46.

³⁸ YÜCEL, Mustafa Tören, "Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu Karşısında Ceza Adalet Sisteminin –de facto- Görünümü ve Sosyolojik Çıkmazlar," TBB Dergisi, S. 57, 2005, (s. 29-61 arası), s. 41.

³⁹ HANCI İ.Hamit, Bilirkişilik ve Çapraz Sorgu, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 17.

⁴⁰ HANCI, s. 18.

Doğrudan soru yöneltme ile amaçlanan, sorulan sorulara verilen cevaplardan anında sonuç almak olmadığı gibi soruyu soran taraf için daha sonra geliştirecekleri “savunmalarına dayanak elde etmek” ya da Cumhuriyet Savcısının “esas hakkındaki mütalaasında” değineceği ve somut olay bakımından önem atfettiği sorulara yanıt aramaktır.⁴¹

Kanaatimizce, doğrudan soru yöneltme müessesesi ile; amaçlananın ne olduğunun, kanun koyucunun bu düzenlemeyi getirmesindeki sebeplerin tespit edilmesi için yapılması gereken en önemli işlemlerden biri de maddenin gerekçesinin “amaca” ilişkin kısımlarının analiz edilmesidir. Madde gerekçesinde:

“Madde, Türk Hukuku bakımından çok önemli bir yenilik getirmiş bulunmaktadır. Commen Law sisteminde ve Avrupa’ da İtalyan hukukunda ceza davasının taraf muhakemesi şeklinde cereyan ettiği ve bu nedenle çapraz sorgu sisteminin uygulandığı bilinmektedir. Mahkemenin delil araştırma yetkisine sahip bulunduğu Kontinental sistemlerde, tam bir çapraz sorgulamanın tasarının bütünü ile bağdaşmayacağı bilindiğinden, savunma hakkını sağlam tutmak amacı ile bu madde getirilmiştir...”⁴² denilmiştir.

Nitekim AYM, önüne gelen bir bireysel başvuruda⁴³ adeta anılan maddenin gerekçesinde belirtilen hususlara dikkat çekercesine; verilen mahkumiyet hükmünün başvurucaya soruşturma ya da kovuşturma evresinde; doğrudan sorgulama ya da müdafii aracılığı ile sorgulama olanağı verilmeyen tanığın anlatım ve beyanına dayandırılmasında, **savunma hakkının korunması için** hiçbir tedbirin alınmamasının yani tanığın duruşmada dinlenilmemesinin ve sanıkla tanığın yüzleştirilmesi imkanının verilmemesinin adil yargılanma hakkını ihlal ettiğine dair karar vermiştir. Zira AİHM; aslen “savunmaya tanınan” bu yetkinin esas olarak; tanığın anlattıklarının inandırıcılığını sarsma ve güvenilirliği bakımından sınama amaçlarını taşır.⁴⁴ Gerek maddenin gerekçesi, gerekse AİHM ve AYM’in kararından da anlaşıldığı üzere

⁴¹ ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ, s. 668.

⁴² YAŞAR/ OTACI, s. 2521.

⁴³ AYM, AZ. M, Başvurusu, B. No: 2013/560, K.T: 16/04/2015, YAŞAR, s. 2158.

⁴⁴ GÜNAY, s. 304.

doğrudan soru yöneltme faaliyeti ile amaçlanan bir diğer hususun savunma hakkının korunması olduğunu söylemek son derece isabetli olacaktır.

E. YÖNTEM

Doğrudan soru yöneltme faaliyetiyle yargılamaya katılan taraflar; mahkeme başkanı ya da hakimce yapılan; sorgu, dinleme ya da soru sorma işleminin akabinde soru sormak istedikleri kişiye soru yönelterek, kendi tanıklarına kendi iddialarını doğrulayıcı⁴⁵, karşı tarafın tanığının söylediklerinin ise gerçeği yansıtmadığını⁴⁶ açığa çıkaracak nitelikte “savunmayı” ya da “iddiayı” kuvvetlendirmeye yönelik sorular soracaklardır.⁴⁷

Bir tanığın duruşmadan önce ezberlediği ya da kendisine ezberletilen bir şekilde açıklama yapması veya beyanda bulunması halinde; sanık veya sanık müdafii yöneltecekleri uygun sorularla tanığın, olaya dair açıklama yaptığı tarihle ilgili beyanlarındaki hususları bu denli anımsamasının olanaksız olduğunu, tanıktan anımsaması beklenen yakın tarihe ilişkin olayları anımsamadığından yola çıkılarak açıklanmaya çalışılabilir.⁴⁸

Doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında, herhalde soru yöneltilen kişinin ifadesindeki zayıflığı ya da yalanı ortaya koymak her zaman yeterli olmayacağı için, sorulan sorular öyle bir noktaya getirilmelidir ki; sorulacak başka bir soruyla ya da sorulan soruya getirilecek bir açıklamayla ilgili tarafın aleyhe oluşan bu durumu telafi

⁴⁵ Doğrudan soru yöneltme faaliyetiyle; delillerin hukukiliğinin tartışılması sırasında, iddia edilen olayın inandırıcılığı hususunda, mantık ve akıl üzerine kurulu, sağlam ve hukuka uygun deliller kullanılarak hakimde kanaat uyandırılarak, olaya dair iddialar ispat edilmeye çalışılır. **BOZDAĞ, Ahmet/ SARIUSTA, Kader**, “*Ceza Yargılamasında Mağdurun Beyanı ve Delil Değeri*”, İnÜHFD, C.8, S. 2, Yıl 2017, (s. 573-602 arası), s. 575, (dergipark.org.tr- E. T: 23/12/2019).

⁴⁶ Soru yöneltme faaliyetinde; maddi gerçekliğin açığa çıkarılması sırasında, karşı tarafın anlattıklarının gerçeğe örtüşmediği ve karşıt delillerin güvenilir olmadığının ispatlanması da önemli bir amaçtır. **KARAKAYA**, s. 49.

⁴⁷ **ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ**, s. 668.

⁴⁸ **PARLAR/ÖZTÜRK**, s. 34.

etme imkanının kalmaması yöntemi üzerine yoğunlaşılmalıdır.⁴⁹ Bazen taraflar ilgili kişiye; yalanının ortaya çıkarılması için hemen soru sormak ve hemen yanıtını almak isterler. Ancak bu konuda acele edilmemeli, ilgisinden benzer sorularla aynı cevapların birkaç kez alınması ve bu konuda artık bilginin inkar edilemez hale gelmesi için sabırlı olunmalı, uygun zaman beklenmeli ve sorular o şekilde yöneltilmelidir.

Doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında göz önünde tutulması gereken önemli kıstaslardan birinin de; soru sormadan önce gerek dava dosyası üzerinden, gerekse soru sorulacak kişi üzerinden özenle yapılacak bir hazırlık olduğu söylenilebilir.⁵⁰ Taraflar, yargılama dosyası üzerinde doğrudan soru yöneltme faaliyetine başlamadan önce mutlaka çalışarak bilgi sahibi olmaya özen göstermelidirler. Yöneltilen soruların tespiti amacıyla; duruşmada dinlenilecek veya duruşmada dinlenmesi olasılığı olan kişilerle ilgili mutlak surette ön hazırlık yapılmalı, mümkünse ilgili kişilerle; dinlenilecekleri celse öncesinde görüşülmeli,⁵¹ yargılama konusu olayla alakalı bilgi edinilmelidir.⁵²

Doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında beklenen faydanın görülmesi için soruyu yöneltecek olan kişilerin insan psikolojisini iyi analiz etmeleri gerekir. Soruyu yönelten kişinin; yönelttiği sorunun aleyhe bir durum doğurabileceğini önceden tespit ederek, bu durumdan ustalıkla sıyrılmasını bilecek bir deneyime sahip olması gerekir.⁵³ Bu nedenle, kendisine doğrudan soru sorma hakkı verilen kişilerin bugüne kadar duruşmaya ilişkin alışkanlıklarını bir tarafa bırakarak titiz bir çalışma yöntemiyle yargılamaya aktif ve etkin şekilde dahil olma hususunda istek duymaları CMK'nın 201. madde düzenlemesi ile amaçlanan faydanın gerçekleşmesi için son derece önemlidir.

Doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında soru sorulacak kişinin özelliğine, yargılamadaki statüsüne göre soru sorma faaliyeti sırasındaki yöntem ile ilgili

⁴⁹ AKYAZAN, s. 94.

⁵⁰ TEZCAN, Durmuş, “Ceza Davalarında Çapraz Sorgu”, Prof. Dr. TURHAN Tufan Yüce'ye Armağan, İzmir 2001, (s. 637-642 arası), s. 642.

⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. s. 74.

⁵² AKYAZAN, s. 93.

⁵³ TEZCAN, s. 642.

değişiklikler gündeme gelebilir. Örneğin; kendisine soru sorulacak olan kişi bilirkişi ise, sorulacak sorular hakim önünde verilen bilgileri tekrar niteliğinde olmamalıdır. Sorular daha çok bilirkişinin raporunda sunduğu görüş ve tespitlerin dayanaklarının ortaya konulmasına yönelik olmalıdır.⁵⁴ Soruyu soran taraf dolaylı veya doğrudan soru tarzlarıyla bilirkişinin raporundaki görüşünün güvenilebilirliğini sorgular.⁵⁵ Maddi gerçeğin ortaya çıkarılması amacına yönelik olmayan soruların ilgilisi tarafından sorulması, yargılamayı uzatarak zaman kaybından başka bir şey olmayacaktır.⁵⁶

F. BENZER KAVRAMLARLA KARŞILAŞTIRILMASI

1. Doğrudan Soru Yönelme ve İfade Alma

5271 Sayılı CMK'nın 2. maddesinde "Tanımlar" madde başlığı altında ifade alma kavramı açıkça düzenlenmiştir. Bu maddenin g bendinde hüküm altına alınan ifade alma; "*şüphelinin soruşturma konusu olayla ilgili olarak kolluk görevlileri veya bizzat Cumhuriyet Savcısı tarafından dinlenilmesi*" olarak kaleme alınmıştır. Bu düzenlemeye göre; şüphelinin iddia makamı olan Cumhuriyet Savcısı tarafından bizzat ya da iddia makamının emir ve talimatı ile soruşturma aşamasında görev alan kolluk görevlileri tarafından dinlenilmesine, teknik olarak ifade alma adı⁵⁷ verilmiştir.

İfade alma; sadece soruşturma aşamasına münhasır olan ve sadece şüphelinin soruşturulan suç ile ilgili bilgisine başvurma işlemidir. Kanuni düzenleme gereği soruşturma aşamasında, soruşturma konusu olayla ilgili olarak bilgisi ve görgüsüne başvurulmuş tanığın beyanlarının alınması ya da mağdur ile müştekinin şikayet ve delillerinin dinlenilmesi işlemi de "ifade alma" değildir.⁵⁸ Ayrıca kovuşturma aşamasında, gerek suç şüphesi altında bulunan sanığın, gerekse yargılama faaliyetine

⁵⁴ AKYAZAN, s. 98.

⁵⁵ HANCI, s. 17.

⁵⁶ PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 35.

⁵⁷ İPEK, Ali İhsan, İfade Almanın Teknik ve Taktikleri, Adalet Yayınevi, Ankara 2015, s. 4.

⁵⁸ Aynı yönde görüş için bkz. ÜNVER/ HAKERİ, s. 565.

katılan tanığın, mağdurun ya da diğer kişilerin beyanlarının alınması sırasında yapılan dinleme işlemi de ifade alma olarak adlandırılmaz.⁵⁹

Doğrudan Soru yöneltme ile ifade alma terimleri uygulamada her ne kadar birbirine yakınmış gibi değerlendirilse de; bu iki kavram arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır:

1. Bunlardan ilki, iki kavramın uygulandığı yargılama aşamasında kendini gösterir. Öyle ki; ifade alma işlemi sadece “soruşturma” aşamasında⁶⁰ mümkün iken; doğrudan soru yöneltme işlemi “kovuşturma” aşamasında uygulanabilmektedir.⁶¹
2. İkinci farklılık, bu hak ve yetkileri kullanacak kişilerle ilgilidir. İfade alma işlemi, bizzat Cumhuriyet savcısı ya da kolluk tarafından yapılan “dinleme işlemi”⁶² iken, doğrudan soru yöneltme heyeti oluşturan hakimler, Cumhuriyet savcısı, vekil veya müdafii sıfatı ile avukat tarafından doğrudan, sanık veya katılan tarafından ise hakimi ya da mahkeme başkanını aracı kılarak yapılan “soru sorma” işlemidir.
3. Üçüncü farklılık, bu hak ve yetkilerin yöneldiği kişilerden kaynaklıdır. İfade alma işlemi sadece “soruşturma aşamasında suç şüphesi altında bulunan şüpheliye” yönelik yapılabilirken, doğrudan soru yöneltme “sanığa, katılana, tanığa, bilirkişiye ya da duruşmaya katılan diğer kişilere” yöneliktir.

⁵⁹ ARTUÇ, Mustafa, Pratik Ceza Muhakemesi Kanunu, Adalet Yayınevi, Ankara 2017, s. 6.

⁶⁰ APİŞ, Özge, “Güncel Yargı Kararları Işığında İfade Alma ve Sorgu Sırasında Şüpheli/ Sanığın Hakları”, MÜHFHAD, C. 25, S. 1, Haziran 2019, (s. 53-85 arası), s. 55.

⁶¹ Detaylı bilgi için bkz. Doğrudan soru yöneltmenin kovuşturma aşamasına mahsus olduğuna dair kabulümüz, doktrindeki aksi görüşlere de değinmek sureti ile çalışma konumuz içerisinde kovuşturma aşaması başlığı altında inceleme konusu yapılmıştır.

⁶² ALTUNKAŞ, Aysun, “Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma vs Sorgu”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı İnsan Hakları Hukuku Bölümü Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 9, (openaccess.bilgi.edu.tr.-E. T: 30.12.2019).

4. Son farklılık ise kavramların hukuki nitelikleri ile ilgidir. İfade alma bir savunma ve delil elde etme aracı⁶³ iken, doğrudan soru yöneltme delillerin sınanması amacına yönelik soru sorma faaliyetidir.

2. Doğrudan Soru Yöneltme ve Sorgu

CMK'nın 2. maddesinin h bendi ile hüküm altına alınan; “*şüpheli veya sanığın hakim veya mahkeme tarafından soruşturma veya kovuşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenilmesi*”⁶⁴ işlemi sorgu olarak adlandırılmıştır. Bu düzenlemeye göre; kendisine suç isnat edilen kimsenin dinlenmesi işleminin “hakim” ya da “mahkeme” tarafından yapılmasına sorgu işlemi denilmiştir.⁶⁵ Şüphelinin ve sanığın meramını, bağımsız bir mercii olan mahkeme huzurundaki hakime, serbestçe izah etmesi; ceza muhakemesinin önemli garantilerinden biridir. Zira sorgu, sanığın en önemli müdafaa aracıdır.

İpek; “*kovuşturma makamlarından hakim, bir suç nedeni ile şüpheliye soru soruyorsa bu işleme sorgu denir.*”⁶⁶ demek suretiyle; sorgunun tanımını esasen kovuşturma aşamasına egemen olan ve yargılamayı yürüten “hakim” tarafından şüphelinin beyanlarının alınmasını sorgu işlemi olarak açıklamıştır. İpek; bu tanımlama ile sorgu işlemini “makam” esasını benimseyerek açıkladığını göstermiştir. Zira kovuşturma aşamasına egemen olan hakim sujesi “soruşturma aşamasında” ya gerçekten “hakim olarak” ya da “savcı yerine geçen hakim” olarak şüphelinin sorgusunu yapabilir. Sulh ceza hakimi, soruşturma aşamasında ilk ihtimalde; hakim olarak ancak savcının talebi üzerine devreye girerek, şüpheliyi sorguya çekecek ya da

⁶³ **ÖZTÜRK**, (Ana Hatlarıyla), s. 239.

⁶⁴ Anılan maddenin komisyon gerekçesinde; sorgu ile ifade alma kavramlarının; bu kavramlarla ilgili maddelerde açıklanıp tanımlanması yerine, tanımlar başlıklı maddede açıklanmasının daha isabetli olduğu düşünülmüştür. **YAŞAR, Osman/ OTACI, Cengiz**, Yeni İçtihatlarla Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu I. Cilt, Güncellenmiş 6. Baskı, Seçkin Hukuk, s. 76.

⁶⁵ **ŞAHİN/ GÖKTÜRK**, C. I, s. 35.

⁶⁶ **İPEK**, s. 5.

sadece hakim tarafından yapılabilecek işlemleri yapacaktır.^{67 68} İkinci ihtimalde ise sulh ceza hakimi; savcı yerine geçen hakim konumunda olacak, soruşturma aşamasına ilişkin bütün işlemleri savcı yerine⁶⁹ yapacaktır. Ancak bu ihtimalde hakim, savcı yerine geçse dahi; şüphelinin sulh ceza hakimi tarafından dinlenmesi yine de ifade alma işlemi olarak adlandırılmayacak, bu işlem kovuşturma evresinde olunmamasına ve savcı yerine geçen hakim tarafından yapılmasına rağmen “sorguya çekme” işlemi olarak adlandırılmaya devam edecektir.⁷⁰

Kanaatimizce sorgu kavramı; suç şüphesi altında bulunan soruşturma aşamasındaki şüpheli ile kovuşturma aşamasındaki sanığın; savunmaya yönelik beyanlarını alan “**makama**” göre belirlenen bir kavramdır.⁷¹ Yargılamanın hangi aşamasında olursa olsun “hakim” veya “mahkeme” tarafından şüpheli veya sanığın dinlenilmesi işleminin teknik adı sorgudur.

Doğrudan soru yöneltme ile sorgu kavramları arasındaki benzerlik ve farklılıklara değinmek konunun anlaşılması bakımından isabetli olacaktır.

⁶⁷ **DEMİRBAŞ, Timur**, Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, Güncellenmiş 5. Baskı, Seçkin Hukuk, s. 65.

⁶⁸ Soruşturma aşamasında kural; Cumhuriyet Savcısının talebi ve istemi üzerine şüphelinin sorgusunun Sulh Ceza Hakimi tarafından yapılmasıdır. Anılan husus, CMK'nın 162. maddesi ile Soruşturmada Cumhuriyet Savcısının Hakim kararı istemi başlığı altında: “*Cumhuriyet Savcısı ancak hakim tarafından yapılabilecek olan bir soruşturma işlemi gerek görürse istemlerini bu işlemin yapılacağı yerin Sulh Ceza Hakimine bildirir. Sulh Ceza Hakimi istenilen işlem hakkında, kanuna uygun olup olmadığını inceleyerek karar verir ve gereğini yerine getirir.*” şeklinde izah edilmiştir.

⁶⁹ Soruşturma aşamasında istisnai olarak; Sulh Ceza Hakimi şüphelinin sorgusunu, Cumhuriyet savcısının istemi olmaksızın, bizzat savcının yerine geçerek de yapabilir. Bu husus CMK'nın 163. maddesinin 1. fıkrasında “*Suçüstü hali ile gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, Cumhuriyet Savcısına erişilemiyorsa veya olay genişliği itibarıyla Cumhuriyet Savcısının iş gününü aşıyorsa Sulh Ceza Hakimi de bütün soruşturma işlemlerini yapabilir.*” düzenlenmiştir.

⁷⁰ **DEMİRBAŞ**, s. 65.

⁷¹ Aynı yönde görüş için bkz. **APİŞ**, s. 55.

1. Doğrudan soru yöneltme kovuşturma aşamasında uygulanabilirken, sorgu işlemi soruşturma aşamasında da kovuşturma aşamasında da yapılabilen bir işlemdir.
2. Sorgu işlemi sadece “hakim” tarafından yapılan ⁷² dinleme işlemi iken, doğrudan soru yöneltme heyeti oluşturan hakimler, Cumhuriyet savcısı, vekil veya müdafii sıfatı ile avukat tarafından doğrudan, sanık veya katılan tarafından ise hakim veya mahkeme başkanı aracılığı ile yapılabilen bir işlemdir.
3. Sorgu işlemi sadece “soruşturma aşamasında suç şüphesi altında bulunan şüpheli” ya da “kovuşturma aşamasında suç şüphesi altında bulunan sanığa” ⁷³ yönelik yapılabilirken, doğrudan soru yöneltme “sanığa, katılana, tanığa, bilirkişiye ya da duruşmaya katılan diğer kişilere” yönelik yapılabilmektedir.
4. Sorgu, kendisine suç isnat edilen şüpheli ile sanık için hem savunma vasıtası, hem de bir delil toplama aracı ⁷⁴ iken; doğrudan soru yöneltme işlemi ise bir soru sorma faaliyetidir.

3. Doğrudan Soru Yöneltme ve Beyanda Bulunma

Silahların eşitliği ilkesi gereğince, duruşma sırasında yargılama faaliyetine katılan bütün taraflara karşılıklı olarak söz verilmesi gerekir.⁷⁵ Taraflara söz verme işlemine her ne kadar beyanda bulunma denilmiş ise de; CMK'nın tanımlar madde başlığı altında açıkça ifade alma ve sorgu kavramları tanımlanmasına rağmen beyanda bulunma gerek 2. maddede gerekse kanunun diğer herhangi bir maddesinde açıkça tanımlanmamıştır. Bu sebeple beyanda bulunma kavramını düzenleyen kanun maddelerine değinerek tanımlanmanın yapılmasını uygun buluyoruz.

⁷² ALTUNKAŞ, s. 15.

⁷³ Sanık; mahkeme tarafından iddianamenin kabulüne karar verildikten sonra şüphelinin aldığı yeni sıfattır. YAŞAR/ OTACI, C. I, s. 74.

⁷⁴ Aynı yönde görüş içi bkz. YENİSEY Cihan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 2. Bası, İstanbul 1997, s. 237.

⁷⁵ TANER, s. 433.

Yargılama faaliyeti sırasında toplanan delillerin duruşmada tartışılması iki ayrı aşamada yapılmaktadır. Bunlardan ilki CMK'nın 215. maddesi ile;

“Suç ortağının, tanığın veya bilirkişinin dinlenmesinden ve herhangi bir belgenin okunmasından sonra bunlara karşı bir diyecekleri olup olmadığı katılana veya vekiline, Cumhuriyet Savcısına, sanığa ve müdafisine sorulur.” şeklindeki düzenleme çerçevesinde yapılmaktadır.

Duruşma sırasında ortaya konan her bir delilden sonra taraflara söz verilerek ortaya konan bu delillere karşı taraflara bir diyecekleri olup olmadığı sorularak beyanda bulunmaları istenir. Anılan kanuni düzenleme gereği sanığın, tanığın veya bilirkişinin dinlenilmesinden ve duruşmada ortaya konulan tüm delillerden sonra öngörülen sırayla ve ayrı ayrı taraflara bir diyecekleri olup olmadığı sorulur. Bu şekilde taraflara beyanda bulunma imkanı tanınır. Bu aşamadan sonra yani tüm deliller ortaya konulduktan sonra yargılamada gelinen son nokta; ortaya konan delillerin taraflarca değerlendirilmesidir.⁷⁶ CMK'nın 216. maddesi şu şekilde kaleme alınmıştır;

*“(1) Ortaya konulan delillerle ilgili tartışmada **söz**, sırasıyla katılana veya vekiline, Cumhuriyet savcısına, sanığa ve müdafisine veya kanunî temsilcisine verilir. (2) Cumhuriyet savcısı, katılan veya vekili, sanığın, müdafinin veya kanunî temsilcisinin **açıklamalarına**; sanık ve müdafii ya da kanunî temsilcisi de Cumhuriyet savcısının ve katılanın veya vekilinin açıklamalarına **cevap verebilir**. (3) Hükümden önce son söz, hazır bulunan sanığa verilir. (Ek cümle: 15/8/2017-KHK694/148 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7078/143 md.) Bu aşamada zorunlu müdafii hazır bulunmaması hükmün açıklanmasına engel teşkil etmez.”*

Anılan madde uyarınca; her bir delil mahkemece ortaya konulup tartışıldıktan sonra ortaya konan tüm delillerin tartışılması ve kanun maddesindeki belirtilen sıraya göre son sözlerin söylenmesi gerekecektir.⁷⁷

Uygulamada yaşanan problemlerden biri de; CMK'nın 215 ve 216. maddesinde düzenlenen beyanda bulunma ile 201. maddesinde düzenlenen doğrudan

⁷⁶ TANER, s. 434.

⁷⁷ ŞAHİN/ GÖKTÜRK, C.II, s. 168-169.

soru yöneltmenin aynı kurumlar gibi uygulanmaya ve açıklanmaya çalışmasıdır. Bu iki düzenleme her ne kadar birbirine yakın değerlendirilse de birbirinden tamamen farklı kavramlardır. Şöyle ki:

1. Doğrudan soru yöneltme; CMK 201. maddede düzenlenen ve duruşma sırasında dinlenen tanık, bilirkişi, katılan, sanık ve diğer kişilerin “dinlendikleri anda” uygulanabilirken, beyanda bulunma ise bu kişiler “dinlendikten sonra”⁷⁸ yapılabilmektedir.
2. Doğrudan soru yöneltmede ilk anda amaçlanan, sorulan soruya cevap almak olsa da; alınacak cevap belirsizdir. Oysa beyanda bulunulduğu sırada beyanda bulunan tarafından belli bir düşünce muhataba olabildiğince net, açık ve anlaşılır ifadelerle izah edilmeye çalışılır.
3. İki müessese arasındaki farklardan biri de, düzenlemelerin muhataplarıdır. Öyle ki; doğrudan soru yöneltmenin muhatabı CMK 201’de sayılan ve kendisine soru sorulan kişi iken, beyanda bulunan tarafın muhatabı bizzat mahkemedir.
4. Doğrudan soru yöneltme “maddi olaya ilişkin, bir araştırma metodu” iken, beyanda bulunma “delilin hukuki olarak değerlendirilmesine” ilişkindir.⁷⁹

4. Doğrudan Soru Yöneltme ve Çapraz Sorgu

Çapraz Sorgu; maddi gerçeğin araştırılması hususunda bireyleri ön plana çıkaran ferdiyatçı liberal görüşü yansıtan itham sistemi içerisinde gelişmiş sorgulama tekniği⁸⁰, tanığa vakayı henüz bilmeyen jürinin karşısında doğrudan sorular olan “kim, ne, nerede, ne zaman, niçin” sorularının ardından, muhatabın yönlendirici sorular yönelterek tanığın güvenilirliğini çürütme olanağı bulunduğu ve adil yargılanma ilkesinin bir gereği olarak uygulanan⁸¹ bir delil elde etme aracıdır. Çapraz sorgu, dar

⁷⁸ KARAKAYA, s. 11.

⁷⁹ KARAKAYA, s. 11.

⁸⁰ TEZCAN, s. 437.

⁸¹ İPEK, s. 35.

ve geniş anlamıyla farklı hususları ifade etmekte olup; bir bütün olarak geniş anlamda bilirkişi ile tanıkların, savunma ve iddia makamları nezdinde hakim aracı kılınmaksızın fakat hakimin huzur ve denetiminde doğrudan sorgulanması sistemini açıklarken; dar anlamıyla karşı tarafın, diğer tarafın tanığını hakim huzur ve denetiminde sorgulaması işlemini izah eder.⁸² Mukayeseli hukukta, çapraz sorgu ile kastedilen ise; hakimin ya da doğrudan soru soracak kimselerin sanıktan olayla ilgili açıklama yapmasını beklemektir.⁸³

Kanaatimizce; yeni CMK ile mevzuatımıza dahil edilen doğrudan soru yöneltme müessesesi ile Anglo Sakson hukuk sisteminde uygulanan çapraz sorgu doktrin ve uygulamada her ne kadar birbirine çok benzetilse de; bu iki sistem arasındaki bariz farklılıklar gözetilmeden çapraz sorgunun hukuk sistemimiz tarafından tamamen kabul edildiğini savunmak isabetli olmayacaktır.⁸⁴ Tez konumuz bakımından bu başlık altında çapraz sorgu ile doğrudan soru yöneltme arasındaki farklılıkların, benzerliklerin ve etkileşimlerin detaylı olarak incelenmesini uygun buluyoruz.

- a. Çapraz sorgu; Anglo-Sakson hukukunda, taraf muhakemesinin ve itham sisteminin esas alındığı, davanın taraflarının muhakemede son derece aktif bir konumda buldukları, savcının adeta bir taraf gibi hareket ettiği bir sistemde gelişmiştir.⁸⁵ Buna karşılık bizim ülkemizin de tabii olduğu, sorgu sisteminin esas alındığı Kıta Avrupası ülkelerinde benimsenen ceza muhakemesi sistemlerinde ise; makam sisteminin egemen olması nedeni ile ceza muhakemesinin en aktif süjesi olarak mahkeme başkanı veya hakim bulunmaktadır.⁸⁶
- b. Çapraz sorgu sistemi içerisinde, çapraz sorgunun kendine özgü ve detaylarını çapraz sorgunun aşamaları başlığı altında incelediğimiz

⁸² AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 27.

⁸³ İPEK, s. 37.

⁸⁴ TANER, s. 374.

⁸⁵ PARLAR / ÖZTÜRK, s. 23.

⁸⁶ KARAKAYA, s. 13.

sıralı, kronolojik olan ⁸⁷ aşamaları bulunmaktadır. Oysa CMK'nın düzenlemesi içerisinde yer alan doğrudan soru yöneltme, çapraz sorgu sistemindeki gibi aşamalardan oluşan bir sorgulama sistemi olmayıp; *“sadece belirli kişilere araya hakim girmeksizin doğrudan soru yöneltme olanağı getirmekte, bu sistemin ise ne şekilde işleyeceğini belirtmemekte olan bir sistem”* ⁸⁸ olarak açıklanabilir.

- c. Çapraz sorgu faaliyeti sırasında sorulacak soruların niteliğine ilişkin olarak; bu sisteminin çok eskilere dayanan bir yöntem olması sebebi ile gerekli olan bir takım özellikler uygulanma süresi ile de bağlantılı olarak şekillenmiştir. ABD Federal Delil Kuralları Mevzuatı ve Birleşik Krallık Delil Kuralları mevzuatında doğrudan soru ve çapraz sorguda sorulacak soruların niteliği, özellikleri, kapsam ve sınırları açık olarak düzenlenmiştir. ⁸⁹ Çapraz sorgu faaliyetinde; doğrudan soru sorma aşaması sırasında ucu açık, anlattırıcı soruların kural, yönlendirici soruların ise istisna; ⁹⁰ çapraz sorgu sırasında ise yönlendirici soruların kural, ucu açık (anlattırıcı) ve yanıltıcı soruların istisna olarak sorulması düzenleme altına alınıp, hakim tarafından sorulacak soruların niteliği de belirtilmiştir. Mevzuatımızdaki doğrudan soru yöneltme düzenlemesi ile ilgili olarak, sorulacak sorulara ilişkin; herhangi bir özelliğin, niteliğin, sınırlamanın veya düzenlemenin getirilmediği ise açıktır. ⁹¹ Detaylarını doğrudan soru yöneltmede sorulan soruların niteliği başlığı altında incelediğimiz üzere doğrudan soru yöneltmenin sınırının ise; duruşma disiplini, ceza muhakemesi temel ilkeleri, insan hakları ve taraf olarak yürürlüğe koyduğumuz uluslararası sözleşmeler çerçevesinde verilmiş uluslararası içtihatların genel sınırları

⁸⁷ HANCI, s. 27.

⁸⁸ ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ, s. 657.

⁸⁹ DÖNMEZ, s. 46.

⁹⁰ TEMİZ, s. 324.

⁹¹ PARLAR/ÖZTÜRK, s. 24.

kapsamında benimsenen yasak deliller⁹² ve usuller olduğu değerlendirilmektedir.⁹³

- d. Çapraz sorgu ile doğrudan soru yöneltme arasındaki farklardan biri de kayıtların tutulması noktasında kendisini gösterir. Ülkemizde uygulanan CMK bakımından, duruşma esnasında elde edilen bütün kayıtların hakim tarafından zabıt katibine yazdırılmak suretiyle kaydedildiği malumdur. Hakim bu bilgileri önce taraflardan dinler, daha sonra aklında kaldığı kadarını katibe söylemek sureti ile yazdırarak tutanağı oluşturur. Oysa çapraz sorgu sisteminde gerçekleştirilen bir sorgulamada; tutanakların bu şekilde kayda alınması olanaklı değildir. Ard arda sorulan sorular ile bu sorular karşılığında alınacak cevaplar çerçevesinde şekillenen sorgulama içeriklerinin gerek anlam kargaşasına sebep olmaması gerekse de beklenen anlamı vermesi için mutlak suretle teknik araçlarla kayda alınması gerekir.
- e. Mevzuatımızda yer alan CMK'nın 219. maddesinde; “(1) Duruşma için tutanak tutulur. Tutanak, mahkeme başkanı veya hakim ile zabıt katibi tarafından imzalanır. Duruşmada yapılan işlemlerin **teknik araçlarla kayda alınması** halinde, bu kayıtlar vakit geçirilmeksizin yazılı tutanağa dönüştürülerek mahkeme başkanı veya hakim ile zabıt katibi tarafından imzalanır. (2) Mahkeme başkanının mazareti bulunursa tutanak, üyelerin en kıdemlisi tarafından imzalanır.”

⁹² **CMK'nın 206.** maddesinde delillerin ortaya konulması ve reddi başlığı ile; “Sanığın sorguya çekilmesinden sonra delillerin ortaya konulmasına başlanır. (**Ek cümleler**; 25.05.2005 – 5353 / 29 m.) Ancak sanığın tebligata rağmen mazeretsiz olarak gelmemesi sebebi ile sorgusunun yapılamamış olması, delillerin ortaya konulmasına engel olmaz. Ortaya konulan deliller sonradan gelen sanığa bildirilir. Ortaya konulması istenilen bir delil aşağıda yazılı olan hallerde redolunur: **a) Delil kanuna aykırı olarak elde edilmiş ise, b) Delil ile ispat edilmek istenilen olayın karara etkisi yoksa c) İstem sadece davayı uzatmak maksadıyla yapılmışsa,** (3) Cumhuriyet savcısı ile sanık veya müdafii birlikte rıza gösterirlerse, tanığın dinlenmesinden veya başka herhangi bir delilin ortaya konmasından vazgeçilebilir.

⁹³ Aynı yönde görüş için bkz. **DÖNMEZ**, s. 47.

şeklindeki düzenleme içerisinde, duruşmada yapılan işlemlerin teknik araçlarla kayda alınması imkanı getirildiği açıktır. Söz konusu madde hükmünün uygulamacılar tarafından; özellikle doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında beklenen faydanın elde edilmesine hizmet etmek üzere, kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla tüm ülke genelinde teknik alt yapının oluşturularak işitsel ve görsel kayıtların teknik cihazlarla yapılması son derece faydalı olacaktır.⁹⁴

f. Hukukumuzda çapraz sorgu faaliyetine yönelik olarak herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle Türk hukuku bakımından çapraz sorgunun uygulama alanı bulmadığını kabul etmek gerekir. Ancak bu konuda doğrudan sorgu ile çapraz sorgunun birlikte yer aldığı bir düzenleme olarak değerlendirilebileceği belki de tek düzenleme⁹⁵ olan CMK'nın 59. maddesine değinmek isabetli olacaktır. Anılan madde; *"(1) Tanık, dinlenmeden önce hakkında tanıklık yapacağı olayla ilgili olarak mahkeme başkanı veya hakim tarafından, kendisine bilgi verilir; hazır olan sanık, tanığa gösterilir. Sanık hazır değil ise kimliği açıklanır. Tanıktan, tanıklık edeceği konulara ilişkin bildiklerini söylemesi istenir ve tanıklık ederken sözü kesilmez. (2) Tanıklık edilen konuları aydınlatmak, tamamlamak ve bilgilerinin dayandığı durumları gereğince değerlendirebilmek için tanığa ayrıca soru yöneltilebilir."* şeklinde düzenlenmiştir.

g. Çapraz sorgu ile doğrudan soru yöneltmenin benzer olduğu özelliklerden birisi; faaliyetlerin uygulandıkları ceza muhakemesi evreleridir. Çapraz sorgu sadece duruşma sırasında yani kovuşturma aşamasında gerçekleştirilebilen bir işlemdir. Yine bizim de katıldığımız görüşe göre, doğrudan soru yöneltme faaliyeti de sadece kovuşturma aşamasında uygulanabilmektedir.

⁹⁴ DÖNMEZ, s. 48.

⁹⁵ İPEK, s. 36.

h. İki sistemin birbirine benzediği noktanın; sorgulama faaliyeti olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁹⁶ Sorgulamadan beklenen amaç, soru sorulan kişinin verdiği bilgilerin doğru olup olmadığının sınanması veya maddi gerçeğe⁹⁷ ilişkin bilgi alınması olup bu iki müessese de aynı amaca yönelmiştir.

i. Çapraz sorgu ile amaçlanan ile doğrudan soru yöneltme faaliyetiyle amaçlananın aynı olduğu açıktır. Zira *Hancı'ya göre* çapraz sorgunun amaçları;

- Karşı tarafın beyan ettiği hususları açıklığa ve netliğe kavuşturmak,
- Unutulan konulara değinmek,
- Net şekilde anlaşılamayan tartışma veya konuşmaların açıklanmasını istemek,
- Herhangi bir delille desteklendirilmemiş tartışmalara değinmek,
- Karşı taraf tanığının beyanlarının; yanlış ve çelişkili olduğu noktalara noktalara vurgu yapmaktır.⁹⁸

Tüm bu anlatılanlardan sonra; çapraz sorgu sistemi ile doğrudan soru yöneltmenin aynı amaca yöneldiği ve uygulama mantığının benzerlik gösterdiği fakat iki sistem arasında ayrı noktaların bulunduğunu, dar anlamda çapraz sorgunun ise bizim hukukumuzda karşılığının olmadığını belirtmek gerekir.⁹⁹

j. Çapraz sorgu ile doğrudan soru yöneltme arasındaki farklardan birisinin çapraz sorgunun aşamalardan oluşması olduğuna değinmiştik. Esasen çapraz sorgu dar anlamıyla, bir tarafın; karşı tarafın tanığını, hakimin denetiminde ve huzurunda sorgulaması işlemi iken; geniş anlamı ile tanık ve bilirkişilerin; savcı ve avukat tarafından yargılamayı

⁹⁶ Aynı yönde görüş için bakınız, **PARLAR / ÖZTÜRK**, s. 23-24.

⁹⁷ “Çapraz sorgu, maddi hakikate ulaşmada kullanılacak en etkin yöntemlerden biridir.” **İPEK**, s. 38.

⁹⁸ **HANCI**, s. 19-20.

⁹⁹ **KARAKAYA**, s. 14.

yapan hakimi aracı kılmaksızın, onun denetimi ve huzurunda sorgulaması sistemidir.¹⁰⁰ Çapraz sorgunun hukuki niteliğinin anlaşılmasını kolaylaştırmak ve doğrudan soru yöneltme ile arasındaki büyük farklılıkları gösterebilmek adına çapraz sorgunun en çok uygulandığı Anglo Sakson hukuk sisteminde çapraz sorgu faaliyetini kısaca irdelemek gerekecektir. Çapraz sorgunun uygulandığı ülkelerde çapraz sorgu genel olarak 4 aşama şeklinde gerçekleştirilmektedir.

a. Birinci Aşama

Yargılama sırasında tanığının getiren tarafın; bu tanığa hakimi aracı kılmaksızın doğrudan soru yönelttiği aşamadır.¹⁰¹ Ana fikir bu olmakla beraber, ülkeler bu müesseseyi fiili uygulamaları benzer olsa da uygularken farklı isimlendirmeler kullanmaktadırlar.¹⁰²

Tanığının celp eden taraf ki; bu taraflar ceza yargılamasında savunma ve iddia makamları olmakla birlikte, davasını desteklemek üzere tanığından faydalandığı bu aşamada her soruyu tek olarak; soru yanıt şeklinde olacak biçimde,¹⁰³ soruların mahiyetleri itibariyle yanıtı içinde ya da ipucu veren nitelikte olmayacak şekilde yöneltilmektedirler.¹⁰⁴

Bu aşamada ilgili tarafın amacı; açık ve belirgin sorular yönelterek kendi lehine olan uygun delilleri gün yüzüne çıkarmaya yönelik olarak tanıkları konuşturmadır.¹⁰⁵

¹⁰⁰ DÖNMEZ, s. 28.

¹⁰¹ KARAKAYA, s. 12.

¹⁰² Amerika Birleşik Devletlerinde, bu aşama doğrudan sınıama dinleme anlamına gelen “direct examination” olarak isimlendirilirken, İngiltere’de temel dinleme anlamına gelen “examination in chief” ifadesi kullanmakta olup, Türk doktrininde ise genel olarak “doğrudan soru soma” olarak adlandırılmaktadır. DÖNMEZ, s. 29.

¹⁰³ PARLAR, Ali/ HATİPOĞLU, Muzaffer/ YÜKSEL, Erol Güngör, Açıklamalı İçtihatlı Ceza Muhakemesi Hukukunda Deliller Çapraz Sorgu ve İspat, Ankara 2008, s. 596.

¹⁰⁴ DÖNMEZ, s. 251.

¹⁰⁵ PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 15.

Hakim, bu aşamada araya girerek tanığa soru sormaz. Bu aşamada hakim sadece açık, anlaşılır ve net olmayan hususların giderilmesi amacıyla müdahalede bulunabilir.

b. İkinci Aşama

Dar anlamda çapraz sorgu olarak adlandırılan aşama; bir tarafın karşı taraf tanığına; hakimi aracı kılmaksızın, tanığın ve verdiği bilgilerin doğruluğunu sınavıp gözler önüne sermek amacıyla doğrudan doğruya soru yönelttiği aşama olarak da izah edilebilir.¹⁰⁶

Bu hak duruşma sırasında tanığın yeminli ifadesi alındıktan sonra kullanılan, özellikle görgü tanıklarının ifadelerinin netlik kazanabilmesi ve gerçeği yansıtabilmesi açısından oldukça önemli olan bir aşamadır.¹⁰⁷ Birinci aşamada kullanılması risk teşkil edebilecek yönlendirici soru sormanın bu aşamada sorulmasının herhangi bir engeli bulunmadığı gibi, avukatın veya savcının bu aşamada cevabını bildiği veya konu bakımından önemine binaen daha fazla vurgu yapılması gereken hususları ön plana çıkarmak maksadı ile tanığa yönlendirme yapan nitelikteki soruların sorulması da mümkündür.¹⁰⁸

c. Üçüncü Aşama

Yeniden doğrudan sorgu olarak da anlandırılan bu aşama; bir tanığı çağırılmış olan tarafın, çapraz sorgu aşaması sırasında ortaya çıkan ve kendi ileri sürdüğü görüşlerin aleyhinde olan bazı hususların açıklanmasını veya aydınlatılmasını sağlamaya çalışacağı bir aşamadır.¹⁰⁹

Kural olarak bu aşama artık yeni bir hususun ortaya çıkarılabileceği bir aşama olmayıp, dar anlamda çapraz sorgu aşamasında ortaya çıkan ve eksik kalan hususların

¹⁰⁶ DÖNMEZ, s. 29.

¹⁰⁷ PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 15-16.

¹⁰⁸ PARLAR/ HATİPOĞLU/ YÜKSEL, s. 597.

¹⁰⁹ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 342.

tamamlanması veya sakıncalı bir durum ortaya çıkmış ise bu durumun ortadan kaldırılmasının mümkün kılındığı bir aşamadır. ¹¹⁰ Ancak, her ne suretle yeniden doğrudan sorgu aşamasının kapsamının sınırları çizilmişse olsa da; mahkemenin bazı durumlarda kapsamı genişletme konusunda takdir yetkisi bulunmaktadır. ¹¹¹ Zira, amaçlanan maddi gerçeğin ortaya çıkarılması olduğu için suç konusu olaya ilişkin olan hiçbir gerçeğin tartışılması gündem dışı bırakılamaz. ¹¹²

d. Dördüncü Aşama

Yeniden çapraz sorgu olarak da adlandırılan bu aşama; çapraz sorguda esasen silahların eşitliği ilkesinin bir gereği olarak ortaya çıkmış olup; bir tarafın karşı tarafın tanığını ikinci kez çapraz olarak sorgulama hakkını kullanabildiği aşamadır. ¹¹³

Çapraz sorgunun dördüncü ve son aşamasında amaçlanan; üçüncü aşamada ortaya çıkan aleyhe ifadeleri açıklığa kavuşturmak ve lehe çevirmektir. ¹¹⁴ Kural olarak bu aşamada yapılan sorgulamanın kapsam ve sınırı mahkeme tarafından takdir yetkisi kullanılarak kapsam ve sınırdaki bir genişletme yapılmadıkça; yeniden doğrudan sorgudaki konular ile sınırlıdır. ¹¹⁵

Tüm bu anlatımlardan da anlaşılacağı üzere; çapraz sorgu sisteminin itham sisteminden ayrı olarak uygulanması söz konusu değildir. Hukukumuzda itham sistemi yer almamasına karşın ¹¹⁶, geniş anlamdaki çapraz sorgu hukukumuzdaki doğrudan soru yöneltmeye her ne kadar benzese de; dar anlamda çapraz sorgudaki taraf tanığının yapısı itibariyle hukuk sistemimizden oldukça farklı olduğu görülmekte ve dahi pek

¹¹⁰ DÖNMEZ, s. 31.

¹¹¹ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 343.

¹¹² DÖNMEZ, s. 336.

¹¹³ PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 16.

¹¹⁴ PARLAR/ HATİPOĞLU/ YÜKSEL, s. 597.

¹¹⁵ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 345.

¹¹⁶ TEMİZ, s. 317.

çok sebep ile çapraz sorgu yönteminin uygulanmasının mümkün olmadığına bu başlık altında değinmiş bulunmaktayız.¹¹⁷

G. HAKİM OLAN İLKELER

İnsanın var olduğu ilk andan itibaren, günümüze kadar gelişen ve değişen toplum yapısı en çok; topluma yön veren hukuk sistemleri üzerinde etkisini göstermiştir. Günümüzde geline en son nokta ise; devletin bireye karşı uyguladığı en etkili ve kesin zorlama aracı olan “cezalandırma” hak ve yetkisine yani kişi hürriyetine bu denli önemli müdahalelerde bulunan güce karşı bazı ilkelerle sınırlamalar getirilmiş olmasıdır.¹¹⁸

Maddi gerçeğe her yolu kullanarak ulaşma gayesi geçen yüzyıllar ve değişen koşullar sayesinde terk edilmiş, artık insanın sırf insan olması sebebiyle dahi sahip olduğu bazı evrensel hakları içeren ilkeler çerçevesinde¹¹⁹ hukuka uygun şekilde gerçeğe ulaşma amacı benimsenmiştir. Bu sebeple; gerek uluslararası usul hukukunda gerekse ulusal usul hukukumuzda evrensel bazı ilkeler benimsenerek maddi gerçeğe ulaşma konusunda elverişli kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Ceza muhakemesinin genel olarak kabul edilen ilkelerinin, tez konumuz olan Doğrudan Soru Yönelme bakımından dahi ne denli önemli olduğuna bu başlık altında değineceğiz.

1. Hukuk Devleti İlkesi

Hukuk Devleti kavramı, doktrinde farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Hukuk devleti; hukukun üstünlüğü, hukuka tabi devlet deyimleri ile eş anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır.¹²⁰ Hukuk devleti ilkesi ise; devletin eylem,

¹¹⁷ KARAKAYA, s. 12.

¹¹⁸ KOCA, Mahmut/ ÜZÜLMEZ, İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 12. Baskı, Seçkin Hukuk Yayınları, Ankara 2019, s. 51.

¹¹⁹ ÖZTÜRK, (Ana Hatlarıyla), s. 24.

¹²⁰ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 378.

işlem ve faaliyetlerinde hukuka uygun davranması anlamına gelmektedir.¹²¹ Ceza muhakemesinin temel ilkelerinden biri olan hukuk devleti ilkesi; 1982 AY'nın 2. maddesinde yürütme, yasama ve yargı gücünü Millet adına kullanan Anayasal organların, bu gücü yalnızca maddede belirtilen niteliklere uygun şekilde kullanabilmelerine imkan sağlayan bir ilke olarak düzenleme altına alınmıştır.¹²²

Hukuk devleti kavramı, polis devleti anlayışına tepki olarak ortaya çıkmış bir kavram olup, kanun devleti anlamını taşımamaktadır. Hukuk devleti anlayışı, kanun devleti anlayışının çok üstünde bir kavramdır; zira kanunun olduğu her sistemin mutlaka hukukun üstünlüğüne dayandığı söylenemez, kanun var olsa dahi; baskıcı olabileceği¹²³ gibi bireylere temel hakları dahi tanımayabilir. Oysa hukuk devleti ilkesinin benimsendiği sistemlerde bireyler; temel hak ve özgürlüklere sahip oldukları bir hukuki güven içerisinde dirler.

Uygulamada genel olarak pek çok deyimle eş anlamlı olarak kullanılan hukuk devleti ilkesi temelinde; kuvvetler ayrılığı, yargı ve yürütme organlarının kanuna bağlı olması, temel haklara bağlı kalmayı da içeren yasama organının Anayasa'ya uygunluğu, hukuki güvenlik, ölçülülük ilkesi, devletten kaynaklanan haksızlıkların giderilmesi ilkesi gibi öğeler etrafında şekillenmiştir.¹²⁴

Hukuk devleti, vatandaşlar bakımından kamusal otoritelerin eylem ve işlemleri karşısında bir kalkan oluşturmaktadır. Zira Devletin, iş ve işlemlerini gerçekleştirdiği sırada vatandaşların hak ve menfaatlerini zedelememesi, başkalarından gelecek zararlar ya da tehlikeler karşısında vatandaşlara kanun önünde eşit şekilde haklarını ve savunmalarını ileri sürme olanağını tanınması gerekir.¹²⁵ İşte tam da bu noktada gerçeğin ortaya çıkarılması, adaletin sağlanması, yargılamaya katılan bütün süjelere

¹²¹ ÜNVER/ HAKERİ, s. 45.

¹²² ÖZTÜRK, (Nazari ve Uygulamalı), s.108- 109.

¹²³ ALTUĞ, Şahin, "Hukuk Devleti İlkesinin Vergi Hukukuna Yansıması." Adalet Dergisi. 59. Sayı, Eylül 2017, (s. 169-187 arası), s. 170.

¹²⁴ Michael Sachs, "Hukukun Üstünlüğü ve Hukuk Devleti," Çev; Eşref KÜÇÜK, Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı, Türkiye Barolar Birliği, 9-13 Ocak/ 2001, Ankara, (s. 623-647 arası) , s. 623.

¹²⁵ KOÇ, Ziya, Ceza Muhakemesinde Katılan, XII. Levha, s. 42.

kanun önünde eşit hak verilmek üzere kanuni temele oturtulan ve CMK'nın 201. maddesinde hüküm altına alınan doğrudan soru yöneltme faaliyetinin hukuk devleti ilkesi ile irtibatı son derece önemlidir. Zira doğrudan soru yöneltme düzenlemesi; ancak ve ancak bir hukuk devletinde, yani her alanda hukukun üstünlüğünü tanımış olan bir ceza muhakemesi sisteminde kendinden beklenen amaca hizmet edebilir. ¹²⁶

2. İnsan Onurunun Dokunulmazlığı İlkesi

İnsan onurunun dokunulmazlığı ilkesinin ne olduğuna geçmeden önce “insan onuru” ile kast edilenin ne olduğuna değinmek isabetli olacaktır. Her ne kadar insan onuru kavramı ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren gelişen ve değişen zamanla birlikte değişikliğe uğrasa da; insan onuru “*İnsanın kişi olarak en yüksek akli ve ahlaki değerlerin sahibi olması ve dolayısıyla dokunulmaz, kaybedilmez bir öz değer sahibi olduğu varsayımına dayanmaktadır.*” ¹²⁷

İnsan onuru kavramı; sosyal, felsefik, teolojik ve en son olarak da hukuki bir kavram olarak kullanılmaktadır. İnsanın olduğu her yerde hukuk kurallarının; insanları birbirine, topluma ve devlete karşı koruması gerektiğinden insan onuru kavramının hukuk literatüründe yer bulması kaçınılmazdır. ¹²⁸ Bu itibarla insan onuru kavramı ulusal mevzuatımızda; gerek normlar hiyerarşisinin en üstünde bulunan Anayasamızın Başlangıç bölümünde yer alan “...onurlu bir hayat sürme...” şeklindeki ifade ile AY m. 17/3'de; “ kimsenin insan onuru ile bağdaşmayan ceza veya muameleye tabi tutulamayacağı” şeklindeki düzenlemeler, gerek CMK'nın 148/1 maddesinde şüpheli veya sanığın iradesini hür olmaktan çıkararak ve “insan onuru” ile bağdaşmayan hareketlerin yasaklandığına dair düzenlemelerle ¹²⁹ mevzuatımızda yer bulmuştur. Zira tüm bu düzenlemeler, insan onuru kavramının kanun koyucu tarafından

¹²⁶ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 380.

¹²⁷ ARSLAN, **Kahan Onur**, “*İnsan Onuru Kavramı ve Koruma Tedbirleri Bağlamında Temel Bir İlke Olarak İnsan Onurunun Korunması*”, (s. 155-172 arası), s. 156, (tbbdergisi.barobirlik.org.tr- E.T: 01.02.2018).

¹²⁸ ARSLAN, s.158.

¹²⁹ ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ, s.51-52.

önemsendiği için hüküm altına alındığının birer göstergesidir. İnsan onuru kavramı uluslararası hukuk düzeninde de; BM Antlaşması, AIHS¹³⁰, Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi gibi önemli belgelerde kendine yer bulacak kadar ehemmiyet kazanmış¹³¹ ve böylelikle evrensel bir ilke niteliğine haiz olmuştur.

Suç ve ceza politikasının güç merkezine bireyin değil de devletin yerleştirilmesinin pek tabii sonucu olarak, bu otoriteye karşı insan onurunun da korunmasını amaçlayan düzenlemelere yer verilmesi birey ile devlet arasındaki dengenin de korunmasına vesile olacak sınırı oluşturmuştur.

CMK'nın 201. maddesinde yer alan doğrudan soru yöneltme düzenlemesinde her ne kadar ilgili ilkelere ayrıca bir düzenleme olarak yer verilmemiş olsa da müessesinin tabii sonucu olarak bir takım ilkeler kendiliğinden oluşmaktadır. İşte "insan onuru" ilkesi buna en güzel örnektir. Doğrudan soru yöneltme faaliyeti gerçekleştirilirken kişinin maddi ve manevi kişiliğini oluşturan değerlere müdahale edilmemesi esastır. Zira bu ilke gözetilmeden yapılan bir uygulamada her ne kadar nihai olarak delil de elde edilse de bu tür delillerin hükme esas teşkil etmesi mümkün görünmemektedir.¹³²

İnsan onuru ilkesi, doğrudan soru yöneltme faaliyeti bakımından soruların sorulması sırasında tercih edilen soruların; insan onuruna aykırı olamaması noktasında kendisini gösterebilecek bir ilkedir. Doğrudan soru yöneltme savunma ve iddia bakımından bir hak ve yetki olmakla birlikte, bu hakkın kullanılması sırasında CMK'da sınırları açıkça belirtilmese de; bu hakkın sınırlarının bulunduğu, bu sınırlamalardan birinin de insan haysiyeti ve bireyin hayatının gizli alanı¹³³ olduğu açıktır.

¹³⁰ AIHM' in içtihatlarında sıklıkla ele alınan konulardan biri de; sözleşmenin ruhunda yatan **insan onuru** mefhumudur. Türk Ceza Adalet Sisteminin Etkinliğinin Geliştirilmesi, Avrupa Birliği-Avrupa Konseyi Ortak Projesi Adil Yargılanma Hakkı Eğitim Modülü, (Hazırlayanlar; ZAFER, Hamide/ KARAKEHYA, Hakan/ MADEN, Mehmet), s. 40.

¹³¹ ARSLAN, s. 159.

¹³² AKYAZAN, s. 383.

¹³³ PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 26.

3. Adil Yargılanma Hakkı

Ceza Muhakemesi doktrinde kimi yazarlar tarafından dürüst işlem ilkesi¹³⁴ olarak da kabul edilen adil yargılanma hakkı; “*Ceza muhakemesi işlemlerinin kandırma, yanıltma veya zorlama gibi irade serbestisini engelleyen veya savunmayı kısıtlayan yollara sapılmaksızın, hukuk çerçevesinde yürütülmesidir.*”¹³⁵ Adil yargılanma hakkı; muhakemeye hakim usul kurallarını tespit ederek, nesnel bir muhakeme neticesinde adil bir karara ulaşmayı garanti eden; varılan sonuçtan çok, *yargılama sürecinin sorgulandığı* bir ilkedir.¹³⁶

Ceza muhakemesinin genel ilkeleri AY m. 38’de; Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar madde başlığı altında belirlenen esaslar çerçevesinde şekillenmiş olup, özellikle Anayasa’nın anılan maddesine 03.10.2001 yılında eklenen Adil Yargılanma hakkı ile de kendini bulmuştur.¹³⁷ Bu anayasal düzenlemeden önce de, ülkemizin taraf olduğu AİHS’nin 6. maddesi ile anılan ilkeye sözleşmede yer verilmesi nedeni ile adil yargılanma hakkı, ulusal hukuk sistemimizde uygulanmaktaydı. Ancak anılan düzenleme ile birlikte artık “Adil Yargılanma Hakkı” sırf AİHS’ye taraf olduğumuz için değil, bizatihi Anayasamız’da yer alarak Anayasal bir temele oturtulmuştur.

Hukuk sistemimiz açısından da son derece önemli olan ayrıca AİHS’nin 6. maddesinde Adil Yargılanma Hakkı başlığı altında ayrıntılı olarak düzenlenen ilke; temel olarak sanığın; savunma hakları kısıtlanmadan, delillerini herhangi bir sınırlama olmaksızın, serbestçe ileri sürebildiği ve ileri sürdüğü delillerin toplanmasını isteyebildiği, hukuka uygun olarak elde edilmeyen delillerin kullanılmadığı, makul sürede sonlandırılan, kanun yolları açıkça gösterilmiş, tabii hakim ile tarafsız ve bağımsız bir mahkeme huzurunda, aleni şekilde yargılanması olarak izah edilebilir.¹³⁸

¹³⁴ ÖZTÜRK, (Ana Hatlarıyla), s. 76.

¹³⁵ DÖNMEZ, s. 57.

¹³⁶ İNCEOĞLU, Sibel, “ *Adil Yargılanma Hakkı*”, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, (s. 209-286 arası), s. 209.

¹³⁷ YENİSEY, Feridun/ NUHOĞLU, Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınları, 4. Baskı, s. 72.

¹³⁸ KARAKAYA, s. 15.

İfade almada ve sorguda yasak usullerin kullanılması gerek hukuk devleti ilkesi gerekse adil yargılanma ilkesi ile örtüşmediğinden CMK'nın 148. maddesinde yasaklanan ifade alma yöntemleri düzenlenmiştir. Kişinin yasak yöntemin verdiği acı, baskı ve şiddetten bir an evvel sıyrılması için gerçeğe aykırı beyanlarda bulunma olanağı oldukça fazladır.¹³⁹ Bu sebeple yasaklanan yöntemlerle, gerek ifade alınması, gerekse delil elde edilmesi ceza muhakemesinin amacına ulaştığı anlamına gelmediği için bu şekilde yapılan bir yargılama adil yargılanma hakkının ihlali sayılacaktır. Daha açık bir ifade ile Devlet denen güçlü otorite; vatandaşını koruması görevinin bir gereği olarak yargılamanın seyrine etkili olacak ve tez konumuz ile de ilintili olan katılan, sanık, bilirkişi, tanık ile duruşmaya çağrılan diğer kişilere karşı “doğrudan soru yöneltme” hakkının kullanılmasını sağlayarak, yargılamaya daha aktif katılımın ortaya çıktığını, bu suretle de adil yargılanma hakkının uygulanacağı bir yargılamanın gerçekleştirilmesini sağlayacaktır.

Adil Yargılanma hakkının kabul edilmesinin asıl amacı esasen; ceza yargılamasında yanıltma, zorlama ya da kandırma gibi doğrudan kişinin iradesini veya savunmasını sınırlayan usuller benimsenmeksizin, genel olarak hukuk devleti ilkesi ile bağdaşan ve önceden kanunla düzenlenmiş esaslar çerçevesinde uygulanmasını sağlamaktır.¹⁴⁰ Bu süre zarfında mağdurun ya da sanığın dinlenilmesi, delil vasıtası olarak görgüsüne başvurulmuş tanığın, bilirkişi ya da uzman gibi diğer delillerin dinlenilmesi sırasında savunma makamının ilgililerin sorgulanması işlemine doğrudan katılması yapılan yargılamanın adil ve hakkaniyete uygun olarak yürütülmesinin bir gereğidir.¹⁴¹

Doğrudan soru yöneltme faaliyeti detaylarını tarihçe kısmında anlatacağımız üzere ceza mevzuatımız bakımından neredeyse çok yeni bir uygulamadır. Özellikle uygulayıcıların; doğrudan soru yöneltme hakkını, savunma ve adil yargılanma hakları kapsamında kabul etmesi ve uygulanması konusunda azami hassasiyet göstermesi bu faaliyetin hızla benimsenmesini sağlayacaktır. Aksi halde sırf doğrudan soru yöneltme hakkının kısıtlanması adil yargılanma hakkının ihlali sayılacağından gerek AYM' ne

¹³⁹ Aynı yönde görüş için bkz. **TEMİZ**, s. 306.

¹⁴⁰ **ÖZTÜRK**, (Nazari ve Uygulamalı), s. 119.

¹⁴¹ **KARAKAYA**, s. 16.

bireysel başvuru yolu ile taşınan başvurularda ihlal kararları verilecek gerekse AİHM'ye yapılan başvurularda AİHS 6. maddesi gereğince Türkiye aleyhine ihlal kararlarına hükmolunabilecektir. Zira AİHM daha önceki kararlarında hazırlık soruşturmasında elde edilen beyanların kullanılmasını; savunmanın haklarına; sanığın duruşmada dinlenen kişilere soru yöneltme ve karşı beyanda bulunma konusunda uygun, elverişli ve yeterli imkandan faydalandırılmasına riayet edilmesi koşulu ile ¹⁴² kabul etmiştir. ¹⁴³

4. Sözlülük İlkesi

Hakimin yaptığı yargılama sonrasında vereceği hükmü, vicdani kanaatine göre tesis etmesi ¹⁴⁴ benimsediğimiz ceza sistemi gereğince yargılamalardaki asıl amaçlardan biri olarak karşımıza çıkar. İşte tam da bu noktada sözlülük ilkesi dediğimiz; amaca erişmede son derece önemli olan ilke gündeme gelir. Hakimin uyumsuzluğun konusunu oluşturan her türlü şeyi bizzat duruşmada sözlü olarak dinlemesi, tartışması olarak tanımlanan ilke sözlülük ilkesidir. ¹⁴⁵ Sözlülük ilkesi en açık ifade ile; duruşmada sözlü olarak ifade edilen hususlar temel alınarak hükmün tesis edilmesidir. ¹⁴⁶

Ceza muhakememizde; soruşturma ve kovuşturma olarak adlandırılan iki aşama var olup; bu iki aşamanın kendine has özellikleri bulunur. Soruşturma evresine; gizlilik ¹⁴⁷ ve yazılılık ¹⁴⁸ ilkeleri hakim iken kovuşturma evresine alenilik ve sözlülük ilkeleri

¹⁴² Detaylı bilgi için bkz. s. 101 v.d.

¹⁴³ Aynı yönde görüş için bkz. ÖZTÜRK, (Nazari ve Uygulamalı), s. 120.

¹⁴⁴ DÖNMEZ, s. 75.

¹⁴⁵ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 400.

¹⁴⁶ PARLAR/ÖZTÜRK, s. 30.

¹⁴⁷ **CMK m: 157 Soruşturmanın Gizliliği:** “ Kanunun başka hüküm koyduğu haller saklı kalmak ve savunma haklarına zarar vermemek koşuluyla soruşturma evresindeki usul işlemleri gizlidir. ”.

¹⁴⁸ **CMK m: 169 Soruşturma Evresinde Yapılan İşlemlerin Tutanağa Bağlanması:** “(1) Şüphelinin ifadesinin alınması veya sorgusu, tanık ve bilirkişinin dinlenmesi veya bir keşif ve muayene sırasında Cumhuriyet savcısı veya sulh ceza hâkiminin yanında bir zabıt kâtibi bulunur. Acele hâllerde, yemin vermek koşuluyla, başka bir kimse, yazman olarak görevlendirilebilir. (2) Her

egemendir. ¹⁴⁹ Doğrudan soru yöneltme müessesesi niteliği itibari ile ancak sözlülük ilkesinin geçerli olduğu kovuşturma evresinde ¹⁵⁰ kendine yer edinebilir. Sanığa, katılana, tanığa, bilirkişiye, uzman kişiye ve davaya katılan diğer kişilere bizzat soru sorabilmek sadece muhakemenin sözlü olarak yapılması ile mümkün olabilecektir. ¹⁵¹ Bu konu özellikle tez konumuz içerisinde Doğrudan Soru Yöneltmenin Kovuşturma Evresine Mahsus Olması başlığı altında ayrıntılı olarak izah edilmeye çalışılmıştır.

Kanun koyucu tarafından, doğrudan soru yöneltme madde başlıklı CMK' nın 201. maddesinde kendisine soru sorulacak kişiler arasında açıkça “**duruşmaya çağrılmış diğer kişilerin**” denilmesi, sözlülük ilkesinin konumuz bakımından en güzel örneği olarak karşımıza çıkmıştır.

Ceza Muhakemesi, kuralları bakımından delil elde etme aracı olarak kabul edilen ve yargılamanın seyri açısından son derece önemli olan tanığın anlatımı sırasında; dinlenen tanık ile yargılaması yapılan sanığın “karşı karşıya” getirilmesi zorunluğu ortaya çıkmıştır denilebilir. Zira insan, tabiatı gereği aleyhine beyanda bulunacağı kişinin yanında olmadığı zamanlarda yani kişinin gıyabında konuştuğu durumlarda daha kolay gerçekle örtüşmeyen açıklamalarda bulunabilir iken, bizzat aleyhine beyanda bulunduğu kişinin “yanında” olduğu durumlarda ¹⁵² , kişinin hakkında yalan beyanda bulunma ihtimalinin daha zor olması kabulü, hayatın olağan akışı ile de uygunluk göstermekte olup, bu konuda özellikle sanık bakımından koruyucu bir kalkanın olması gerekmektedir. Sözlülük ilkesi gereğince sanık, tanık,

soruşturma işlemi tutanağa bağlanır. Tutanak, adli kolluk görevlisi, Cumhuriyet savcısı veya sulh ceza hâkimi ile hazır bulunan zabıt kâtabi tarafından imza edilir. (3) Müdafî veya vekil sıfatıyla hazır bulunduğu işlemlerle ilgili tutanakta avukatın isim ve imzasına da yer verilir.(4) Tutanak, işlemin yapıldığı yeri, tarihi, başlama ve bitiş saatini ve işleme katılan veya ilgisi bulunan kimselerin isimlerini içerir.....”.

¹⁴⁹ CMK'da yer alan **209. madde** hükmü açıkça Duruşmada Anlatılması Zorunlu Belge ve Tutanaklar başlığı altında; “*Sorgu tutanakları, tanığın ifade tutanakları, muayene ve keşif tutanakları gibi delil olarak kullanılacak belgeler ile adli sicil özetleri ve sanığın kişisel ve ekonomik durumuna ilişkin bilgilerin yer aldığı belgelerin duruşmada anlatılması gerektiğini hüküm altına alınmıştır.*”.

¹⁵⁰ **ÖZTÜRK**, (Ana Hatlarıyla), s. 98.

¹⁵¹ **DÖNMEZ**, s. 68.

¹⁵² Aynı yönde görüş için bkz. **ŞAHİN/ GÖKTÜRK**, C. II, s. 136.

katılan, bilirkişi vs. anlatımları karşısında bu delillerle vurgu yapabilmek ve delillerin güvenilirliğini ortaya çıkarabilmek doğrudan soru yöneltme faaliyeti ile olanak bulacaktır; zira CMK m.201 düzenlemesinin de bu bağlamda yer alan bir düzenleme olduğu açıktır. ¹⁵³

Ceza mevzuatımız gereği her ne kadar kural; sözlülük ilkesinin bir sonucu olarak bütün delillerin, tarafların hazır bulunduğu duruşmada tartışılması ise de, bu durum mutlak ve sınırsız değildir. Konunun daha iyi anlaşılması bakımından bu noktada bir Yargıtay kararına yer vermenin isabetli olacağını düşünmekteyiz.

Yargıtay 16. CD. 18.04.2017, 2015/7179 E. ve 2017/3739 K. sayılı kararında; yargılama sırasında asıl olanın bütün delillerin aleni şekilde yapılan celsede ve sanık huzurunda tartışılması olduğu belirtilmiştir. Kural bu olmakla birlikte; mahkumiyetin sadece ve belli ölçülerle sanığın yargılamanın herhangi bir aşamasında sorgulama veya sorgulama imkanının verilmediği bir kimse tarafından aktarılan ifadelere dayanmaması gibi bazı istisnalarla sınırlanabileceğini belirtilmiştir. Anılan kararda; kimliği gizlenen tanık, soruşturma evresinde bizzat Cumhuriyet Savcısı tarafından dinlenilmiş, akabinde kovuşturma aşamasında mahkeme heyetince dinlenilmiş olmakla birlikte; sanıklar müdafilerinin temyiz sebebi gizli tanığın celse arasında sanık ve müdafilerine haber verilmeksizin mahkeme heyeti tarafından dinlenmesi olmuştur. Yerel mahkeme, gizli tanığı dinlemeden evvel sanıklara ve müdafilerine gizli tanığa sorulmasını talep ettikleri soruları heyete sunmaları için makul süre tanımış, celse arasında dinlenen gizli tanığın beyanlarını da duruşma sırasında açıkça okumuş, okunan tanık beyanları ise sanıklar ve müdafileri tarafından kabul olunmamış ve sanık müdafilerince mahkeme heyetinden gizli tanığın bizzat kendilerinin de hazır bulunduğu bir duruşmada, kimliğinin gizlenilerek tekrar dinlenilmesi için talepte bulunulmuştur. Anılan talep; yerel mahkemece reddolunmuş ve konu Yargıtay'a taşınmıştır. Yargıtay ilgili dairesi de; davada verilen hükmün ilk derece mahkemesince salt gizli tanık beyanına **dayandırılmadığını**, tanığın kimliğinin neden gizlendiği konusunda mahkemece **yeterli gerekçeye** yer verildiğini, sanıkların ve müdafilerin **savunma haklarının kısıtlanmaması için** taraflara tanığa sorulmasını istedikleri soruları heyete ulaştırmaları için makul sayılabilecek 7 günlük sürenin verildiğini,

¹⁵³ KARAKAYA, s. 19.

akabinde tespit edilen gizli tanık beyanlarının tarafların da hazır bulunduğu **duruşmada okunduğunu**; bu sebeple yerel mahkeme tarafından gizli olarak dinlenilmesine karar verilen “**tanığın menfaatleri ile sanıkların adil yargılanma haklarının**” adil bir şekilde dengelendiğini, bu nedenlerle de sanıklar müdafilerinin, mahkeme tarafından bizzat sanıklar ile kendilerinin de hazır bulunmadığı celse arasındaki duruşmada gizli tanığın dinlemesini hukuka aykırı olarak görmemiştir¹⁵⁴

İzah edilen tüm nedenlerle asıl olanın; duruşmada tarafların sözlü olarak dinlenmesi olduğu açık olmakla birlikte, bu noktada değinilmesi gereken ve istisnai olarak uygulama bulabilecek son husus ise; sanığın duruşma sırasında yazılı savunma vermek istemesi durumunda bu talebin sözlülük ilkesine aykırılık teşkil edip etmeyeceği sorunudur. Sanığın yazılı olarak verdiği savunmasının;¹⁵⁵ hakim veya mahkeme başkanı tarafından okunması halinde, bu durum sözlülük ilkesine aykırılık teşkil etmeyecektir. Aksi halde yargılama dosyasına yazılı olarak dahil olan ve hakim tarafından okunmayan sanık savunmaları sözlülük ilkesine aykırılık teşkil edecektir. Sanık savunmaları okunmalı¹⁵⁶ ve bu savunmalara karşı taraflara bir diyecekleri olup olmadığı sorulmalıdır. Hatta bu konu ile ilgili olarak kanaatimizce taraflara CMK 201. madde kapsamında kendisine soru sorulacak kişiler arasında sayılan sanığa yöneltmek istedikleri soru olup olmadığının da mutlak surette sorulması gerekmektedir. Aksi bir kabul, sanıkların kendilerine yöneltilecek soruların önüne geçmek için yazılı savunma vermeleri yolunu tercih etmeleri sonucunu doğuracaktır. Soruşturma aşamasında suç şüphesi altında bulunan ve teknik adı şüpheli olan kişinin ise soruşturmanın hiçbir aşamasında sadece yazılı olarak beyanda bulunması mümkün olmayıp; soruşturma aşamasında şüphelinin sözlü olarak beyanlarına başvurulması, ardından bu beyanların kayıt altına alınması bir zorunluluktur, zira burada kayıt altına almanın amacı; ifadedenin geçerli olmasını sağlamak olmayıp, yargılamanın ilerleyen aşamalarında ispata ilişkin bir sorun yaşanmasına engel olmaktır.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Y. 16 CD, 18.04.2017 K.T, 2015/7179 E. ve 2017/3739 K. **PARLAR/ÖZTÜRK**, s. 91- 93- 94.

¹⁵⁵ **ŞAHİN/ GÖKTÜRK**, s. 169.

¹⁵⁶ Aynı yönde görüş için bkz. **TANER**, s. 127.

¹⁵⁷ **DÖNMEZ**, s. 75.

5. Vasıtasızlık İlkesi

Sözlülük ilkesi ile yakın ilişki içerisinde bulunan ve doktrinde bir kısım yazarlar tarafından da ¹⁵⁸ doğrudan doğruyalık ilkesi olarak isimlendirilen vasıtasızlık ilkesi CMK'nın 217/1. maddesinde düzenleme altına alınmış ve kendisinden vicdani kanaatine göre karar vermesi beklenen hakimin, doğrudan delillerle temasa geçerek hüküm vermesi olarak ifade edilmiştir. ¹⁵⁹

Vasıtasızlık ilkesi, ülkelerin ceza muhakemesi sistemlerine göre farklılık gösterebilir. Ülkemizin de içinde bulunduğu Kıta Avrupası Hukuk sisteminde, delillerle doğrudan doğruya temasa geçecek olan mercii yargılamayı yapan hakim veya mahkeme başkanı olurken; itham sisteminin hakim olduğu Anglo Sakson Hukukunu benimseyen ülkelerde delillerle doğrudan temasa geçecek olan mercii jüridir. ¹⁶⁰ Anglo Sakson Hukukunda uygulanan çapraz sorgu ile Kıta Avrupası Hukuku anlayışının egemen olduğu ülkemizde uygulanan doğrudan soru yöneltme; vasıtasızlık ilkesinin hayata geçirilmesini sağlayan ve uygulanmasını kolaylaştıran bir sistemdir. ¹⁶¹ Zira doğrudan soru yöneltme faaliyeti ile yapılan yargılama sırasında mahkeme önünde, delil niteliği bulunan tüm beyanların, taraflarca sorulacak sorularla muhakeme edilmesi, kuvvetlendirilmesi ya da çürütülebilmesi olanağı yaratılabilecektir. Hükmü verecek olan mahkemede; taraflarca sorulacak sorular ve sorulara göre alınacak cevaplarla bir kanaat uyandırılmaya çalışılacak, böylelikle yargılamaya da aktif olarak katılım sağlanacaktır. En sonunda karar; duruşmayı yöneterek, olayları delillerle ilişkilendiren, başından sonuna duruşmada bulunan, katılanı, sanığı ve tanıkları dinlemiş, gerek gördüyse keşif yapmış ve maddi gerçeğe ulaşmak için her yolu denemiş hakim veya heyetçe verilecek ve nihayete erdirilecektir.¹⁶²

¹⁵⁸ Aynı yönde görüş için bkz. **AKYAZAN**, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 400.

¹⁵⁹ **ÖZTÜRK**, (Nazari ve Uygulamalı), s. 143.

¹⁶⁰ **DÖNMEZ**, s. 73.

¹⁶¹ **PARLAR/ ÖZTÜRK**, s. 29-30.

¹⁶² **KARAKAYA**, s. 20.

6. Özel Hayatın Gizliliği İlkesi

Hukuk devleti olmanın bir gereği olarak devlet denilen otorite tarafından; bireylere, devletin müdahalesinden korunmuş, maddi ve manevi benliklerini istedikleri doğrultuda ilerletip, şekillendirebilecekleri özgür bir yaşam alanı bırakılmaktadır.¹⁶³

Hukuk literatüründe kimi zaman, hukuk düzeninin koruması altında bulunan iki hak karşı karşıya gelebilmektedir. Bu tür durumlarda ilk yapılması gereken; karşı karşıya gelen hangi hakkın, diğer hakkın sınırlama sebebi olduğunu ya da hangi hakkın diğerine ne kadar müdahalede bulunabileceğini tespit etmektir. Hayatın genel alanları diye adlandırabildiğimiz başta davranışlarımızın ve söylediklerimizin herkes tarafından görülüp, dinlenebildiği alanların hukuk tarafından korunacak bir durumu olmamasına karşın, kişinin bizzat kendisini ilgilendiren ve suç teşkil etmedikçe kimsenin müdahale edemeyeceği, dokunulamaz mutlak alanlarının ise hukuk kuralları ile koruma altına alınması gerekmektedir. Hukuk düzeni tarafından; koruma altına alınmış iki hakkın karşı karşıya gelmesi durumu tez konumuzu oluşturan doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında da zaman zaman gündeme gelmektedir. Şöyle ki; “kişinin, yapılan yargılama sırasında özel hayatı nereye kadar sorgulanabilecektir?” sorusuna verilecek olan cevap çalışma konumuz ile ilgili olan sınırı belirleyecek ölçüttür. Kanuni düzenlemeler gereğince kişi; kamu yararı¹⁶⁴ sebebiyle ve orantılılık¹⁶⁵ ilkesi çerçevesinde kalmak suretiyle, özel hayatına yönelik yapılan müdahalelere katlanmak zorunda bırakılmaktadır. Bu sebeple doğrudan soru yöneltme faaliyeti

¹⁶³ ÖZTÜRK, (Nazari ve Uygulamalı) , s. 137.

¹⁶⁴ **Kamu yararı;** bir toplumda kişilerin bireysel menfaatleri ve topluluğun menfaati arasında oluşturulacak denge olarak tanımlanabilmektedir. **YILDIRIM, Turan/ YASİN, Melikşah/ KAMAN, Nur/ ÖZDEMİR, Eyüp/ ÜSTÜN, Gül, TEKİNSOY OKAY, Özge,** İdare Hukuku, On İki Levha Yayınları, Güncellenmiş 7. Baskı, s. 392.

¹⁶⁵ **Orantılılık;** genel olarak bütün hukuk dallarında uygulanan bir ölçüttür. Ancak genel uygulama alanı idare hukuku olan orantılılık (ölçülülük), “ temel hak ve özgürlüklerin kanun koyucu tarafından düzenlenmesinde ve idare tarafından bu doğrultuda karar alınmasında, kullanılan araçlarla ulaşılmak istenen amaç veya amaçlar arasında makul bir ilişkinin, bir uyumun, bir oranın bulunması gerekliliğini ifade eder.” **KALABALIK, Halil,** İnsan Hakları Hukuku, Güncellenmiş 5. Baskı, Seçkin Yayınları, s. 189.

sırasında; özel hayatın gizliliği kapsamında olmayan ancak özel hayat kapsamındaki konulara dair bazı sorular, maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ve suçun aydınlatılması için önemli olması halinde ilgili kişiye soru olarak yöneltilebilecektir.¹⁶⁶ Usulüne uygun bir iletişimin dinlemesinde elde edilen bilgilerin; yürütülen yargılama konusu olayla bağlantılı olmak şartıyla, doğrudan soru yöneltme hakkı kapsamında ilgili kişiye soru sorulmak suretiyle delil elde edilebilmesi mümkündür.¹⁶⁷

Susma hakkına sahip olmayan tanık, bilirkişi ve diğer kişiler bakımından doğrudan soru yöneltme hakkının kullanıldığı sırada bu kişilere hayatlarının “mutlak dokunulmaz alanlarına” ilişkin soruların sorulmaması gerekir. Bu tür soruların sorulması halinde ise; gerek ilgilisi tarafından bu sorulara itiraz edilmek sureti ile gerekse duruşma düzeninden sorumlu olan hakimin sorulan soruların niteliğine CMK m. 201/1 gereğince re’sen müdahale ederek sorulara engel olması, duruşma disiplininin korunması ve duruşma düzeninin sağlanması açısından mümkün kılınmıştır. Buna rağmen sorulan sorulara itiraz gelmezse ya da hakim tarafından müdahale edilmezse sorulara muhatap kalan tarafın soruları Özel Hayatın Gizliliği ilkesi kapsamında cevaplamaktan kaçınma hak ve imkanı bulunmaktadır.¹⁶⁸ Tüm bu nedenlerle doğrudan soru yöneltme faaliyeti esnasında özel hayatın gizliliği ilkesi soru soran kişiye bir sınır çizecek, ilgili kişi bu ilkeyi ihlal etmediği sürece soru sorma hakkını kullanabilecektir.

7. Maddi Gerçeğin Araştırılması İlkesi

Ceza muhakemesi hukukunda temel olarak amaçlanan; maddi gerçeğe ulaşmak ve ihtilaf neticesinde verilen hükümlerle, işlenen suç arasında tutarlılığın olmasını

¹⁶⁶ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 407.

¹⁶⁷ DÖNMEZ, s. 74.

¹⁶⁸ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 406.

sağlamaktır. ¹⁶⁹ Medeni muhakemedeki şekli gerçeklik ile yetinilmesi kuralı, ceza muhakemesine gelindiğinde maddi gerçeğin araştırılması olarak şekillenir. ¹⁷⁰

Ceza muhakemesi hukukumuzda CMK'nın 217. maddesinde Delillerin Takdir Yetkisi madde başlığı altında :

“(1) Hakim, kararını ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabilir. Bu deliller, hakimin vicdani kanaatiyle serbestçe takdir edilir. (2) Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir.”

Şeklindeki düzenleme karşısında ceza mevzuatımız gereğince vicdani delil sisteminin benimsendiğini söylemek doğru bir çıkarım olacaktır. Anılan hükme göre, hukuka uygun şekilde elde edilen her bir delille, maddi gerçeğin açıklığa kavuşturulması mümkündür. ¹⁷¹ Doktrinde bu durum; “delillerin serbest değerlendirilmesi ilkesi” olarak da adlandırılmıştır. ¹⁷² Ancak ceza muhakemesi açısından kural; maddi gerçeğin açıklığa kavuşturulması ve araştırılması olsa da; bu kural mutlak ve her zaman, her şartta uygulanabilecek, sınırlamaları olmayan bir kural değildir. Zira hukuk devleti olmak; maddi gerçeğin ortaya çıkarılması pahasına dahi olsa belli sınırlamalara, belli ilkelere ve belli kurallara uyulmasını zorunlu kılar. Hukuk düzeninin çizdiği sınırlar dikkate alınmaksızın; elde edilen hiçbir belge, veri veya bilgi daha geniş anlatımla delil; hükme esas alınmak sureti ile anlamlandırılmaz.

Geçmişte yaşanan bir olayın bugün ortaya çıkarılmasında; beyanlar ¹⁷³ ve maddi kanıtlar son derece önemli olmakla birlikte ¹⁷⁴ tez konumuz olan ve beyanların

¹⁶⁹ **GÖDEKLİ, Mehmet**, “*Türk Ceza Muhakemesinde Maddi Gerçeğe Ulaşmanın Ön Koşulu Olarak Hukuka Aykırı Delillerin Değerlendirilmesi Yasağı*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 65 (4) 2016, (s. 1815-1924 arası) s. 1819 (dergiler.ankara.edu.tr_E. T: 27/09/2019).

¹⁷⁰ Aynı yönde görüş için bkz. **YENİSEY/ NUHOĞLU**, s. 73.

¹⁷¹ **ÜNVER/ HAKERİ**, s. 85.

¹⁷² **ÖZTÜRK**, (Ana Hatlarıyla), s. 203.

¹⁷³ Beyanlar, ceza muhakemesi sistemimiz içerisinde oldukça önemlidir. Beyanlar; kendi içerisinde tanık, sanık ve diğer kişilerin beyanları olmak üzere üçe ayrılır. Bu beyanların doğrudan soru yöneltme konumuz bakımından ise oldukça önemli olduğu açıktır. **TEMİZ**, s. 302.

¹⁷⁴ **DÖNMEZ**, s. 64.

doğruluğunu araştırmayı amaçlayan; doğrudan soru yöneltme faaliyetiyle ceza muhakemesi sırasında, geçmişte meydana gelmiş bir olayın doğru şekilde ortaya konulması sağlanabilir. Zira ceza muhakemesi hukukunda maddi gerçeğe ulaşma bakımından neredeyse vazgeçilmez nitelikte bulunan “tanık beyanı” delilinin güvenilirliğinin ¹⁷⁵ test edilmesi amacıyla, tanığa, katılan ile sanığa doğrudan soru yöneltme faaliyeti kapsamında; yerinde ve doğru soru sormanın ve karşılığında alınacak cevapların son derece önemli olduğu kuşkusuzdur. Nitekim AYM bir kararında;

*“Ceza davasında ulaşılmaması amaçlanan temel amaç, maddi gerçeğin adil yargılanma hakkına uygun olarak ortaya çıkarılmasıdır. Çelişmeli yargılama ilkesi, bu amacın gerçekleştirilmesinin en önemli unsurlarındandır. Anılan ilke, taraflara dava dosyası hakkında bilgi sahibi olma ve yorum yapma hakkının tanınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla ceza davalarında mahkemenin kararını etkilemek amacıyla dosyaya sunulan görüş ve delillerden sanığın haberdar olmasına, **bunlara karşı etkili bir şekilde karşı çıkmasına fırsat verilmesi gerekir.**”* ¹⁷⁶ şeklinde bir açıklamaya yer vermiştir. Bu açıklamayla; maddi gerçeğin adil yargılanma hakkına uygun bir şekilde ortaya çıkarılmasının, temel amaç olduğu vurgulanmıştır. Sanığın; dosyaya sunulan “görüş ve delillere karşı etkili bir şekilde karşı çıkmasına fırsat verilmesi” sağlanmalıdır. Bunun çeşitli yöntemleri bulunmaktadır. Kanaatimizce bu yöntemlerden biri de, CMK m. 201 düzenlemesidir. Bu düzenleme kapsamında sanık veya sanık müdafii; yargılamaya katılan kişilere yaptıkları açıklamalardan sonra uygun sorular sorarak görüş ve delillere karşı etkili şekilde karşı çıkma konusunda doğrudan soru yöneltmeyi önemli bir araç olarak kullanabileceklerdir.

¹⁷⁵ GÜNGÖR, Devrim, “Ceza Muhakemesinde Tanık Beyanının Delil Değeri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 6, Sayı 2, 2015, (s. 307-318 arası), s. 314.

¹⁷⁶ AYM, Murat Polat ve Sebahattin Ünlü Başvurusu, B. No: 2014/13254, K.T: 07/11/2019, (kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr- E.T: 30/11/2019).

8. Silahların Eşitliği İlkesi

Silahların eşitliği ilkesi; hakkında yargılama faaliyeti yürütülen şüpheli veya sanığa savunmasını sunması için gereken zaman ve imkanların tanınması; en temel hakkı olan savunma hakkının sınırlanmaması ve sahip olduğu diğer hakların hiçbir engel veya zorlamaya uğramadan kullanılabilmesi anlamına gelmektedir.¹⁷⁷

Ceza davalarında; devlet otoritesinin temsilcisi konumunda bulunan ve bu sebeple kanuni düzenlemeler gereği ayrıcalıklı konumda bulunan iddia makamını temsil eden Cumhuriyet Savcısı, yürütülen yargılama faaliyeti sırasında böyle bir ayrıcalığı bulunmayan savunma makamına göre oldukça kuvvetli bir konumda bulunmaktadır.¹⁷⁸ İşte iddia makamı ile savunma makamı arasındaki bu farklılığı ortadan kaldırmak adına; deyim yerinde ise iddia makamı karşısında, savunma makamının güçsüz duruma düşmesini önleme amacına yönelik ve ceza muhakemesi hukuku tarafından öngörülen ilkelere biri de; silahların eşitliği ilkesidir.¹⁷⁹ Zira adil bir yargılamadan bahsedebilmenin ilk koşulu; yargılamayı oluşturan tüm taraflara, yapılacak olan yargılama esnasında eşit hak ve yetkiler vermek sureti ile tarafların sayısal olarak değil de niteliksel olarak “eşit konumda” bulunmalarını sağlamaktır.¹⁸⁰

Anayasamızın hak arama hürriyeti başlığıyla hüküm altına alınan 36. maddesine; 03/10/2001 tarihli 4709 sayılı kanunla yapılan Anayasa değişikliğinin 14. maddesi ile “savunma” ibaresinden sonra gelmek üzere “ile adil yargılanma” ibaresi eklenen 1. fıkrasında “*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.*” şeklinde bir ekleme getirilmiştir. AİHM, silahların eşitliği ilkesini adil yargılanma hakkı içerisinde zımni olarak yer alan bir ilke olarak kabul ettiğinden¹⁸¹ kanaatimizce bu ekleme ile adil yargılanma hakkının yanı sıra silahların eşitliği ilkesinin de kabul edildiğini söyleyebiliriz.

¹⁷⁷ ÖZTÜRK, (Nazari ve Uygulamalı), s. 129.

¹⁷⁸ DÖNMEZ, s. 79.

¹⁷⁹ KARAKAYA, s. 20.

¹⁸⁰ PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 30.

¹⁸¹ PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 30.

Tarafı bulunduğumuz AİHS'nin Adil Yargılanma başlıklı 6/3 maddesinde kendisine suç isnad edilen her bireyin sahip olduğu asgari hakları hüküm altına alan b bendindeki “ savunmasını hazırlamak için gerekli olan zamana ve kolaylıklara sahip olmak.” ile d bendindeki “ iddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla **aynı koşullar altında** davet edilmelerinin ve dinlenilmelerinin sağlanmasını istemek.” şeklindeki düzenlemeler özellikle silahların eşitliği ilkesinin benimsendiğinin göstergesidir.¹⁸² Yargılamanın taraflarından herhangi birinin iddiası karşısında, diğer tarafın bu iddiaya karşı geliştireceği savunmaya yönelik olan delilleri ileri sürme ya da bu delilleri sınama imkanı kendisine verilmiyorsa silahların eşitliği ilkesi açısından ihlaller gündeme gelecektir.¹⁸³

Silahların eşitliği ilkesini daha açık bir ifade ile izah edebildiğimiz; savunma tanıklarının iddia tanıklarıyla aynı koşullarda dinletme hakkı, ceza mahkemelerinde adalet ve silahların eşitliği ilkelerini ihlal etmeden, hangi tanıkların dinletilmek üzere davet edilmesi gerektiği konusunda mahkemeye geniş bir takdir hakkı tanımıştır.¹⁸⁴ AİHM; karara etki etmek amacıyla mahkemeye taşınan her türlü delil ve beyanın davanın diğer tarafına tebliğ edilmemesini ya da anlatılmamasını çelişmeli yargılamanın ihlali olarak görmesine rağmen; sunduğu beyanın içeriği ile yargılamada taraf haline gelen ve bu beyanı ortadan kaldırma olanağı kendisine verilmeyen bir yasal görevlinin yargılamada aktif ve etkili şekilde yer almasını silahların eşitliği açısından değerlendirmiştir.¹⁸⁵

Silahların eşitliği ilkesinin; ceza mahkemeleri mevzuatımızdaki karşılığını kanaatimizce CMK'nın 201. maddesindeki doğrudan soru yöneltme düzenlemesinin oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sanığın; kovuşturma aşamasında, hakkında yöneltilen iddiaları ve toplanan delilleri bilmesi, hatta bu delillere karşı doğrudan soru yöneltme faaliyeti ile savunma makamının aleyhine olan delilleri

¹⁸² Aynı yönde görüş için bkz. KARAKAYA, s. 16.

¹⁸³ İNCEOĞLU, Sibel, “Adil Yargılanma Hakkı” Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, s. 116. (anayasa.gov.tr)

¹⁸⁴ KALABALIK, s. 553.

¹⁸⁵ İNCEOĞLU, (Adil Yargılanma Hakkı), s. 118.

çürütme ya da bu deliller üzerinde şüphe oluşturma imkanının sunulması silahların eşitliği ilkesi çerçevesinde kazandırılmış bir gelişme olarak karşımıza çıkmıştır. ¹⁸⁶

9. Meramını Anlatabilme İlkesi

Doktrinde farklı yazarlar tarafından hukuki dinlenilme hakkı olarak da adlandırılan meramını anlatabilme ilkesi; sanığın mahkeme önünde gerek derdini anlatabilmesi, gerek istediğini söyleyebilmesi gerekse aleyhindeki bütün delilleri çürütebilme imkanına sahip olmasını anlatır. ¹⁸⁷ Ancak bizim de kabul ettiğimiz görüşe göre; anılan ilkenin sadece sanığa değil de; mağdura, müştekiye, suçtan zarar görene ve katılana da tanınması gereken bir hak olup isnat edilen eylem yönünde ya da isnada karşı ileri sürülen beyan ve bilgilerini izah edebilmesi, delil vasıtalarına ya da bilirkişinin sunduğu rapora yönelik fikirlerini açıklayabilmesi olarak kabul edilmesi gerektiği açıktır. ¹⁸⁸ Kanaatimizce aynı hukuki güvenceden; yargılamaya dahil olan ve suç sebebi ile mağduriyetinin doğduğu kabul edilen mağdur, müşteki ya da katılanın faydalandırılmaması adil olmayacaktır.

Meramını anlatma ilkesi her ne kadar genel olarak; son sözün sanığa ait olması çerçevesinde anılsa da; ilkenin, çalışma konumuz olan doğrudan soru yöneltme müessesesinin; sözlülük, silahların eşitliği, adil yargılanma gibi diğer ilkelerle deyim yerindeyse iç içe geçmek sureti ile sac ayağını oluşturduğu söylenmelidir. Zira meramını anlatma imkanı kendisine tanınmayan bir sanığın; gerek aleyhine beyanda bulunan tanıklara gerekse CMK 201’de sayılan diğer kişilere soru sormasının da mümkün olamayacağı aşikardır. ¹⁸⁹ Bu nedenle doğrudan soru yöneltme ile meramını anlatabilme ilkesi arasındaki ilişki; sanığın ve katılanın savunma hakkı kapsamında sunulan delilleri sorgulamasına izin vermesi olarak da izah edilebilir.

¹⁸⁶ Aynı yönde görüş için bkz. **DÖNMEZ**, s. 71, **AKYAZAN**, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 388.

¹⁸⁷ **PARLAR/ HATİPOĞLU/ YÜKSEL**, s. 606.

¹⁸⁸ **ÜNVER / HAKERİ**, s. 21.

¹⁸⁹ **PARLAR/ ÖZTÜRK**, s. 31.

10. Masumiyet Karinesi ve Şüpheden Sanık Yararlanır İlkesi

Günümüzde tüm evrensel sistemlerde yer edinen masumiyet karinesi Anayasamızın 36. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Bu hali ile Anayasal zemine oturtulmuş olan; masumiyet karinesi, bir kimsenin mahkeme hükmünün kesinleşmesine kadar suçlu olarak addedilmemesi olarak izah edilmektedir.^{190 191} Diğer yandan masumiyet karinesi AİHS m.6/2 kapsamında güvence altına alınmıştır.

Ceza muhakemesi sürecinin basit bir şüphe ile başlamasına rağmen, suç isnadı altında bulunan kişinin o suçu işlediğinin kesinliğe ermesi halinde yargılama faaliyeti mahkumiyet kararı ile sonuçlandırılabilir. Yargılamayı yapan mahkeme tarafından eylemin sanık tarafından gerçekleştirildiği hususunda tam bir vicdani kanaat oluşmadıkça ve suçun sanık tarafından gerçekleştirildiği; toplanan delillere dayanarak yeterli gelmiyor ve bu konuda hakim vicdani kanaate varamıyorsa, sanığın o eylemi gerçekleştirmediği kabul edilir. Buna da “şüpheden sanık yararlanır ilkesi” denir.¹⁹²

Kanunlarda açıkça zikredilmese dahi YCGK 15.07.2008, 2008/1-150, 2008/192 sayılı kararında da belirtildiği üzere “ şüpheden sanık yararlanır/ *in dubio pro reo ilkesi*” gerek uygulayıcılar tarafından gerekse doktrin tarafından kabul edilen, ceza muhakemesinde geçerliliği bulunan ve suçun ispatına ilişkin bir kural¹⁹³ olarak kabul görmüş ve masumiyet karinesinin doğal sonucu olarak; sanığın ancak ve ancak ispat edilebilen hususlardan sorumlu tutulabileceğini izah etmek için kullanılmıştır.¹⁹⁴

¹⁹⁰ ÜNVER/ HAKERİ, s. 61.

¹⁹¹ Kamu davasının amacı sanığın suçluluğu yönündeki iddiayı araştırmak ve onu suçlu ise cezalandırmak, suçsuz ise beraat ettirmek olup; bu sebeple sanığı önceden masum saymadığımız gibi suçlu da sayamayız, sanık ne masumdur ne suçludur; hukuki durumu “suçlu ile masum arasındaki çizgidedir.” ÜZÜLMEZ, İlhan, “Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları,” TBB Dergisi, S.58, 2005, (s. 41-72 arası), s. 44.

¹⁹² GEDİK, Doğan, Öğreti ve Yargusal İçtihatlar Işığında Ceza Muhakemesinde Şüpheden Sanık Yararlanır İlkesi (In Dubio Pro Reo), Adalet Yayınevi, Ankara 2016, s. 67.

¹⁹³ DOĞAN, Koray, Ceza Muhakemesinde Belirsizlik Kuşkusundan Sanık Yararlanır İlkesi “in dubio pro reo”, Seçkin Yayıncılık, Güncellenmiş 2. Baskı, s. 124.

¹⁹⁴ YCGK, 14.10.2014, 2014/14-426, 2014/424, “Ceza muhakemesinin en önemli ve evrensel nitelikteki ilkelerinden birisi olan, insan haklarına dayalı, demokratik rejimle yönetilen ülkelerin hukuk sistemlerinde bulunması gereken, öğretisi ve uygulamada; “suçsuzluk” ya da masumiyet

Bu sayede sanık üzerindeki mevcut şüphe artırılarak veya şüphenin ortadan kalkması kolaylaştırılarak, maddi gerçeğin ortaya çıkarılması sağlanmış ve hızlandırılmış olur.¹⁹⁵ Esasen; şüpheden sanık yararlanır ilkesi bir ispat kaidesi olmayıp, bir hüküm verme kaidesidir denilebilir.¹⁹⁶

CMK m.201 ile hukukumuza getirilen doğrudan soru yöneltme imkanı, sanığın üzerindeki şüpheyi; tanıklara, bilirkişilere veya yargılamaya katılan diğer kişilere hakim veya mahkeme başkanı aracılığıyla, sanık müdafisinin ise bu kişilere doğrudan soracağı sorular ile lehine çevirebileceği gibi yönelteceği sorular ile ortaya çıkarabileceği herhangi bir şüpheli durumda da; şüpheden sanık yararlanır ilkesinden yararlanarak beraatini sağlayabilecektir.¹⁹⁷

11. Susma Hakkı

Susma hakkı mevzuatımızda; gerek AY'nin 38/5. maddesindeki “ *Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.* ” şeklindeki hüküm, gerekse CMK m. 147/1.e'de; “ *Yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğu söylenir.* ” şeklindeki düzenlemelerle kanuni temele oturtulmuştur.

Susma hakkı evrensel hukuk sistemlerinde dahi; çok geç ortaya çıkmış bir haktır. Zira tarihin ilk zamanlarında benimsenen “ne olursa olsun” gerçeğe ulaşma anlayışı; gelişen teknoloji ve değişen zamanla birlikte suç şüphesi altında bulunan şüpheli ve sanığın bazı haklara sahip olduğu ve insan onuruna yakışır şekilde yargılamasının yapılmaya başlandığı haklarla donatıldı. Sanığa tanınan susma hakkı da, bu doğrultuda bir hak olarak ortaya çıktı.¹⁹⁸

karinesi şeklinde, Latince'de ise “in dubio pro reo” olarak ifade edilen “şüpheden sanık yararlanır ilkesi” uyarınca sanığın eylemi ile mağdurun ruh sağlığının bozulması arasında illiyet bağının bulunup bulunmadığı konusunda oluşacak şüphe sanık lehine yorumlanmalıdır.” GEDİK, s. 165.

¹⁹⁵ PARLAR/ HATİPOĞLU/ YÜKSEL, s. 604.

¹⁹⁶ ÜNVER/ HAKERİ, s. 97.

¹⁹⁷ AKYAZAN, (Çapraz Sorgu), s. 394.

¹⁹⁸ DÖNMEZ, s. 58.

Bu kapsamda susma; “sanığın kendisine yönelik bir suçlama karşısında bu suçlamaya ilişkin olarak, sorulacak sorulara hiç yanıt vermemesini, istediği soruyu yanıtlayıp, istediğini yanıtlamamasını ifade eder. Buna göre kişiyi hiçbir mercii yanıt vermeye zorlayamayacaktır.”¹⁹⁹

Susma hakkının çalışma konumuz açısından oldukça önemli bir yeri vardır. Soru sorulabilecek kişiler arasında sayılan “sanık” kendisine tanınan susma hakkını kullandığını beyan ederse, bu takdirde durumun ne olacağı tespit edilmelidir. Susma hakkını kullanacağını beyan eden “sanık hakkında” artık CMK m. 201’de hüküm altına alınan doğrudan soru yöneltme faaliyeti, sanığın **bu hakkı kullanacağını belirttiği andan itibaren** işletilemeyecek ve sanığa soru sorulamayacaktır.

Bu noktada değinilmesi gereken önemli diğer bir husus da; sanığa tanınan susma hakkının; maddede sayılan ve kendisine soru yöneltilebilecek diğer kimselere tanınıp tanınmadığıdır. Tanık ve bilirkişilere, kanun kapsamında tanınan herhangi bir susma hakkı olmadığı gibi bu kimselere bildikleri, gördükleri²⁰⁰ ve araştırdıkları, öğrendikleri²⁰¹ her şeyi açıklama yükümlülüğü getirilmiş, bu yükümlülüklerine aykırı davranışları halinde ise TCK hükümleri çerçevesinde²⁰² ²⁰³ cezalandırılmaları

¹⁹⁹ ER, DENİZ EROL, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları, Ankara 2002, s. 188.

²⁰⁰ CMK m. 60: “(1) Yasal bir sebep olmaksızın tanıklıktan veya yeminden çekinen tanık hakkında, bundan doğan giderlere hükmedilmekle beraber, yeminin veya tanıklığının gerçekleştirilmesi için dava hakkında hüküm verilmeye kadar ve her hâlde üç ayı geçmemek üzere disiplin hapsi verilebilir. Kişi, tanıklığa ilişkin yükümlülüğüne uygun davranması halinde, derhâl serbest bırakılır.....”.

²⁰¹ CMK m. 71: “(1) Usulünce çağrıldığı hâlde gelmeyen veya gelip de yeminden, oy ve görüş bildirmekten çekinen bilirkişiler hakkında 60 uncu maddenin birinci fıkrası hükmü uygulanır ve durum bilirkişilik bölge kuruluna bildirilir.”.

²⁰² TCK m. 272’de Yalan Tanıklık madde başlığı altında: “(1) Hukuka aykırı bir fiil nedeniyle başlatılan bir soruşturma kapsamında tanık dinlemeye yetkili kişi veya kurul önünde gerçeğe aykırı olarak tanıklık yapan kimseye, dört aydan bir yıla kadar hapis cezası verilir....”.

²⁰³ TCK m. 276 Gerçeğe Aykırı Bilirkişilik veya Tercümanlık madde başlığı altında: “ (1) Yargı mercileri veya suçtan dolayı kanunen soruşturma yapmak veya yemin altında tanık dinlemek yetkisine sahip bulunan kişi veya kurul tarafından görevlendirilen **bilirkişinin** gerçeğe aykırı mütalaada bulunması halinde, üç yıldan yedi yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. (2) Birinci

öngörülmüştür. Bu sebeple tanık ve bilirkişi kural olarak susma haklarını kullandıklarını beyan ederek, doğrudan soru yöneltme hakkının kullanılmasını engelleyemeyeceklerdir. Kural bu olmakla birlikte tanığın tanıklıktan çekinme hakkını düzenleyen hükümler pek çok kaynakta ceza muhakemesi hukukunun ilkeleri madde başlığı altında adil yargılanma hakkının kapsamı içerisinde “*nemo tenetur se ipsum accusare*” ilkesi olarak, hiç kimsenin kendisi ya da belirli derecedeki yakınları aleyhine delil vermeye zorlanmaması²⁰⁴ olarak susma hakkı kısmında izah edilmiştir. Kendisine tanıklıktan çekinme hakkı verilen kişilere, hakları beyanlarına başvurulmadan evvel muhakkak belirtmeli, tanığın bu hakkına rağmen tanıklık yapacağını belirtmesinden sonra tanığın beyanlarına geçilmelidir. Çekinmeme halinde tanığın beyanlarının, kendisini veya yanında öngörülen yakınlarını suçlayıcı nitelik kazanmaya başlaması halinde, bu beyanların artık susma hakkına hanel getirmeyeceği düşüncesindeyiz.²⁰⁵

Nihai olarak doğrudan soru yöneltme hakkı; katılan, bilirkişi ve yargılamaya katılan diğer kişilerden farklı olarak sadece sanık açısından susma hakkının kullanılmamış olması halinde uygulanabilecektir. Yine tanıklıktan çekinme hakkı bulunan tanığın, bu hakkını kullandığını beyan etmemesi halinde soru yöneltilebilecektir. Onun dışında tanığa da katılan, bilirkişi ve diğer kişiler gibi her zaman soru sorulabilir.

H. TARİHÇE

1. Evrensel Hukuk Sistemleri İçerisindeki Gelişimi

Doktrinde; hukuk sistemleri, hukuk çevreleri veya hukuk ailesi adlandırmaları ile uygulama alanı bulan ve esas olarak karşılaştırmalı hukukun problemi olan²⁰⁶ bu

*fıkra belirtilen kişi veya kurullar tarafından görevlendirilen **tercümanın** ifade veya belgeleri gerçeğe aykırı olarak tercüme etmesi halinde, birinci fıkra hükmü uygulanır.”*

²⁰⁴ ÜNVER/ HAKERİ, s. 100.

²⁰⁵ Aynı yönde görüş için bkz. DÖNMEZ, s. 62.

²⁰⁶ İŞIKTAŞ, Yasemin, Hukuk Başlangıcı, Filiz Kitapevi, İstanbul 2015, s. 199.

konu: benzer hukuki müesseselerin uluslararası hukukta nasıl uygulama alanı bulduğu ve nasıl düzenlendiği konuları üzerinde yoğunlaştığından, tez konumuz olan doğrudan soru yöneltme faaliyetinin esas itibariyle hangi hukuk sisteminden esinlenerek mevzuatımıza dahil edildiğini tespit edebilmek amacıyla mutlaka çalışmamızda yer verilmesi gereken bir başlık olarak hazırlanmıştır.

İnsanın var olduğu ilk günden itibaren, günümüze kadar devam eden süreçte ceza kanunlarının uygulanmasını, muhakemenin yürütüleceği esasları içeren kanunların; toplumun ve bireyin ihtiyaçları, kabulleri ve yaşayışları çerçevesinde gelişip değiştiği, kendine özgü sistemler benimseyerek insanların yaşamında doğrudan etkili olduğu malumdur. Tarihin ilk zamanlarında davayı açıp; ceza yargılamasını başlatma, yani pasif durumda olan ceza mekanizmasını aktif hale getirip, işlevsel hale getirme yükümlülüğü suçtan zarar gören kişi olan mağdura yüklenmiş iken, daha sonraki süreçlerde devlet denilen ve yeri geldiğinde vatandaşlarının haklarını bizatihi vatandaşlarının kendisine karşı dahi koruyan zorlayıcı gücün ortaya çıkması ile birlikte ceza mekanizmasını faaliyete geçirme; devlet tarafından ve devlet adına savcılık makamı eliyle yerine getirilmesi gereken bir işlem, bir yükümlülük²⁰⁷ olarak kabul edilir hale gelmiştir.

Tarihte en eski uygulamasının Eski Yunan ve Roma'da olduğu bilinen itham sistemi; ortaya çıkan suç sebebiyle oluşan zararın sadece "bireyi" alakadar ettiğini²⁰⁸, ortaya çıkan zararın toplumla herhangi bir bağının ya da ilgisinin olmadığını savunur. Bu kabul esasen benimsediği anlayış doğrultusunda, özel hukuk ile ceza hukuku arasındaki belirgin seti reddederek, tarafın ceza hukuku anlamında mekanizmanın dışına müdahale ederek mekanizmanın harekete geçirilmesini öngörmektedir. Bu sistemde davayı hazırlamak; savcıya, sanığı temsil etmek; müdafiiye, davanın hakkaniyete uygun ve adil olarak devamını sağlamak ise; hakime vazife olarak verilmiştir.²⁰⁹

²⁰⁷ Aynı yönde görüş için bkz. **DÖNMEZ**, s. 75.

²⁰⁸ **TEMİZ**, s. 308.

²⁰⁹ **DÖNMEZ**, s. 76-77.

Tez konumuz olan doğrudan soru yöneltmenin uygulamada sıklıkla karıştırıldığı çapraz sorgu; hukuki niteliği gereği yargılamanın aktif kısmını “ tarafların” oluşturduğu, davayı aydınlatmada sunulması gereken tanık ve delillerden hangilerinin getirileceğine bizatihi “ tarafların” karar verdiği “ itham” sisteminin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹⁰ İtham sistemi; her ne kadar davanın tarafını teşkil eden sanık ile savcıya, davayı oluştururken aynı imkanları vermediği için eleştirilse de, günümüzde çapraz sorgu sisteminini uygulayan Anglo Sakson Hukukunda hala geçerliliğini korumaktadır.

Tahkik sistemi Orta Çağ’da Engizisyon Mahkemelerinde uygulanan gizli, hakimin re’sen olaylara el koyup, delil toplayamadığı yazılı yargılamanın esas olduğu²¹¹ deyim yerindeyse maddi gerçeğin “ her ne olursa olsun” aydınlatılması gerektiği kabulüne dayanan; bu nedenle çok katı bir şekilde uygulanmış veyalnızca sanık hakları değil diğer insan hakları ile dahi bağdaşmayan pek çok durumun yaşanmasına sebep olmuş bir sistem olarak ortaya çıkmış ve uygulanmıştır.

İtham sistemine göre daha katı olan tahkik sisteminde hakim; hem davacı, hem hüküm veren, hem devlet tarafından atanan; savunma ve tartışma olmadan devlet adına hareket eden neredeyse tek güç olarak var olduğundan, çapraz sorgunun uygulanması da güçleşmiştir.

Karma sistem ise; 18. yy ikinci yarısından başlayarak, aydınlanma çağının da etkisiyle insanın temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu düşüncesinden esinlenerek yasalarda yerini almaya başlayan bir sistem olarak ortaya çıkmıştır.²¹² Karma sistemde iddia ve muhakeme makamları ayrı tutulmuştur. Davasız yargılama olmaz ilkesi kabul edilmiş, iddia makamı bir dava açmadıkça yargı makamının kendiliğinden harekete geçmesi engellenmiştir.²¹³ Evvela bir ithamın varlığı mutlak olup; buradaki

²¹⁰ PARLAR/ HATİPOĞLU/ YÜKSEL, s. 599.

²¹¹ PARLAR/ HATİPOĞLU/ YÜKSEL, s. 599.

²¹² AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 64-65.

²¹³ DÖNMEZ, s. 79.

itham sahibi de sırf ithamda bulunmak için kanun koyucu tarafından kurulmuş olan resmi bir makam olmalıdır.²¹⁴

Bu sistemin benimsediği anlayış gereği; yargılama soruşturma ve kovuşturma aşaması olarak iki kısımdan oluşmuştur. Soruşturma aşaması gizli, yazılı ayrıca savcının re'sen delilleri topladığı tahkik sisteminin özelliklerini haiz iken; kovuşturma aşaması da aleni, sözlü ve çekişmeli olma özelliklerini bünyesinde barındırmıştır. Hakim, bu sistemde itham sistemindeki gibi geri planda kalmamaktadır. Muhakemenin en aktif ve etkin süjesi olarak hakime kovuşturma evresindeki muhakemeye katılan bütün tarafları ve delilleri sınama, değerlendirme imkanı sunulmuştur. Sanık bu sistemde bir muhakeme kişisi olup; hak ve yükümlülüklerine sahiptir.²¹⁵

Bu sistemi kabul etmiş olan pek çok Kıta Avrupası ülkesinde, bu sistemle uygulama şartları örtüşen tez konumuzu oluşturan doğrudan soru yöneltme ve çapraz sorgu gibi düzenlemeler yer almıştır; esasen bu sistem faaliyetlerin “var oluşuna vesile olan” bir sistem olmuştur.^{216 217} Bu sebeple karma sistemin özellik ve nitelikleri ile örtüşmeyen çapraz sorgunun yerine, karma sistemde çapraz sorgu ile benzerlik gösteren düzenlemeler yer alarak maddi gerçeğin açığa çıkarılması için kullanılmaya başlanmıştır.²¹⁸

2. Türk Hukukundaki Tarihsel Gelişimi

Kıta Avrupası ülkeleri ve Anglo Sakson Ülkeleri; ilerleyen zamanla ceza muhakemeleri sistemlerini geliştirmek amacı ile uluslararası mahkemelerinde etkisi

²¹⁴ TEMİZ, s. 310.

²¹⁵ PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 19.

²¹⁶ DÖNMEZ, s. 80.

²¹⁷ “Nitekim Fransa, Belçika, Almanya ve Türkiye gibi tahkik sisteminin sertliğini gideren karma sistemin benimsendiği ülkelerde karar makamı etkin bir konumda olmakla birlikte kısmen de olsa tarafların doğrudan soru sormasına izin verme yetkisine sahiptir.” AKYAZAN, (Çapraz Sorgu), s. 69.

²¹⁸ TEMİZ, s. 12.

ile; devletlerinin yerel ve katı kurallarından sıyrılıp, hukuk sistemlerini diğer ülkelerin düzenli hukuk kurallarına benzeterek birbirine yaklaştırmaya başlamışlardır.²¹⁹ Bunda teknolojinin hızla ilerlemesi sebebi ile bütün ülkelerin coğrafi olarak birbirine ne kadar uzak olursa olsun irtibatlarının ve etkileşimlerinin artması etkili olmuştur. Bireylerin kendi ülkelerinin mevzuatları çerçevesinde haklarını alamadıkları takdirde uluslararası yollara başvurma imkanını sonuna kadar kullandıkları gelinen noktada yadsınamaz bir gerçektir. Birden fazla ülkenin taraf olduğu, başta AİHS olmak üzere tüm uluslararası sözleşmeler; devletlerdeki hukuk kurallarının yumuşamasına ve sistemlerin birbirine yakınlaşmasına katkı sağlamıştır.²²⁰

a. 1412 Sayılı CMUK Dönemindeki Düzenlemeler

1412 Sayılı CMUK döneminde, çapraz sorgu ya da doğrudan soru yöneltme adı ile hükme bağlanmış herhangi bir düzenleme bulunmamaktaydı. Türk Ceza Muhakemesi Sisteminin, Kıta Avrupası Hukuk sistemine göre şekillenmiş olması, taraf muhakemesi ilkesi kapsamında gelişmiş olan çapraz sorgu sisteminden çok daha farklı düzenlemeler yapılmasına ve uygulamalar geliştirilmesine neden olmuştur.²²¹ Bu sebeple, eski CMUK döneminde bu iki düzenlemeye en yakın olduğu değerlendirilen 232 v.d maddelerine çalışma konumuz içerisinde yer verilmesi isabetli olacaktır.

Şahitlerle ehlihibrenin müddeiumumi ve maznun tarafından dinlenmeleri ve istizahları başlıklı CMUK'un 232. maddesi;

“Cumhuriyet Müddeiumumisi ile maznun tarafından gösterilen şahitlerle ehlihibrenin dinlenmelerini ve istizahını, Cumhuriyet Müddeiumumisi ve müdafinin müttefikan vakı talepleri üzerine mahkeme reisi kendilerine tevdi eder. (2) Bu takdirde müddeiumumi tarafından gösterilen şahitleri ve ehlihibreyi dinlemek ve istizah etmek hakkı müddeiumumiye aittir. Maznun tarafından gösterilen şahitler ve ehlihibrenin

²¹⁹ DÖNMEZ, s. 340.

²²⁰ DÖNMEZ, Burcu, “Nitelikli Hukukçunun Anahtarı Çapraz Sorgu”, Hukuki Perspektifler Dergisi, S.3, Nisan 2005, (s. 114-120 arası), s. 119.

²²¹ Çapraz Sorgu (Cross- Examination) ve Portekiz, (hsk.gov.tr.- E.T: 09.10.2019).

dinlenmesinde ve istizahında aynı rüçhan müdafie aittir. (3) Bundan sonra reis dahi şahitlere ve ehlihibreye meseleyi daha ziyade tenvir için lazım gördüğü sualleri sorabilir.” Şeklinde kaleme alınmıştı.

CMUK’un 232/1. maddesi savcı ve sanık tarafından belirtilen tanık ve bilirkişilerin dinlenmesi aşamasında, savcı ile müdafii anlaşması halinde başkan; bu tanık ve bilirkişilerin dinlenmesinde sorulacak soruları sorma yetkisini savcı ve müdafiiye vermek zorundaydı.²²² Anılan madde gereğince; bu yöntemin uygulanabilmesi için öncelikle sanığın mutlaka bir müdafisi bulunmalıydı.²²³ Soru sorma konusunda müdafii ile savcının yani *iki tarafın anlaşmaları*²²⁴ ön koşulu gerçekleşikten sonra, *hakim tarafından izin verilmesi* halinde doğrudan soru sorulması mümkündür. Savcı ve müdafii aralarında uzlaşmaya vararak mahkeme başkanından birlikte talepte bulunmadıkları sürece mekanizma işletilemeyecek, ancak uzlaşmaya varılması halinde mahkeme başkanı bu talebi reddedemeyecekti.²²⁵ Bu düzenlemeden anlaşıldığı üzere; CMUK m. 232’deki düzenlemenin Anglo Sakson ve Amerikan hukukunda uygulanan çapraz sorgu sistemi ile fazla bir benzerliği bulunmamaktaydı.

CMUK m. 232 kapsamında kanun koyucu, doğrudan soru sorulmasına izin verilen kişileri *sadece tanık ve bilirkişilerle* sınırlı tutmuştur. Bu sebeple hukuka uygun şekilde ortaya çıkarılan her şeyin kanıt vasfı taşımasına rağmen, duruşmaya

²²² **PARLAR, Ali/ HATİPOĞLU, Muzaffer**, 5271 Sayılı Ceza Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat Maddelerin Açıklamaları 5271 Sayılı CMK ile İlgili Yargıtay Ceza Genel Kurul ve Özel Daire Kararları, C.I, Ankara 2008, s. 1031.

²²³ **MALKOÇ, İsmail/ GÜLER, Mahmut**, Uygulamada Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, C. I, Adil Yayınevi, 734.

²²⁴ CMUK’da yer alan düzenlemede; tanık ve bilirkişilere karşı soru sorabilmek için avukatın ve savcının birlikte muvafakatlerinin aranması, zaten maddenin uygulanmasını ortadan kaldıran en önemli sebeptir. Nitekim, savunma makamını teşkil eden müdafii, savcının savunmanın lehine olan tanığa doğrudan soru sorarak savunma aleyhinde delil çıkarmasını engellemeye çalışacak, bu itibarla da muvafakat vermekten çoğu kez kaçınacaktır. Söz konusu şart, maddenin uygulanabilirliğini daha baştan ortadan kaldırmaktadır. **DÖNMEZ**, s. 339.

²²⁵ **YÜCE, Ertan/ ANLAR, Umut**, “*Ceza Yargısında Yeni Usul: Çapraz Sorgu*”, s. 5 (ankarabarusu.org.tr- E. T: 24/10/).

katılan sanığa, katılana veya diğer kişilere yönelik olarak soru sorulma imkanının verilmemesi de düzenleme kapsamında ciddi bir eksiklikti.²²⁶

CMUK'un mahkeme azasının soru sorması başlıklı 233. maddesi;

“(1) Reis talepleri üzerine mahkeme azasına dahi ehlihibre ve şahitlere soru sormağa müsaade verir. (2) Bu müsaade Cumhuriyet Müddeiumumisine, maznuna ve müdafie dahi verilir.” şeklinde düzenlenmiş idi.

Kanun koyucu söz konusu maddede; heyeti oluşturan üye hakimlerin de talepleri olması halinde bilirkişi ve tanıklara başkanın izni ile soru sorabileceklerini düzenlemiştir. Madde kapsamında başkan soru sorma hakkına sahip olan kişiler arasında bilinçli olarak sayılmamıştır. Zira başkanın soru sorma yetkisi CMUK 62/2²²⁷’de düzenlenmiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise aynı iznin, Cumhuriyet Savcısına, sanığa ve sanık müdafisine de verileceği belirtilmiştir.²²⁸ Bu haliyle üye hakimlerin soru sormasını düzenleyen hüküm CMUK döneminde ayrı bir maddede düzenlenmiştir. Tanık ve bilirkişilere, mahkeme başkanından izin aldıktan sonra sadece belli hususlarla ilgili olarak soru yöneltilebilirdi.²²⁹

Dinleme ve istizah müsaadesinin geri alınması başlıklı 234. maddesinde;

*“(1) 232 nci maddenin birinci fıkrasında gösterilen halde ehlihibre ve şahitlerin dinlenme ve istizahı hususunda kendilerine verilen müsaadeyi **bir taraf suiistimal ederse reis bunu geri alabilir.** (2) 232 nci maddenin birinci ve 233 üncü maddenin ikinci fıkralarında gösterilen hallerde reis **ıcaatsız olan**²³⁰ veya **taallüku bulunmayan suallerin sorulmasını menedebilir.**”* denilmiştir.

²²⁶ DÖNMEZ, s. 339.

²²⁷ CMUK m. 62/2: *“Tanıklık ettiği hususu tenvir ve ikmal etmek ve malumatının müstenit olduğu halleri layıkıyla takdir edebilmek için tanığa soru sorulabilir.”*

²²⁸ Doktrinde her ne kadar maddede sayılmasa da müdahile de soru sorulması izni verileceği yönünde görüşler bulunmaktadır. AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 412.

²²⁹ MALKOÇ/ GÜLER, s. 735.

²³⁰ İcaatsız soru ile kast edilen; sanık veya ilgilileri inciten, görülmekte olan davayla ilgisi bulunmayan, soru sorulmanın kişiliğine ilişkin olan veya onu aşağılayıcı nitelikteki sorulardır. MALKOÇ/ GÜLER, s. 736.

Maddenin birinci fıkrasında, bilirkişi ve tanıkların dinlenmesi sırasında bir tarafın bu hakkı suistimal etmesi halinde, mahkeme başkanının verdiği izni geri alabileceği belirtilmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında ise; taraflarca gereksiz ve konu ile bağlantısı olmayan soruların sorulması halinde; mahkeme başkanının sorunun sorulmasına müsaade etmeyeceği²³¹ hüküm altına alınmıştır.

Sual sorulmasında tereddüt başlıklı 235. maddesinde ise;

“Bir sualin sorulması caiz olup olmadığında tereddüt edilirse mahkeme bir karar verir.” hükmüne yer verilmiştir.

Bu madde ile sorulacak soruya karşı itiraz gelmesi halinde; sorunun sorulmasının gerekli olup olmadığına mahkeme tarafından karar verileceği ayrıca belirtilmiştir.

CMUK’un 73.²³² maddesinde; bilirkişiye, raporunu hazırlaması için lüzum görmesi halinde tanığa doğrudan doğruya sorma hakkının verilebileceği hükme bağlanmıştır.²³³ Anılan maddenin lafzi yorumunda “doğrudan soru sorulmasına” izin verilebilmesinin mahkemenin takdirinde olduğu açıktır.

CMUK 232 v.d maddelerinin çalışma konumuz olan doğrudan soru yöneltme düzenlemesi ile aynı amaca yönelik olarak kaleme alındığını söyleyebiliriz. Ancak bu amaca rağmen mülga 1412 Sayılı CMUK’da Anglo Amerikan sistemine uygun bir tanık dinleme usulünün kabul edilmiş olmasına karşın, bu usulün gerçekleşmesi oldukça zor şartlara bağlandığı için; uygulamada neredeyse hiç kullanılmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.²³⁴

²³¹ **PARLAR/ HATİPOĞLU**, s. 1031.

²³² Bilirkişinin Yetkisi madde başlıklı **CMUK m. 73**: *“Bilirkişi lüzum gösterirse raporunu tanzim için tanıkları dinlemek ve sanığı sorguya çekmek suretiyle muhtaç olduğu mütemmim malumatın istihsali temin olunabilir. Aynı maksatla bilirkişinin kısmen veya tamamen dosyayı tetkik etmesine ve tanıkların dinlenmesinde veya sanığın sorguya çekilmesinde hazır bulunmasına ve hatta bunlara doğrudan doğruya soru sormasına dahi müsaade olunabilir.”*

²³³ **AKYAZAN**, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 422.

²³⁴ **DÖNMEZ**, s. 339.

b. 5271 Sayılı CMK Dönemindeki Düzenlemeler

Her çağdaş ülkenin ceza muhakemesi sisteminde, zaman içerisinde yaşanan gelişmeler bizim hukukumuz bakımından da kendisini göstermiştir. Taraf olduğumuz AİHS'ye aykırılık sebebiyle, AİHM tarafından ülkemiz aleyhine verilen mahkumiyet kararlarının sayısının artması sebebiyle uygulama ve mevzuatta değişiklik yapılması zorunluluğu kanun koyucu tarafında farkedildiği için özellikle AİHM kararlarının gerekçelerinde belirtilen adil yargılanma ilkesinin gereği olarak tanık ve diğer kişilere karşı savunmaya; doğrudan soru yöneltme imkanı verilerek gerekli kanuni düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır.²³⁵

4 Aralık 2004 tarihinde, Resmi Gazete'de yayımlanan 5271 Sayılı CMK; yürürlük madde başlıklı 334. hükmü uyarınca 1 Haziran 2005 tarihinde uygulamaya başlayarak mülga ettiği 1412 Sayılı CMUK'da yer almayan birçok düzenlemeyi hukukumuz kazandırmıştır. Yeni CMK sistemimiz içerisinde, çapraz sorgu adı ile kabul edilmiş bir düzenleme yer almamasına rağmen, çalışma konumuz olan doğrudan soru yöneltme başlığı ile CMUK'da yer edinmeyen bu hüküm ilk kez kanuni temele oturtulmuştur.²³⁶

CMK m. 201'de belirtilen doğrudan soru yöneltme ile çapraz sorgu hukukumuz bakımından her ne kadar aynı anlama gelecek şekilde kullanılsa da bu düzenlemenin çapraz sorgu sistemi ile bağdaşmadığı açıktır.²³⁷ Getirilen bu düzenleme, taraf muhakemesi sistemindeki çapraz sorgu usulü olmayıp, kanunda öngörülen belli kişilere doğrudan; diğer belli kişilere ise mahkemeyi yöneten hakimi aracı kılarak soru sorabilme hak ve olanağıdır.²³⁸

Kanunun ve düzenlemelerin daha iyi anlaşılması için CMUK m. 232 v.d ile CMK m. 201' in karşılaştırılması gerektiği kanaatindeyiz;

²³⁵ DÖNMEZ, s. 340.

²³⁶ TEMİZ, s. 318.

²³⁷ TEMİZ, s. 324.

²³⁸ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 425.

1. CMK 201’de, CMUK’ dan farklı olarak “katılan vekili” de **doğrudan** soru yöneltme hakkına sahip olan kişiler arasına dahil edilerek kapsam genişletilmiştir. Her ne kadar kamu adına işlenen suçları araştırma hak ve yetkisi savcılık makamına verilmiş ise de; sanık hakları gibi katılanın haklarının da gözetilerek yargılamada aktif şekilde rol oynama imkanının tanınması, davaların farklı bakış açılarıyla araştırılması, bununla birlikte tartışılması bakımından son derece önemli bir adım olmuştur.²³⁹
2. CMK m. 201’ de “sanık ve katılanların” kendilerine de hakim veya mahkeme başkanı **aracılığıyla** soru yöneltme hakkı tanınmıştır.
3. CMUK’da yer alan düzenlemenin işlemesi için Cumhuriyet savcısı ile müdafinin uzlaşması şart olarak öngörülmesine rağmen, CMK m. 201’in uygulanması için tarafların uzlaşmaları gibi bir **ön şart öngörülmemiş** olup, kendisine soru sorma hakkı tanınan herkes diğerlerinin oluru almaksızın soru sorma imkanına sahip olmuştur.
4. CMK düzenlemesinde; heyet şeklinde çalışan mahkemelerde bulunan üyelerin, doğrudan soru yöneltme hakkı; aynı maddenin 2. fıkrasında düzenlenmiş, CMUK’daki gibi başka bir kanun maddesinde yer almamıştır.
5. CMK 201. maddede sorulacak soruların niteliğine ilişkin açıkça bir sınırlama getirilmemiş, ancak CMUK’da gereksiz, konu ile bağlantısı olmayan ve suistimale açık olan soruların sorulamayacağı açıkça belirtilmiştir.
6. CMUK’da sadece “tanık ve bilirkişiye” doğrudan soru yöneltilebileceği belirtilmiş iken, CMK m. 201. ile “sanığa, tanığa, katılana, bilirkişiye ve duruşmaya çağırılmış diğer kişilere” soru yöneltilebileceği belirtilerek kapsam genişletilmiştir.
7. CMUK ile CMK m. 201 arasındaki **ortak nokta** ise; ilgisine yöneltilecek olan sorunun, sorulması konusunda uyuşmazlık çıkması halinde söz

²³⁹ DÖNMEZ, s. 283.

konusu sorunun sorulmasının gerekip gerekmediğine, mahkeme başkanın karar verecek olmasıdır.

CMK m. 201 düzenlemesi; 5271 sayılı CMK'nın yürürlüğe girdiği 2005 yılından itibaren pek çok eksikliğe rağmen uygulayıcılar²⁴⁰ tarafından özünsemeye başlanmıştır. Özellikle Yargıtay, temyiz incelemesi üzerine önüne gelen ilk derece mahkemesi kararlarının incelenmesi sırasında; “ tarafların soru sorma haklarının” kullandırılmamış olması sebebi ile savunma hakkının veya adil yargılanma haklarının ihlal edildiğinden bahisle bozma kararları vermeye başlamış ve bu konuya dikkat çekmiştir. Örneğin;

Yargıtay 1.CD 2012/2043 E. ve 2012/7392 K. Sayılı kararında²⁴¹ “beyanları hükme esas alınan birden çok tanığın gizli olarak dinlenilmiş olmalarının yasal ve doyurucu gerekçesinin açıklanmaması ve CMK'nın 58 ve 201. maddeleri uyarınca sanıklar ile sanık savunmalarının doğrudan soru sorma haklarının yasal ve yeterli olmayan gerekçelerle önlenmesi sureti ile AY m. 90 maddesi uyarınca iç hukukumuz bakımından doğrudan uygulanması zorunlu olan AİHS'in 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma ve savunma hakkının kısıtlanmasının bozmayı gerektirdiği” belirtilmiştir.

²⁴⁰ Bu konu ile ilgili olarak özellikle hakimler, savcılar ve avukatlar için hizmet içi eğitimler düzenlenmeye başlamış ve meyvesini vermeye başlamıştır.

²⁴¹ Uyap Yargıtay karar arama, sistemi üzerinden ulaşılmıştır. (E.T: 05.06.2019).

2. BÖLÜM

DOĞRUDAN SORU YÖNELTME HAKKINA SAHİP OLANLAR, DOĞRUDAN SORU SORULABİLECEKLER, DOĞRUDAN SORU YÖNELTMENİN UYGULANACAĞI AŞAMA

A. DOĞRUDAN SORU YÖNELTME HAKKINA SAHİP OLANLAR

CMK m. 201’de hüküm altına alınan doğrudan soru yöneltme madde başlığı altındaki düzenlemeyle heyeti oluşturan hakimler, Cumhuriyet savcısı, müdafii veya vekil sıfatı ile avukatın doğrudan; sanık ve katılanın ise mahkeme başkanı ya da hakim aracılığı ile soru sorabileceği hüküm altına alınmıştır. Anılan maddenin lafzi yorumundan çıkarılabilecek sonuç; kanun koyucu tarafından “*numerus clausus*” olarak sayılan ve kendisine soru sorma hakkı verilen kişilerden bazılarının doğrudan soru yöneltme hakkını aracı kılmaksızın, doğrudan yani bizzat kullanma hakkına sahip olmasına rağmen sayılan diğer kişilerin ise soru yöneltme haklarını hakim veya mahkeme başkanı aracılığı ile kullanabilecek olmalarıdır.

Bu nedenle biz çalışma konumuz içerisinde ikili bir ayırım yaparak; soru sorma hakkını doğrudan kullanma hakkına sahip olanlar ile soru sorma hakkını hakim aracılığı ile kullanabilecekler olarak sınıflandırmayı uygun buluyoruz.

1. Doğrudan Soru Yöneltme Hakkını Aracı Kılmaksızın, Doğrudan, Kullanma Hakkına Sahip Olanlar

Cumhuriyet Savcısı, müdafii veya vekil sıfatı ile avukat, heyet şeklinde çalışan mahkemelerde ise heyeti oluşturan hakimler duruşma disiplinine uygun olarak “doğrudan” soru yöneltme hakkına sahip olan kişilerdir. Bu kişiler soru sormak istedikleri anda yöneltmek istedikleri soruyu hakime söylemeden direkt ilgisine yöneltebileceklerdir.

Doğrudan soru yöneltme hakkını hakimi aracı kılmaksızın kullanma hakkına sahip olan kişilerin ortak noktalarının; hukuk eğitimi almış, hukukçu kişiler olduğu açıktır. Bu sebeple kanun koyucu tarafından “bilinçli olarak” böyle bir ayırıma gidilerek, hukuk eğitimi almış kişilere doğrudan soru yöneltme hakkının tanındığını söylemek son derece isabetli olacaktır. ²⁴² Bu şekildeki bir ayırım ile amaçlanan; yargılamanın sac ayağını oluşturan üç önemli erkin yargılamaya aktif, savunma hakkının korunduğu ve silahların eşitliği ilkeleri çerçevesinde katılımlarının sağlanması olduğu kanaatindeyiz.

a. Heyet Halinde Görev Yapan Mahkemelerde Heyeti Oluşturan Hakimler

Heyeti oluşturan hakimler, doğrudan soru yöneltme hakkına sahip olan kişiler arasında sayılmıştır. Heyeti oluşturan hakimlerin soru yöneltme hakkı CMK m. 201/2’de “*Heyet halinde görev yapan mahkemelerde, heyeti oluşturan hakimler; birinci fıkrada belirtilen kişilere soru sorabilir.*” şeklinde açıkça düzenlenmiştir.

5235 Sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanununun 8. maddesi ile ceza mahkemelerinin asliye ceza ve ağır ceza mahkemeleri ile özel kanunlarla kurulan çocuk mahkemesi ve çocuk ağır ceza mahkemeleri olduğu belirtilmiştir. Anılan kanun mahkemelerin teşekkülü hususunda da gerekli düzenlemelere yer vermiştir. Buna göre asliye ceza mahkemesi ile çocuk mahkemesi tek hakimden oluşan mahkemeler iken; ağır ceza mahkemesi ile çocuk ağır ceza mahkemelerinde bir başkan ile yeteri kadar üye bulundurulmasına rağmen, bir başkan ve iki üye hakim ile toplanılmaktadır. ²⁴³

Öğretide tartışmalı olan noktalardan birisi de, CMK 201/2’de heyet halinde çalışan mahkemelerde heyeti oluşturan hakim deyiminin; mahkeme başkanı ile tek hakimli mahkemelerde hakimi kapsayıp kapsamadığıdır.

²⁴² AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 440.

²⁴³ ÜNVER/ HAKERİ, s. 155-156.

Dönmez'e göre; CMK m. 201/2'de açıkça heyeti oluşturan hakimler denildiği için mahkeme başkanını da heyetten ayrı düşünmek mümkün olmayacağından mahkeme başkanının da bu hakkı kullanabileceği kabul edilmelidir.^{244 245} Yine Akyazan'a göre; heyeti oluşturan hakimlerin mahkeme başkanı ve üyelerden oluşması sebebi ile heyeti oluşturan hakimler deyiminin içerisinde mahkeme başkanının da dahil olduğu açıktır. Zira, heyet halinde görev yapan mahkemelerdeki üye hakimlere soru sorma hakkını tanıyan bir düzenlemenin hakim ve başkanın soru sormasını engellemesi olanaklı değildir.²⁴⁶

Kanaatimizce doğrudan soru yöneltme ile amaçlanan yargılama faaliyetine katılan kişilerin duruşma düzenine uygun olmak koşulu ile delillerin tartışılması sırasında aktif rol almalarının sağlanması olduğundan "heyeti oluşturan hakimler" ile kast edilenin ne olduğunun anlaşılması için düzenleme detaylı olarak irdelenmelidir. Şöyle ki; duruşma düzen ve disiplininin sağlanması tek hakimli mahkemelerde hakime, heyet halindeki mahkemelerde ise mahkeme başkanına aittir. Heyet halinde görev yapan mahkemelerde heyet her ne kadar üye hakimler ve başkandan oluşsa da; duruşma düzeninden başkan sorumludur. Duruşmanın düzeninden sorumlu olan hakim veya mahkeme başkanı yargılaması yürütülen uyuşmazlığın çözümü hususunda gerekli olan bütün tedbirleri alabileceği gibi bu kişilere CMK'nın çeşitli yerlerinde davayı aydınlatma yükümlülükleri çerçevesinde pek çok hak ve yetkiler verilmiştir. CMK'nın 59/2 ve 62. maddeleri uyarınca tanığa ve bilirkişilere "konuları aydınlatmak, eksiklikleri tamamlamak ve bilgilerin dayandığı durumları değerlendirmek adına" hakim ve mahkeme başkanının doğrudan soru sorabileceği belirtilmiştir. Bu sebeple kanun koyucu tarafından anılan maddenin 2. fıkrasında özellikle belirtilen "heyet halinde görev yapan mahkemelerde heyeti oluşturan hakimler" ile kast edilenin "üye hakimler" olduğu düşüncesindeyiz. Mahkeme başkanı ile hakim doğrudan soru sorma yetkilerinin kaynağının ise CMK 201'den değil CMK 59/2 ve 62'den kaynaklandığını savunuyoruz.

²⁴⁴ DÖNMEZ, s. 343.

²⁴⁵ Aynı yönde görüş için bkz. PARLAR/ HATİPOĞLU/ YÜKSEL, s. 612.

²⁴⁶ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 441-442.

Yine CMK m. 201’de hüküm altına alınmamış olan hususlardan birisi de; yedek üyenin doğrudan soru yöneltme hakkının bulunup bulunmadığıdır. Heyeti oluşturan hakimler ile yedek üyelerin kast edilip edilmediği hususu belirgin değildir.

Kanaatimizce; yedek üye, heyeti oluşturan bir hakimin yerine duruşmaya katıldığı andan itibaren yargılamanın aktif süjesi haline geçecektir. Duruşmaya katıldığı anlarda yedek üye; CMK m. 201’de belirtilen soru sorma hakkından elbette faydalandırılmalıdır.²⁴⁷

b. Cumhuriyet Savcısı

Cumhuriyet Savcısı; Kamu adına suçları soruşturan ve iddianame düzenleyerek ceza davası açan Asliye Ceza ve Ağır Ceza Mahkemelerindeki duruşmalara katılan adalet görevlisi, müddeiumumi²⁴⁸ olarak tanımlanmıştır. Cumhuriyet Savcısı; şikayet, ihbar, re’sen yahut başka suretle bir suçun işlendiğini bildiren bir durumdan haberdar olduğundan derhal olayla ilgili kamu adına dava açmak için gerekli olan şüphenin ve delilin var olup olmadığını tespit etmek için olayın gerçekliğini araştırarak bu amaçla bizzat ya da emir ve talimatı altındaki adli kolluk görevlileri vasıtasıyla her türlü inceleme ve araştırmayı yapan, maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ve bu sürede adil bir yargılamanın yapılabilmesi adına şüphelinin leh ve aleyhine olduğu değerlendirilen tüm delilleri toplayarak derhal muhafaza altına almakla ayrıca şüphelinin her türlü haklarını korumakla yükümlü olan, toplanan deliller suçun işlendiği hususunda yeterli şüphe oluşturuyorsa bir iddianame düzenleyerek kamu davasını açmakla görevli bulunan²⁴⁹ kamu makamını temsil eden kişidir.

²⁴⁷ Yedek üyeler celseye dahil olsalar dahi; hükme katılmadıklarından heyet kavramına da dahil olmadıklarını gösterdiği kabulünden yola çıkılırsa; duruşmada heyetin yanında ayrıca bir de yedek üyeye yer verilmesi halinde bunların soru sorma yetkisinin olmadığı kabul edilmelidir.

KARAKAYA, s. 28.

²⁴⁸ **BAĞDATLI, Selahattin**, Hukuk Sözlüğü, Derin Yayınları, İstanbul 2010, s. 528.

²⁴⁹ **ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ**, s. 194.

Ceza muhakemesi suç işlendiği şüphesi ile Cumhuriyet Savcısı tarafından işletilmeye başlatılan bir mekanizma olduğu için muhakemenin ilk evresinde iddia makamı olarak Cumhuriyet Savcısı bulunmaktadır.²⁵⁰ Zira suçun işlendiğini öğrenen Cumhuriyet Savcısı derhal emir ve talimatı altında çalışan adli kolluk görevlileri marifeti ile şüphelinin leh/aleyhe tüm delilleri toplamak sureti ile olayın gerçeğini araştırmaya koyulur²⁵¹ ve kamu davasının açılıp açılmamasına karar verir. Cumhuriyet Savcısının yürüttüğü soruşturma neticesinde, topladığı delillerin şüpheli açısından kamu davasının açılması bakımından gerekli olan yeterli şüphelyi oluşturması halinde CMK'nın 170. maddesi uyarınca şüpheli aleyhine iddianame düzenlemek sureti ile kamu davası açma hak ve görevi²⁵² bulunmaktadır. Cumhuriyet Savcısı tarafından CMK'nın 172. maddesinde belirtilen şartların gerçekleşmesi halinde kovuşturmayaya yer olmadığına dair karar verilmeyen,²⁵³ mahkemeye kamu davası açılmak üzere gönderilen iddianamenin kabulü üzerine başlatılan kovuşturma evresinde de Cumhuriyet Savcısının bulunması ve yargılama faaliyeti sırasında aktif olarak yer alması gerekmektedir. Zira Cumhuriyet Savcısı muhakemenin yer aldığı tüm aşamalarında Devleti temsil eder. Soruşturma evresinin kralı konumunda olan Cumhuriyet Savcısı, kovuşturma evresinde de **toplumsal** iddia makamını temsilen görev yapmaya devam etmelidir.²⁵⁴

CMK m. 289 hükmünde hukuka kesin aykırılık halleri sayılmıştır. Anılan maddenin e. bendinde “*Cumhuriyet savcısı veya duruşmada kanunen mutlaka hazır bulunması gereken diğer kişilerin yokluğunda duruşma yapılması*” da hukuka kesin aykırılık hallerinden biri olarak sayılmıştır. Kural ve kanuni düzenleme bu olmakla birlikte kapatılan Sulh Ceza Mahkemeleri ile Çocuk Mahkemelerinde Cumhuriyet Savcısı bulunmuyordu.²⁵⁵ Cumhuriyet Savcısının Sulh Ceza Mahkemeleri ile Çocuk

²⁵⁰ ŞAHİN/ GÖKTÜRK, C. I, s. 84.

²⁵¹ ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAŞIZ, s. 191.

²⁵² KARAKEHYA, Hakan/ ARABACI, Murat, “*Cumhuriyet Savcısının Hukuki Statüsü, Muhakemedeki Taraf Pozisyonu ve İspat Yükünün Bulunması Üzerine,*” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65 (4), 2016, (s. 2059-2081 arası), s. 2067.

²⁵³ ÖZTÜRK, (Ana Hatlarıyla), s. 159.

²⁵⁴ ŞAHİN/ GÖKTÜRK, C. I, s. 84.

²⁵⁵ ÜNVER/HAKERİ, s. 155.

Mahkemelerindeki duruşmalara katılmaması dahi; ceza muhakemesinin diyalektik mantığına aykırı olduğu gibi, iddia makamının ceza muhakemesindeki varlık amacına da aykırı olduğu kabul edilmekteydi.²⁵⁶ Bu düzenleme dahi eleştirilirken, 01.03.2011 Tarih ve 6217 Sayılı Kanun’la 5320 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun’a eklenen Geçici 3. Madde ile Cumhuriyet Savcılarının 1 Ocak 2014’e kadar Asliye Ceza Mahkemelerinde görev almayacağı hükme bağlanmış ve 1 Ocak 2014’de Cumhuriyet Savcıları asliye ceza mahkemelerinde yeniden duruşmaya çıkmaya başlamışlardır. Aynı yılın sonunda, 6572 Sayılı Kanunla 5320 Sayılı Kanuna eklenen 9. Geçici maddeyle 31.12.2019 tarihine kadar Cumhuriyet Savcılarının asliye ceza mahkemesinin duruşmalarına çıkmayacağı belirtilerek²⁵⁷ savcıların duruşmalara katılmasını ertelenmiştir. Cumhuriyet savcıları 2020 yılının başı itibari ile duruşmalara girmek için hazırlandıkları sırada, kanunumuza dahil edilen seri yargılama ve basit yargılama gibi pek çok yeni düzenlemenin olmasından kaynaklı olduğu düşünülen bir değişiklik daha yapılmıştır. 21/12/2019 Tarih ve 7201 Sayılı Kanunla 5320 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun’a eklenen Geçici 11. Madde ile, Cumhuriyet Savcılarının 01/09/2020 tarihine kadar Asliye Ceza Mahkemelerinde görev almayacağı bir kez daha hükme bağlanmıştır. Anılan kanuni düzenlemelerden sonra gelinen en son noktada; yargılama faaliyeti sırasında Cumhuriyet Savcıları şu an sadece Ağır Ceza Mahkemelerinin duruşmalarına katılmaktadırlar.²⁵⁸

Duruşma sırasında hazır bulunmayan savcı tarafından doğrudan soru yöneltme hakkının kullanılmayacağı açıktır. Şu an; sadece Ağır Ceza Mahkemelerinde bulunan savcıların CMK m. 201 uyarınca doğrudan soru sorma hakkını kullabileceklerini söylemek gerekecektir. Savunma hakkının kullanılması sonucunda ortaya çıkan olaya ilişkin yeni bilgilerin denetlenmesi için savcıların daha aktif bir şekilde yargılamaya katılmaları şarttır. Zira bu durum öncelikle Cumhuriyet Savcılarının 2 temel görevi

²⁵⁶ TANER, s. 451.

²⁵⁷ KARAKEHYA/ ARABACI, s. 2063.

²⁵⁸ ÜNVER/ HAKERİ, s. 155.

olan; maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ve adil yargılanma ilkesinin sağlanması bakımından son derece önemlidir.²⁵⁹

Savcılık kurumu sadece bir itham mekanizması değildir. Savcının olmadığı bir duruşmada, itham eden ve yargılayan sıfatlarının birbirine karışması normaldir. Savcının olmadığı bir duruşmada hakim ister istemez, savcının rolünü üstlenerek onun sorabileceği soruları sormaya çalışabilecektir.²⁶⁰ Bu sebeple bir süre sonra hakimin de savcının işini ve akıl yürütme şeklini üstleneceği için tarafsızlığını kaybetme ihtimali bulunmaktadır. AİHS' in 6. maddesinde savunma ile savcılığın ilişkisini düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak AİHM; Krivoshapkin/ Rusya başvurusunda,²⁶¹ önüne gelen uyuşmazlıkta yapılan yargılama sırasında savcı neden göstermeksizin duruşmalara katılmamıştır. AİHM'de davada hakim ve savcı rollerinin birbirine karıştığına hükmederek ihlal kararı vermiştir. İhlalin nedeni ise; mahkemenin sanığın duruşmada savcı olmaksızın sorgusu sırasında elde edilen delillere dayanılmış olmasıdır. Bu davada savunma, savcının yokluğunda duruşmanın devam ettirilmesine itiraz yöneltmiştir.

Bu anlatılanlardan yola çıkarak Cumhuriyet Savcısının iddianame düzenlediği dosyanın yargılama sürecinin sürdüğü duruşmalara katılması, yargılama faaliyeti sırasında hakimin bağımsız konumunun korunması için hem de elde edilen delillere Cumhuriyet Savcısının özellikle doğrudan soru yöneltme faaliyeti ile katkıda bulunması için son derece önemlidir denilebilir. Zira savcının duruşmasına katıldığı bir dosyayı kanun yoluna taşıması sırasındaki isabeti ile dosya üzerinden kanun yoluna başvurması sırasındaki hukuki isabeti farklı olacaktır.

Cumhuriyet Savcısının, kovuşturma evresinde kendisine verilen doğrudan soru yöneltme hakkını, şüphelinin leh ve aleyhine olan delilleri toplama görevinden de yola çıkarak; hakim tarafından sorgulanmamış, eksik kalmış konuları tamamlamak, çelişkileri gidermek, tanıkların güvenilirliklerini sınamak şeklinde “maddi gerçeğin”

²⁵⁹ DÖNMEZ, s. 346.

²⁶⁰ TANER, s. 450.

²⁶¹ AİHM, Krivoshapkin/ Rusya, 27/01/2011, (41-46) TANER, s. 454.

ortaya çıkarılması amacıyla kullanması gerektiği kuşkusuzdur.²⁶² Cumhuriyet Savcısının doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasındaki tek amacı; maddi gerçeğin ortaya çıkarılması olmalıdır.²⁶³

c. Avukat

Ceza Kanunumuz avukatı; bireysel iddia ve savunma makamının yanında yer almasına göre “vekil” ve “müdafii” olarak ayrı ayrı isimlendirmeyi uygun bulmuş fakat çalışma konumuz bakımından temelde iki avukatın da soru sorma yetkisi yönünden bir ayırım yapmamıştır. Soru sorma hak ve yetkisi bakımından gerek müdafii gerekse vekil aynı şekil ve usule tabi olup; avukatlardan birinin sorusuna diğerinin itiraz etmesi de mümkün kılınmıştır.²⁶⁴

Sanık ve katılan sadece hakim ya da mahkeme başkanı aracılığıyla soru yöneltme hakkına sahipken, müdafii veya vekil sıfatıyla avukat doğrudan soru yöneltme hakkına sahiptir. Bu hal, müdafii ve vekilin profesyonel hukukçular olarak savunma ve iddiayı temsil etmesinin tabi neticesi olup: kanun koyucunun bu sebeple avukatın, belirli teknikleri kullanarak profesyonel şekilde soru yöneltmesinin mümkün ve isabetli olacağını kabul ettiği görülmektedir.

aa. Müdafii

Müdafii; CMK m. 2/c hükmünde “*şüpheli veya sanığın ceza muhakemesinde savunmasını yapan avukatı*” olarak açıklanmıştır. Tanımdan da anlaşıldığı üzere müdafii ister şüpheli veya sanık tarafından seçilmiş, isterse baro tarafından

²⁶² PARLAR / HATİPOĞLU/ YÜKSEL, s. 609.

²⁶³ GÜNAY, s. 300.

²⁶⁴ KARAKAYA, s. 44.

görevlendirilmiş olsun, soruşturma aşamasında şüphelinin; kovuşturma aşamasında ise sanığın savunmasını üstlenmiş avukatı olarak tanımlanmaktadır.^{265 266}

Müdafinin savunma makamını temsil ettiği sırada bir takım hak ve yükümlülükleri bulunmaktadır. Müdafiiye tanınan haklardan biri de CMK m. 201’de düzenlenen doğrudan soru yöneltme hakkıdır. Zira ceza muhakemesinde adil ve hakkaniyete uygun bir karar verilmesi ve maddi gerçeğe ulaşılması için kolektif bir yargılama faaliyeti yürütülmesi gerekir.²⁶⁷ Kolektif bir yargılama ise, mahkemeye getirilen her türlü delilin iddia, savunma ve yargılama makamı tarafından tartışılması ve tarafların ortaya konan delillerle ilgili düşünce ve görüşlerini açıklamaları, varsa itirazlarını ileri sürmeleri ve delilleri açıklığa kavuşturmak için *soru sormalarıyla* mümkün olabilmektedir.²⁶⁸

Müdafii; CMK m. 201’de “müdafii sıfatıyla duruşmaya katılan avukat” şeklindeki düzenleme ile açıkça **doğrudan** soru yöneltme hakkına sahip olan kişiler arasında sayılmıştır. Düzenleme bakımından sanık da müdafii de ayrı ayrı soru sorabilecek kişiler olarak belirtilmiştir. Ancak sanık ile müdafii arasındaki fark: sorunun ilgisine **doğrudan** veya **mahkeme başkanı ya da hakim aracılığı** ile iletilmesi noktasındadır. Bunun en önemli sebebi ise ceza adalet sisteminin sac ayaklarından biri de savunma makamıdır; bu nedenle müdafii, savunma için olmazsa olmazdır. Hukuk bilgisi nispeten daha az olan, hatta hiç hukuk bilgisi bulunmayan şüpheli veya sanık için bir müdafii tarafından savunulmak,²⁶⁹ savunma haklarının tam

²⁶⁵ **BOZDAĞ, Ahmet**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, Adalet Yayınevi, Ankara 2014, s. 5.

²⁶⁶ Suç işlediği zannı altında bulunan kimsenin kendisine isnat edilen suçu işlemediğini ya da isnat edilen suçtan daha az cezayı gerektirir bir suç işlediğini, şüpheli veya sanığın fiilinin hukuka uygun olduğunu, bazı kanuni sebeplerle cezalandırılmaması gerekliliğini, yetkili makam önünde ileri süren, bu şekilde savunma faaliyetini kanuni düzenlemeler çerçevesinde gerçekleştiren, işi sebebi ile bazı özellik ve nitelikleri bulunması gereken sanık yardımcısına müdafii denir. **ÖZTÜRK**, (Ana Hatlarıyla), s. 172.

²⁶⁷ **AKYAZAN**, s. 432.

²⁶⁸ **BOZDAĞ**, s. 187.

²⁶⁹ **ŞAHİN/ GÖKTÜRK**, C.I, s. 203.

anlamıyla kullanılması bakımından son derece önemlidir.²⁷⁰ Bu noktada yüksek mahkeme olan Yargıtay'ın bir kararına değinmeyi uygun buluyoruz;

Yargıtay 16. CD'nin 2015/7179 E. ve 2017/3739 K. sayılı kararında yer alan Muhalefet şerhinde de isabetle belirtildiği üzere: *“Doğrudan soru yöneltme başlıklı CMK 201. maddesi gereğince tanıklara doğrudan soru yöneltmenin **sanık müdafisine** tanınan bir hak olduğu, yine sanığın mahkeme başkanı ve hakim aracılığıyla soru yöneltme hakkı bulunduğu göz önüne alındığından sanığın dinlenen tek tanık beyanına karşı kendisinin ve müdafisinin bu hakkı kullanma yetkisi kısıtlanmak suretiyle savunma hakkının kısıtlanmasının usul ve yasaya aykırı OLDUĞU, nitekim Dairenin 2017/3341 sayılı ve 2017/3537 sayılı kararlarında belirtildiği gibi; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarında Adil yargılama hakkının kullanımı kapsamında; sanığın kendi kendini savunma veya **bir müdafinin hukuki yardımından yararlanma hakkı** ve **duruşma sırasında tanıklara soru sorabilme ve delillerin Cumhuriyet savcısı ile eşit koşullarla tartışabilme imkanının sağlanması** zorunlu olduğu, somut olayımızda sanığın ve müdafinin; aleyhe beyanda bulunan tek tanığa soru sorma imkanı verilmeden hüküm kurulmasının Usul Kanunumuza, Yargıtay kararlarına ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına aykırı olduğu”²⁷¹ belirtilmiştir.*

Müdafinin, özellikle somut olayı çoğunlukla ortamın gerginliği sebebi ile hatırlayamayan, bazı hususları çekince, korku ya da heyecanın etkisi ile noksan bırakan ya da olayın delillerini izah edemeyen sanığa bu noktaları ortaya çıkarma amacı ile soru yöneltmesi bu madde sayesinde mümkün kılınmıştır.²⁷²

CMK 201' inci maddesinde doğrudan soru sorma hakkını **istem** halinde kullanılabilecek somut bir hak haline getirmekle; avukatların uygulamadaki kabul edilemez konumunu düzeltmekle kalmamış, bu suretle maddi gerçeğin, adil

²⁷⁰ ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ, s. 223.

²⁷¹ UYAP Yargıtay Karar Arama, (E. T: 25.02.2018).

²⁷² KARAKAYA, s. 38.

yargılanma ilkesi kapsamında ortaya çıkmasına imkan tanımıştır.²⁷³ ²⁷⁴ Doğrudan soru yöneltme müdafiiye herhalde uygulanması gereken bir görev olarak verilmemiştir. Dolayısıyla müdafinin; yargılamaya katılan kişilere soru sorup sormayacağı, hangilerine soru soracağı, sorunun sayısı ve kapsamı hususlarını duruşmanın disiplinine uygun olmak şartıyla takdir etme yetkisi vardır.²⁷⁵

Müdafinin, ilgisine soru sorması için kural olarak mahkeme başkanı ya da hakimden izin alması gerekmez. Fakat bu izin almama zorunluluğu, müdafinin duruşma sırasında istediği her an, söz hakkı almadan doğrudan soru sorması anlamına gelmeyecektir. Müdafinin doğrudan soru sorması; müdafii ile sorunun muhatabı olan kişinin arasına hakim veya mahkeme başkanı girmeden müdafinin doğrudan doğruya bizzat soru sorma yetkisine sahip olmasıdır. CMK m. 201'in tasarı gerekçesinde de belirtildiği üzere müdafinin doğrudan soru sorma hakkını kullandığı sırada duruşma disiplinine uymak zorunda olduğu için mahkeme başkanı ya da hakimden söz hakkı istemesi gerekir. Burada kast edilen söz isteme, müdafii hakimden izin istemesi olmayıp; duruşma düzenine uyması ve duruşma düzenini sağlamakla görevli olan hakim veya mahkeme başkanının işgal ettiği makama duyulan saygının bir gereğidir.²⁷⁶ Müdafinin soru sormak için söz hakkı istemesinden sonra mahkeme başkanı ya da hakimin müdafiiye doğrudan soru sorma hakkı vermemesi gibi bir durum söz konusu olamaz. Zira bu yöndeki bir engel müdafinin savunma hakkının sınırlanması sonucunu doğurur.

Müdafii yargılama faaliyetine katılan savunma makamını temsil ettiğinden yükümlülükleri bakımından Türkiye Barolar Birliğinin Meslek Kuralları ve Avukatlık

²⁷³ **ÖZTÜRK**, (Ana Hatlarıyla), s. 188.

²⁷⁴ Uygulamada hakim, savcılar hatta bazı avukatlar 201. Madde ile tanınan doğrudan soru yöneltme hakkından rahatsızdırlar. Hakim savcılar iş yükü bakımından, günlük duruşma sayılarının çokluğundan kaynaklı olarak bu faaliyetin uygulanmasının çok güç olduğunu savunmaktadırlar. Avukatlar ise soru sormak için dosya ile ilgili ciddi hazırlıkların yapılması gerektiğinden kendilerine zorluk çıkaracağını düşünmektedirler. Oysa bir hukuk devletinde amaçlanan “adil bir yargılama faaliyeti yürüterek maddi gerçeğe ulaşmaktır.” Aynı yönde görüş için bkz. **ÖZTÜRK**, (Ana Hatlarıyla), s. 188.

²⁷⁵ **BOZDAĞ**, s. 187.

²⁷⁶ **BOZDAĞ**, s. 188.

Kanunu oldukça önemlidir. Bu kurallara göre avukat, tanıklara tanıklık yapacağı hususlarla ilgili olarak tavsiyelerde bulunamaz ya da öğrendiği bilgilerle ilgili olarak onları yönlendirme yoluna gidemez.²⁷⁷ Doğrudan soru yöneltme hakkı ile ilgili olarak müdafinin bazı sorumlulukları bulunmaktadır. Müdafii kasten mahkemeyi yanlış yönlendiremez. Bu konuda sanığın mahkemeyi yanlış yönlendirmesi için ona öneri ya da telkinlerde bulunamaz. Bununla birlikte müdafii hiçbir zaman sanığın aleyhine olan delilleri mahkemeye de sunmakla zorunlu tutulamaz.²⁷⁸

Müdafinin kendisine verilen hak kapsamında ilgisine sorduğu soruya Cumhuriyet Savcısı, katılan, katılan vekili itiraz edebilir. Kanun koyucu bu kişilere yöneltile sorulara itiraz etme hakkı tanımış iken; mahkeme başkanı ya da hakime re'sen sorunun değiştirilmesini isteme hakkı vermemiştir. *Bozdağ'a göre*; gerekli görüldüğünde duruşmanın disiplinini sağlamakla görevli olan hakim veya mahkeme başkanının da re'sen müdafinin sorduğu soruya müdahale etme, sorunun düzeltilmesini ya da değiştirilmesini isteme yetkisi bulunmaktadır.²⁷⁹

Kanunda müdafinin sormuş olduğu hangi sorulara itiraz edileceği noktasında herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Ancak detaylarını doğrudan soru yöneltmede sorulacak soruların niteliği başlığı altında incelediğimiz üzere CMK m. 206' dan hareketle; yapılan yargılama ile açıkça ilgisiz olan, açıkça gereksiz olan veya açıkça hukuka aykırı olan sorulara itiraz edilebilecektir.

Müdafinin sormuş olduğu soruya itiraz edildiğinde, sorunun yöneltip yöneltmemesi gerektiği hususunda karar verme yetkisi CMK m. 201 gereğince mahkeme başkanı ya da hakime aittir. Yine anılan kanun maddesinde böyle bir itiraz geldiğinde itirazı değerlendirme yetkisi olan mahkeme başkanı ya da hakimin "hangi kriterlere göre" sorunun sorulup sorulmamasına karar vereceği noktasında da bir açıklık bulunmamaktadır. Ancak mahkeme başkanının da kriteri her somut olaya göre değişmekle birlikte genel hatları ile yukarıda açıklanan sebepler olmalıdır. Hakim veya

²⁷⁷ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 435.

²⁷⁸ PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 41.

²⁷⁹ BOZDAĞ, s. 188.

mahkeme başkanı sorunun sorulmaması yönünde karar verirse müdafii soruyu soramaz, sorarsa ilgilisi sorulan soruya cevap vermekten kaçınabilir.

CMK m. 149/1'e göre; şüpheli ya da sanık, bir veya birden çok müdafiiin yardımından faydalanabilir. Fakat CMK 149/2 maddesi uyarınca soruşturma evresi sırasında en çok üç avukat hazır bulunabilir. Duruşmaya katılma noktasında CMK 189; birden fazla avukatın aynı zamanda duruşmaya katılabileceğini hükme bağlamıştır.²⁸⁰ Sanık müdafinin birden fazla olması halinde her bir müdafiiinin ayrı ayrı soru yöneltmesinin günde onlarca duruşma yapan bir mahkemede sıkıntı yaratıp yaratmayacağı hususuna da değinmek gerekecektir. Duruşmada her ne kadar sanığın temsile yetkili birden fazla müdafiiininin soru sorma yönünde talebi olsa da, müdafiiilerin doğrudan soru yöneltme hakkının sınırlandırılması için müdafiiilerin sayılarının çokluğu haklı bir sebep oluşturmayacaktır. Her bir müdafiiinin istemi halinde kendisine soru yöneltilecek kişilere soru sorma olanağı vardır, ancak yine de duruşmaların uzatılmaması için müdafiiiler tarafından sorulacak soruların tekrar niteliği taşımamasına dikkat edilmelidir.²⁸¹ Bu sebeple davalar hızlandırılmalı fakat; süratle adalet feda edilmemelidir.²⁸²

CMK m. 201'in gerekçesinde kanun koyucu tarafından "*Netice olarak getirilen madde, savunma hakkını güçlendirici ve avukatın daha enerjik ve etkin olmasını sağlayan bir hüküm niteliğindedir.*" denilmek sureti ile maddenin savunma hakkını ve avukatların yargılama faaliyetinde daha aktif olmasını amaçladığına açıkça değinilmiştir. Bu sebeple CMK m. 201. bağlamında getirilen müdafiiin doğrudan; sanığın ise hakim aracılığı ile soru sorma haklarının, savunma hakkını güçlendirici niteliğe sahip olduğu gibi özellikle sanık müdafinin daha etkin olmasını sağladığı için oldukça önemli olduğu aşikardır.²⁸³

²⁸⁰ ÜNVER/ HAKERİ, s. 253.

²⁸¹ DÖNMEZ, s. 345.

²⁸² AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 438.

²⁸³ GÜNAY, s. 298.

bb. Vekil

Vekil; CMK m. 2/d'de diğer kavramlar gibi açıkça tanımlanmış ve “*Katılan, suçtan zarar gören veya malen sorumlu kişiyi ceza muhakemesinde temsil eden avukat*” olarak ifade edilmiştir. Zamanın ilerlemesiyle birlikte, ceza muhakemesinde önemli bir süje olan suçtan zarar görenin yargılama faaliyeti sırasında katılım ve etkinliğinde artış olması ile birlikte vekil kavramının da; ceza muhakemesi kanunun içine taşınması gerekmiş ve kanun koyucuyu bu konuda bir tanım yapmaya mecbur bırakmıştır.²⁸⁴ Hatta kanun koyucu sadece vekilin tanımını yapmakla yetinmemiş ve CMK'nın 239/1 maddesinde katılanın avukat yardımından faydalandırılması hakkı başlıklı maddesi ile;

“ (1) Mağdur veya suçtan zarar gören davaya katıldığında, cinsel saldırı suçu ile alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda, baro tarafından kendisine avukat görevlendirilmesini isteyebilir. (2) Mağdur veya suçtan zarar görenin çocuk, sağır ve dilsiz veya kendisini savunamayacak derecede akıl hastası olması halinde avukat görevlendirilmesi için istem aranmaz. ”

Şeklindeki düzenlenmeye yer vermek sureti ile savunma hakkı kadar mağdurun haklarının da önemsendiğini gösterir nitelikte hükümler kaleme alınmıştır. Zira katılana tanınan kendisine avukat görevlendirilmesini isteme hakkı; suçtan zarar gören mağdurun yargılama faaliyeti sırasında haklarının korunması bakımından yapılmış bir düzenleme olup; anılan düzenleme ile katılanın hukuki menfaatlerinin elde edilmesinde kolaylaştırıcı bir güce sahiptir.²⁸⁵ CMK sistemi içerisinde vekillik, müdafilikten ayrı bir bölümde düzenlenmediği gibi bir çok hükümde de bu kavramlar birbirine paralel şekilde düzenlenmiştir;²⁸⁶ tıpkı tez konumuz olan CMK 201'deki düzenleme de olduğu gibi.

Vekil, yargılama sırasında iddia makamını temsil eden Cumhuriyet Savcısı ile aynı tarafta, ancak Cumhuriyet Savcısından ayrı ve bağımsız bir iddia süjesi olarak yer alır. Bir avukatın vekil sıfatını ile yargılamaya dahil olması için; müvekkili olan kişinin “katılan” sıfatına haiz olması zorunlu değildir. Nitekim kanaatimizce; kanun

²⁸⁴ ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ, s. 223.

²⁸⁵ KOÇ, s. 199.

²⁸⁶ ŞAHİN/ GÖKTÜRK, C.I, s. 33.

koyucunun CMK m. 201’de “katılan vekili” ibaresini kullanmayıp, sadece “vekil” ibaresini kullanması tesadüfe dayalı düzenleme olmayıp; özellikle tercih edilmiş bir hükümdür.²⁸⁷ Üstelik bu durumu; CMK m. 2’de vekil kavramının tanımı yapılırken; salt katılanın temsil edilmesinden bahsedilmediği gibi, katılan olamamış olan; mağdur veya suçtan zarar görenin temsili sırasında da görev alan avukatın vekil olarak adlandırılmasından da anlıyoruz. Anılan nedenlerle; duruşmaya suçtan zarar gören olarak gelmesine rağmen, duruşmalara katılan sıfatı ile katılmasına mahkemece henüz karar verilmemiş olan kimsenin vekiline de, yargılama faaliyeti sırasında doğrudan soru sorma olanağı tanınmıştır.

Vekile de; doğrudan soru sorma hakkının müdafii ile eşit şartlarda verilmesinin son derece isabetli olduğu kanaatindeyiz. Zira bu yolla, suç sebebi ile mağdur olduğunu iddia eden suçtan zarar görenin de kendisini hukuk bilgisi olan bir avukatın temsil etmesi halinde yargılama sırasında haklılığını ispat etme şansı; dosyasına çok hakim olan bir vekilin; ilgisine doğrudan soru sorma faaliyeti sırasında yerinde ve uygun sorular sorması halinde oldukça artacaktır.

Vekilin soracağı sorular ve bu sorulara itiraz gelmesi halinde uygulanacak olan usul müdafii kısmında anlattıklarımız ile aynı doğrultudadır. Bu sebeple tekrara düşmemek adına bu kısımda bu hususlara ayrıca değinmiyoruz.

Doktrinde bizim da katıldığımız üzere; CMK m. 201’de kullanılan “müdafii veya vekil sıfatı ile duruşmaya katılan avukat” ibaresine gerek olmadığı, bunun “duruşmaya katılan avukat” ibaresi olmaksızın “müdafii veya vekil” şeklinde kısaltılabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır.²⁸⁸

d. Bilirkişi

Bilirkişi; yapılan yargılamada çözümü, özel veya teknik bilgiyi ya da uzmanlığı zorunlu kılan hallerde oy, görüş veya raporunu yazılı ya da sözlü olarak sunması için

²⁸⁷ Aynı yönde görüş için bkz. **KARAKAYA**, s. 27.

²⁸⁸ **AKYAZAN**, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 439.

müracaat edilen özel ya da özel hukuk tüzel kişisi olarak tanımlanabilir.²⁸⁹ Bu sebeple bilirkişiye başvurulması için 3 unsurun bir arada olması gerekir: Konunun uzmanlık veya özel ya da teknik bilgi içermesi, hakim ya da Cumhuriyet Savcısı tarafından görevlendirilmesi ve tarafsız bir bilirkişi olmalıdır.²⁹⁰

Çalışma konumuz; CMK'nın 201. maddesinde düzenlenen doğrudan soru yöneltme hakkı olsa da, bilirkişinin CMK'nın 66. maddesinde özel olarak düzenlenen soru sorma hakkına konumuz ile bağlantısı olduğu için değinmeyi uygun buluyoruz. CMK m. 66/6 hükmü;

“Gerekli olması halinde bilirkişi; mağdur, şüpheli veya sanığa mahkeme başkanı, hakim veya Cumhuriyet savcısı aracılığı ile soru sorabilir. Ancak, mahkeme başkanı, hakim veya Cumhuriyet savcısı, bilirkişinin doğrudan soru sormasına da izin verebilir. Muayene ile görevlendirilen hekim bilirkişi; görevini yerine getirirken zorunlu saydığı soruları, hakim, Cumhuriyet savcısı ve müdafî bulunmadan da mağdur, şüpheli veya sanığa doğrudan doğruya yöneltebilir.” şeklinde kaleme alınmıştır.

Bu sebeple belli şartların varlığı halinde; anılan madde gereğince bilirkişinin de; doğrudan soru yöneltme hakkına sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bilirkişiye verilen doğrudan soru sorma hakkı CMK'nın 201. maddesinden değil, CMK'nın 66. maddesinden kaynaklanmaktadır.

Bilirkişinin; mağdur, şüpheli veya sanığa soru sorma hakkı anılan düzenlemede hükme bağlanmıştır. Kural olarak bilirkişi, soru yöneltme ihtiyacı duyduğunda yargılamanın bulunduğu aşamaya göre; Cumhuriyet savcısı ya da hakimi aracı kılarak şüpheli, sanık ya da mağdura soru yöneltebilecektir. Bilirkişi, hakim veya Cumhuriyet savcısından istemde bulunacak ve kendisine de yetkili makam tarafından

²⁸⁹ 03.11.2016 Kabul Tarih ve 6754 Sayılı Bilirkişilik Kanununun tanımlar madde başlıklı 2/1- b hükmünde açıkça tanımlanmıştır.

²⁹⁰ ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ, s. 637.

gerekçeli kararlarla izin verildiği takdirde doğrudan soru yöneltebilecektir.²⁹¹ Duruşma sırasında bilirkişi, doğrudan soru yöneltme faaliyeti uygulayamayacaktır.²⁹²

Bilirkişiler ile ilgili genel uygulama bu olsa da, kanun koyucu tarafından anılan maddenin devamında “muayene ile görevlendirilen hekim bilirkişisinin” görevini ifa ettiği sırada mecbur addettiği soruları; müdafii, hakim ve Cumhuriyet savcısı olmadan da doğrudan doğruya yöneltebilme imkanına sahip olduğu hükme bağlanmıştır. Üstelik doğrudan soru yöneltme hakkı; bu durumda her bilirkişiye tanınmamış olup, sadece muayene ile görevlendirilmiş olan hekim bilirkişisine, görevini yerine getirirken zorunlu saydığı sorular ile sınırlı olarak verilmiştir.

Konunun daha iyi anlaşılması için CMK m.66/6 ile CMK m.201’in karşılaştırılmasını uygun buluyoruz;

1. CMK m. 201’de ki hak kapsamında; katılan, sanık, bilirkişi, tanık ve duruşmaya çağırılmış kişilere soru yöneltebilirken, CMK m. 66/6 kapsamında bilirkişi sadece sınırlı sayı prensibi ile sayılan; şüpheli, sanık ya da mağdura soru yöneltebilecektir.
2. CMK m. 201’de heyeti oluşturan hakimler, Cumhuriyet savcısı, vekil ya da müdafii sıfatıyla avukatların doğrudan; katılan ve sanığın ise hakim aracılığıyla soru sorma imkanın bulunduğu belirtilmiştir. Oysa CMK m. 66/6’da bilirkişilerin kural olarak; Cumhuriyet savcısı, hakim ya da mahkeme başkanı aracılığıyla soru yöneltebileceği belirtilmiştir. Bilirkişinin istemde bulunması şart olup; bu konuda da ancak gerekçeli kararlarla bilirkişiye izin verilmesi halinde doğrudan soru sorabileceği belirtilmiştir. Ancak anılan düzenleme bilirkişinin “hekim” olması halinde mahkeme başkanı, hakim ya da cumhuriyet savcısının izni olmadan ve bu konuda karar vermelerine gerek olmadan; onların olduğu ya da olmadığı bir ortamda da mağdur, şüpheli ya da sanığa soru sorabileceğini hüküm altına almıştır.

²⁹¹ YAŞAR, Osman, Yeni İçtihatlarla Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu I. Cilt, Güncellenmiş 8. Baskı, Seçkin Hukuk, s. 704.

²⁹² PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 44.

3. Sonuç olarak; bilirkişiyeye CMK m. 66/ 6 ile tanınan soru sorma hakkı, tıpkı CMK' nın 201. maddesindeki gibi maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına yönelik olsa da; m. 201' deki doğrudan soru yöneltmenin mantık, şart, uygulama ve amacından farklı olarak; **“soru yanıtlarının delil olarak değerlendirilmesine”** yönelik olmayıp, **“bilirkişi raporunun hazırlanması için gerekli bilginin elde edilmesine”** yönelen bir soru sorma işlemidir.²⁹³

2. DOĞRUDAN SORU YÖNELTME HAKKINI HAKİM veya MAHKEME BAŞKANI ARACILIĞIYLA KULLANMA HAKKINA SAHİP OLANLAR

CMK m.201'de katılan ve sanığa da; duruşmada bulunan katılana, tanığa, sanığa, bilirkişiyeye ve duruşmaya çağrılmış diğer kişilere mahkeme başkanı ya da hakimi aracı kılarak soru sorma hakkı getirilmiştir. Cumhuriyet savcısının, üye hakimlerin ve vekil veya müdafii sıfatıyla avukatların ilgisine doğrudan soru sorma hakkı bulunurken, sanık ve katılana duruşma düzeninden sorumlu olan “ hakim veya mahkeme başkanı” aracılığıyla soru sorma hakkının verilmesi kanun koyucu tarafından kanaatimizce bilinçli olarak tercih edilmiştir. Zira belki de hayatlarında ilk kez yargılama faaliyetine katılmış olan sanık veya katılanın soru sorma faaliyeti sırasında doğrudan soru sorma hakkına sahip olan hukuk eğitimi görmüş hukukçu²⁹⁴ kişilere göre daha amatör durumda olmaları sebebi ile en azından ilgiliye soruların “hukuki açıdan” bir süzgeçten geçirildikten sonra iletilmesi son derece isabetli olacaktır. Üstelik bu kişiler yargılama faaliyetinin tarafları oldukları için sorunun bizzat yönetilmesi sırasında olası bir gerginliğin, tartışmanın ve gereksiz tekrarların önüne geçilerek, duruşmanın düzen ve disiplininin bozulmaması açısından da son derece uygun bir düzenleme olmuştur. Zira mukayeseli hukuk içtihat ve öğretilerinde çapraz sorgu faaliyeti bir ihtisas işi olarak görülmektedir.²⁹⁵

²⁹³ KARAKAYA, s. 28.

²⁹⁴ DÖNMEZ, s.150.

²⁹⁵ DÖNMEZ, s.150.

a. Sanık

CMK 2/1-b maddesinde sanık; “*kovuşturmanın başlamasından itibaren hükmün kesinleşmesine kadar, suç şüphesi altında bulunan kişi*” olarak açıkça tanımlanmıştır. Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere, kanun koyucunun yargılamanın bulunduğu aşamaya göre suç şüphesi altında bulunan kişiyi hukuki olarak farklı adlandırmayı uygun bulduğu söylenebilir. Sanığın içinde bulunduğu bu hukuki duruma ise “sanıklık” ya da “sanıklık statüsü” adı verilmektedir.²⁹⁶ Sanık, ceza muhakemesinin belki de en önemli sujesidir; zira, muhakemenin sebebi onun fiili dolayısıyla odur.²⁹⁷

Sanığın, çalışma konumuz olan doğrudan soru yöneltme bakımından konumu iki farklı açıdan değerlendirme konusu yapılacaktır. Bunlardan ilki; sanığın soru sorma hakkı, ikincisi ise sanığa soru yöneltilip yöneltilemeyeceğidir. Çalışmamızın bu kısmında, sanığın soru sorma hakkı irdelenecek olup, sanığa soru yöneltilip yöneltilemeyeceği hususu ise çalışmamızın ilerleyen safhalarında ayrıca irdelenecektir.

Sanığın; soru yöneltme hakkı CMK m. 201’ de açıkça düzenlenmiştir. Maddeye göre sanık sadece mahkeme başkanı veya hakim aracılığıyla, ilgisine soru yöneltebilecektir. Sanığa, mahkeme başkanı ya da hakimi aracı kılarak soru sorma hakkının tanınması “savunma hakkı” ve “silahların eşitliği” ilkeleri bakımından son derece önemli bir düzenlemedir. Üstelik sanığın soru sorma hakkı, Anayasal temele oturtulmuş olan adil yargılama hakkını da uygulamaya dönüştüren bir düzenlemedir. Öte yandan bu hak, sanığın savunma hakkının bir yansıması niteliğinde olan, “meramını anlatabilme hakkı” kapsamında,²⁹⁸ hakkında isnat edilen iddialar ile

²⁹⁶ AKYAZAN, s. 51.

²⁹⁷ ÖZTÜRK, s. 168.

²⁹⁸ KARAKEHYA, Hakan, “Ceza Muhakemesinde Sanığın Meramını Anlatabilme Hakkının Unsurları,”CHKD, C.3, S. 2, 2015, (s. 199-225 arası), s. 215 (dergipark.org.tr- E.T: 08.09.2019).

aleyhine toplanan delilleri çürütmesi ve bu vesileyle de; sanığa yargılamanın gidişatına etki etme imkanı sağlanması bakımından önem arz etmektedir.^{299 300}

AİHS’de geçen “tanık sorgulama” kavramı savunma makamına iki hak sağlamaktadır. Birincisi; “aleyhine beyanda bulunan tanıklara, sanığın huzurda çelişmeli biçimde soru sorma hakkı olup” diğeri ise “dinlenmesini istediği tanıklarının, kendisini suçlayan tanıklarla aynı şartlar altında çağrılmasını, dinlenmesini isteme ve onlara soru sorma hakkıdır.”³⁰¹ AİHS uyarınca salt kendisini suçlayan tanığa soru sormak yeterli iken; iç hukuk bakımından sanığa tüm tanıkları kapsayacak şekilde bir soru sorma hakkı tanınmıştır.

Yargıtay 10. CD. 2015/4957 E. ve 2015/533241 K.³⁰² sayılı kararında;

Olay; aynı olayın sanıkları olan Himmet ile Şaban, soruşturma evresinde; suça konu olan uyuşturucunun, sanık Cumhuriyet’in olduğunu belirtmelerine rağmen; kovuşturma evresine geçildiğinde ise duruşma sırasında uyuşturucu maddenin sanık Cumhuriyet’a ait olmadığını belirtmişlerdir. Sanıklarla aynı durumda bulunan Selahattin ise, sanık Cumhuriyet ile ilgili olarak aleyhe değerlendirilebilecek hiçbir anlatımda bulunmamıştır. İlk derece mahkemesi ise; yaptığı yargılama sonucunda sadece bu tanıkların kendileriyle ilgili olarak da yürütülen soruşturma sırasındaki; beyan ve anlatımlarını hükme esas alarak sanık Cumhuriyet’in mahkumiyetine dair hüküm kurmuştur.

Olay Yargıtay ilgili dairesi tarafından aşağıdaki kanuni düzenlemeler çerçevesinde inceleme konusu yapılmıştır;

1. “Sanığın veya müdafinin soru yöneltme hakkı,” nı düzenleyen CMK’nın 201. maddesi,

²⁹⁹ ÖZTÜRK, (Ana Hatlarıyla), s. 169.

³⁰⁰ Detaylı bilgi için bkz. Doğrudan soru yöneltme hakkına hakim olan temel ilkeler başlığı altında sanığın soru yöneltme hakkına değinilmiştir. Ayrıca çalışma konumuz içerisinde bu hakkın sanığa kullanılmamasının hukuka aykırı olduğuna dair kararlara yer verilmiştir. Tekrara düşülmemesi adına aynı hususlara burada değinilmemiştir.

³⁰¹ TANER, s. 365.

³⁰² UYAP Yargıtay Karar Arama, (E. T: 06.04.2019).

2. İhtilaf konusu olan vakanın delilinin, bir tanığın anlatım ve açıklamalarından oluşması halinde, ilgili “tanığın duruşma sırasında” mutlak suretle dinlenmesi hükmünü düzenleyen CMK’nın 210/1 maddesi,
3. Hakimin yargılama sonucunda verdiği kararını duruşmaya getirilen ve “huzurunda tartışılmış delillere” dayandırmasını kuralını belirleyen CMK’nın 217/1 maddesi,
4. Sanığın evrensel niteliği bulunan iddia makamının tanıklarını “sorguya çekme” ya da müdafii aracıyla “sorguya çektirme” hakkını düzenleyen AİHS’in 6/3. d maddesi.

Sonuç; Himmet ile Şaban’ın; sanık Cumhuriyet’in yargılamasının yapıldığı duruşmada, olayla ilgili olarak tanık sıfatıyla bilgi ve görgülerine başvurulması gerekmektedir. Yine Himmet ile Şaban’ın tanık sıfatı ile dinlendikleri sırada gerek sanık Cumhuriyet’a gerekse sanığın müdafilerine CMK m.201 kapsamında soru yöneltme imkanının tanınması, ardından da Himmet ile Şaban’ın yargılamanın hangi aşamasındaki beyanlarına hangi gerekçelere dayanılarak üstünlük tanındığı belirtilmeden, sanık müdafilerinin talepleri hakkında red kararı verilmiştir.³⁰³ Yargıtay ise ilk derece mahkemesinin gerek sanığa gerekse müdafilerine; soru yöneltme imkanı verilmemiş ve duruşma sırasında mahkeme huzurunda dinlenmemiş tanık anlatımlarına dayanılarak mahkumiyet kararı verilmesi sureti ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiği gerekçesi ile bozma kararı verilmiştir.

AİHM’nin kararlarına göre; sanığın tanıkla yüzleşmesi mutlak suretle uygulanması gereken bir hak değildir; zira yapılan duruşmada dinlenmeyen tanık anlatımlarının hükme esas alınması için, tanığın duruşmaya gelmemesinin makul sayılabilecek bir sebebe dayanması ve hükmün sadece ya da büyük ölçüde soru sorma imkanı bulunamayan tanığın ifadesine dayanmaması ve dengeli tedbirler olması halinde tanık dinlenmeyebilecektir.³⁰⁴

³⁰³ UYAP Yargıtay Karar Arama (E. T: 10.10.2019).

³⁰⁴ TANER, s. 377.

Nitekim AYM 22.01.2013 tarihli Aligül Alkaya v.d başvurusunda;³⁰⁵

“Kural olarak tüm deliller sanığın huzurunda ortaya konulmakla birlikte bu şart, uyuşmazlık konusu kovuşturmanın öncesinde ya da haricinde alınan ifadelerin kesinlikle delil olarak kabul edilemeyeceği şeklinde anlaşılır. Tanık ifadelerinin okunulması ile yetinilmesi kimi durumlarda sanık aleyhinde beyanda bulunan kişilerin mahkeme huzurunda dinlenmesini imkansız kılacak bir zorunluluktan (ölüm, adresin tespit edilemesi v.s.) kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla savunma haklarına saygı gösterilmek kaydıyla bu ifadelerin yargılamada kullanılması adil yargılanma hakkına ve özelde tanıkları sorgulama veya sorgulatma hakkına aykırılık teşkil etmez.”

Şeklinde bir karar vererek AİHM’in sanığın tanıkla yüzleşmesinin mutlak bir hak olmadığı yönündeki içtihadını benimsediğini göstermiştir.

Soru sorma hakkı mutlak ve her zaman kullanılması gerekli olan bir hak olmayıp bu haktan feragat edilmesi mümkündür. Bu sebeple soru sorulamayan hallerde bu durumun gerek AİHM gerekse AYM açısından ihlal olarak değerlendirilmesi için sanığın mutlaka bu hakkın kullanılması yönünde gayret göstermesi ve bu gayretinde duruşma tutanağına yansımaları gerekir. Ancak bu şartların gerçekleşmesi halinde, soru sorma hakkının kullandırılmaması ihlal niteliğinde değerlendirilebilecektir.

b. Katılan

Sanık, müdafii ve vekil CMK’nın tanımlar madde başlıklı 2. maddesinde açıkça izah edilmiştir. Oysa katılanın kanunda bu açıklıkta yapılan bir tanımı bulunmamaktadır. Bu kapsamda öncelikle suçtan zarar gören herkesin katılan sayılıp sayılmayacağı hususunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Özellikle doktrinde sıkça birbirine karıştırılan “mağdur”, “şikayetçi” ve “malen sorumlu olan kişi” nin “katılan” kavramı ile eş anlamlı olup olmadığı hususu irdelenmelidir.

³⁰⁵ AYM, Aligül Alkaya v.d Başvurusu, B. No: 2013/1138, K. T: 27.10.2015, (kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr-E. T. 30.11.2019).

Kanaatimizce kanunun sistematliğini irdeleyerek katılan kavramının tanımına ulaşılabilmesi daha uygun olacaktır. Ceza Muhakemesi Kanununun dördüncü kitabında; mağdur, malen sorumlu şikayetçi ve katılan kavramları ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Buradan hareketle mağdur, şikayetçi ve malen sorumlu olan kişilerin doğrudan katılan sıfatına haiz olamayacağı sonucuna ilk bakışta ulaşılabilmesi gibi aynı kitabın ikinci kısmında (CMK m. 237 vd.) “Kamu davasına katılma” kurumunun da bu başlık altında ayrıca düzenlenmiş olması da bu görüşü destekler niteliktedir. Her ne kadar CMK’da kamu davasında katılma kurumu ayrıca inceleme konusu yapılmış ise de “katılan” ayrıca ve açıkça tanımlanmamıştır. Bu sebeple katılanın tanımı ile ilgili olarak doktrinde pek çok açıklama yapılmıştır, ancak ifade etmemiz gerekir ki, doktrinde yapılan bu tanımlarda esaslı bir çelişki bulunmamaktadır.

Katılan, Cumhuriyet Savcısının yanında yer almakla onun yetkilerini kullanabilmekle birlikte, ondan bağımsız olan ve tek başına ceza davası açamayan süjüdür.³⁰⁶ Kanaatimizce katılan, kamu davasında yargılaması yürütülen suç sebebiyle malen sorumlu, mağdur ya da suçtan zarar gören kişilerden herhangi biri olup, sanığın suç sebebi ile mahkum edilmesi veya edilmemesi noktasında hukuki olarak menfaati bulunan, bu nedenle iddia makamı olan Cumhuriyet Savcısının yanında olan, yargılamaya etkide bulunabilen ve muhakeme kuralları bakımından bazı hak ve yetkilerle donatılmış, ceza muhakemesinin önemli süjelerinden biridir.³⁰⁷

Mağdur veya suçtan zarar görenin doğrudan soru sorma hakkı, davaya katılmış olma şartına bağlıdır. Duruşmadan haberdar edilmiş ve katılma hakkı hatırlatılmış olan mağdur, suçtan zarar gören ya da malen sorumlu olan kimse; katılma hususunda talepte bulunup da mahkemece katılan olarak kabulüne dair karar verilmedikçe soru yöneltme hakkına sahip olamayacaktır. Zira CMK m. 201’ de açıkça “katılan” denilmek sureti ile mağdur, suçtan zarar ve malen sorumluya değil, CMK’da belirtilen

³⁰⁶ ÇINAR, ALİ RIZA, “Ceza Yargılamasında Kamu Davasına Katılma,” D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, C. 21, Özel S, 2019, (s. 2801-2836 arası), s. 2801 (hukuk.deu.edu.tr- E. T: 10.09.2019).

³⁰⁷ KOÇ, s. 8.

katılma usulü uygulanmış ve bu sıfatı almış kişiye doğrudan soru yöneltme hakkını hakim veya mahkeme başkanı aracılığı ile kullanma hakkı³⁰⁸ tanınmıştır.

CMK m. 201, mülga kanun CMUK m. 232'den farklı olarak soru yöneltebilecek kişilerin kapsamını oldukça genişletmiştir. Yapılan yeni düzenleme ile katılan vekili olan avukata “doğrudan” soru sorma hakkı verilmiş, katılana ise “hakim veya mahkeme başkanı aracılığıyla” soru sorma hakkı tanınmıştır. Bir hukuk devletinde adil yargılanma hakkının gereği olarak sanık hakları kadar mağdur hakları da korunmalıdır. Katılana bu madde ile birlikte; soru yöneltme hakkının tanınması AİHS'nin çelişmeli yargılama ilkesi ile de uygunluk göstermektedir. Zira AİHS m.6'da ifade edilen hak ve yetkiler sadece savunma makamı olan sanığı kapsamayıp, yargılama faaliyetine katılan bütün kişiler bakımından mutlaka uygulanması gereken haklardır.³⁰⁹ Anılan düzenleme bu amaca hizmet eden önemli bir adım olarak kanunda yerini almıştır. Bununla birlikte yargılama sırasında iddia makamının temsilcisi her ne kadar savcı olsa da; savcı ile birlikte katılanın da; yargılamada etkin olma imkanının bulunması; katılanın hak ve yetkilerinin korunması, davaların çok yönlü araştırılması ve tartışılması bakımından oldukça faydalıdır.³¹⁰

B. DOĞRUDAN SORU YÖNELTME MÜESSESESİNE MUHATAP OLANLAR

CMK m. 201'de kendisine soru sorma hak ve yetkisi verilen kişiler belirtildiği gibi soru yöneltecek kişilerde kanun koyucu tarafından açıkça anılan maddede zikredilmiştir. Doğrudan soru yöneltebilecek kişiler; katılan, sanık, bilirkişi, tanık, ile duruşmaya çağırılmış olan diğer kişilerdir. Katılan ile sanık; hakim aracılığı ile soru yöneltebilecek kişiler arasında, hem de kendilerine soru yöneltebilecek kişiler arasında sayılmışlardır. Yine bilirkişiler de; CMK m. 66/6 maddesi gereğince belli

³⁰⁸ ÇINAR, s. 2829.

³⁰⁹ KARAKAYA, s. 29.

³¹⁰ DÖNMEZ, s. 342.

şartların varlığı halinde doğrudan soru sorma hakkına sahip olup, aynı zamanda CMK m. 201 uyarınca da kendisine soru yöneltebilecek olan kişiler arasında sayılmıştır.

1. Sanık

Ceza hukukundan kaynaklanan bir yargılamanın başlayabilmesi için CMK m. 170. gereğince eylemin ve eylemi gerçekleştiren failin açık adres ve kimlik bilgilerinin bilinmesi yeterlidir. CMK, eski CMUK'dan farklı olarak, doğrudan soru yöneltebilecek olan kişilerin kapsamını genişleterek sanığı da soru yöneltecek kişiler arasında saymıştır.

Sanık, ancak gerçek kişi olarak hukuk dünyasında var olabilir. Tüzel kişiliği olan kurum, kuruluş, şirket, dernek ya da vakıfların sanık veya şüpheli konumunda bulunması ceza hukuku sistemimizin benimsediği anlayış doğrultusunda mümkün değildir.³¹¹ Tüzel kişiliklerin; herhangi bir suçla bağlantısının tespit edilmesi halinde, suç yine tüzel kişinin yetkilileri, memurları veya müdürleri olan gerçek kişiler tarafından işlenmiş sayılır.³¹² Anılan sebeple bu kişiler de kovuşturma aşamasında sanık olarak yargılanacakları için, bu kişilere de doğrudan soru sorulması mümkündür.

Doğrudan soru sorma faaliyetinin işletilebilmesi için “sanığın” duruşmada bizzat hazır bulunması gerekir. Bu sebeple sanığın duruşmada hazır bulunmasının zorunlu olup olmadığı, hangi durumlarda sanığın duruşmada bulunmamasının mümkün olduğu konusunda CMK hükümlerine değinmek gerekecektir. CMK'nın 193. Maddesinde;

³¹¹ ÖZTÜRK, (Ana Hatlarıyla), s. 168.

³¹² TCK'nın 20. maddesinde; “Ceza sorumluluğu şahsidir. Kimse başkasının fiilinden dolayı sorumlu tutulamaz. (2) Tüzel kişiler hakkında ceza yaptırımı uygulanamaz. Ancak, suç dolayısıyla kanunda öngörülen güvenlik tedbiri niteliğindeki yaptırımları saklıdır.” şeklinde ceza sorumluluklarının şahsiliğine ilişkin ilkeyi düzenleyen hüküm uyarınca; ceza yaptırımına hükmedilip hükmedilemeyeceğine ilişkin olarak yapılan yargılamada: tüzel kişinin şüpheli ya da sanık olarak olamayacağı açıktır. Aynı yönde görüş için bkz. ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ, s. 217.

“ (1) Kanunun ayırık tuttuğu haller saklı kalmak üzere hazır bulunmayan, sanık hakkında duruşma yapılmaz. Gelmemesinin geçerli nedeni olmayan sanığın zorla getirilmesine karar verilir. (2) Sanık hakkında toplanan delillere göre mahkumiyet dışında bir karar verilmesi gerektiği kanısına varılırsa; sorgusu yapılmamış olsa da dava yokluğunda bitirilebilir.”

Şeklindeki düzenleme ile sanığın duruşmada hazır bulunmaması haline yer verilmiştir. Kural olarak, sanığın duruşmada hazır bulunması hüküm altına alınmıştır. Sanık için ceza muhakemesi işlemleri sırasında hazır bulunma bir hak olduğu gibi aynı zamanda bir de yükümlülüktür.³¹³ Sanığın, kendisi aleyhine yapılacak olan duruşma sırasında hazır bulunmasının zorunlu olması genel olarak 2 sebebe bağlanabilir. Bunlardan ilki; sanığın hakkında yapılan isnatları çürütülebilmesi ve duruşmada etkin bir savunma yapabilmesini sağlama amacı iken diğer sebep de; vicdani kanatine göre hüküm kuracak olan hakime, sanığı görerek kendisine tanınan takdir hakkında isabetli kararlar alabilmesini sağlamaktır.³¹⁴ CMK m. 193 gereğince kural; sanığın yapılan duruşmada hazır bulunması ise de, bazı özel düzenlemelerle sanık olmasa da yargılamaya devam edilebileceği ve hüküm verilebileceği belirtilmiştir.

CMK’ nın 194/2. maddesinde düzenlenen “Sanık savuşur veya ara vermeyi izleyen oturuma gelmezse, önceden sorguya çekilmiş ve artık hazır bulunmasına mahkemece gerek görülmezse, dava yokluğunda bitirilebilir.” hükmünün çalışma konumuz ile ilintili olabileceği değerlendirildiğinden bu maddeye özellikle değinmeyi uygun buluyoruz. Anılan madde ile sanığın yokluğunda davanın bitirilmesi, birlikte gerçekleşmesi gereken iki koşula bağlanmıştır. Birincisi; sanığın önceden mutlak surette sorguya çekilmiş olması, ikincisi ise sanığın hazır bulunmasına mahkemece artık gerek görülmemesidir.³¹⁵ Sanığın sorgusu tamamlanmış olmasına rağmen, CMK m. 201’de sayılan kişilerin sanığa; savuşması ya da ara vermeyi izleyen oturuma gelmemesi nedeni ile doğrudan soru yöneltme haklarını kullanamamış olmaları

³¹³ ŞAHİN/ GÖKTÜRK, C. I, s. 150.

³¹⁴ ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ, s. 584.

³¹⁵ ÖZTÜRK, (Nazari ve Uygulamaları), s. 67.

halinde, sanığın duruşmada hazır bulunması gerekli olduğundan dava artık bu hali ile bitirilemeyecektir.

CMK'nın 195. maddesinde; sanığın yargılamasının yapıldığı davanın müsadereyi, yalnızca ya da beraberinde adli para cezasını gerektirmesi halinde sanık ile ilgili çıkarılacak davetiyede sanığa gelmemesi halinde yokluğunda karar verileceğine dair ihtaratin yapılması durumunda sanık duruşmaya gelmese de duruşma yapılarak karar verilebilecektir.³¹⁶ Anılan düzenleme gereğince, sanığın duruşmaya gelmediği takdirde hüküm verilebilecek haller sınırlı olarak sayılmıştır. Bu hallerin dışında örneğin; sanık hakkında yapılan yargılama, hapis cezası gerektiriyorsa; sanığın yokluğunda yapılan yargılama hem savunma hakkının kısıtlanması³¹⁷, hem de kanaatimizce diğer kişiler bakımından CMK 201'de düzenlenen doğrudan soru yöneltme hakkının ihlali anlamına gelecektir. CMK'nın 196. maddesinde³¹⁸ sanığın

³¹⁶ **Y. 2. CD 19.01.2010 K. T. ve 2010/119 E. 2010/240 K.** sayılı kararında; Sanığın savunması ve mağdurun beyanı alınarak diğer delillerle birlikte değerlendirilmesi yapıldıktan sonra bir karar verilmesi gerekirken CMK'nın 195. Maddesinin yanlış yorumlanması suretiyle, sanığın savunması saptanmadan mahkumiyetine karar verilmesinin CMK m. 193'e aykırılık teşkil ettiği yönünde karar vermiştir. UYAP Yargıtay Karar Arama (E. T: 03.02.2019).

³¹⁷ Aynı yönde görüş için bkz. **Y. 6. CD. 03.12.2017, 2006/21369, 2007/13250.**

³¹⁸ **CMK m. 196; (1) Mahkemece sorgusu yapılmış olan sanık veya bu hususta sanık tarafından yetkili kılındığı hâllerde müdafii isterse, mahkeme sanığı duruşmada hazır bulunmaktan başışık tutabilir. (2) Sanık, alt sınırı beş yıl ve daha fazla hapis cezasını gerektiren suçlar hariç olmak üzere, istinabe suretiyle sorguya çekilebilir. Sorgu için belirlenen gün, Cumhuriyet savcısı ile sanık ve müdafine bildirilir. Cumhuriyet savcısı ile müdafinin sorgu sırasında hazır bulunması zorunlu değildir. Sorgusundan önce sanığa, ifadesini esas mahkemesi huzurunda vermek isteyip istemediği sorulur. (3) Sorgu tutanağı duruşmada okunur. (4) (Değişik: 15/8/2017-KHK-694/147 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7078/142 md.) Hâkim veya mahkemenin zorunlu gördüğü durumlarda, aynı anda görüntülü ve sesli iletişim tekniğinin kullanılması suretiyle yurt içinde bulunan sanığın sorgusu yapılabilir veya duruşmalara katılmasına karar verilebilir. (5) Hastalık veya disiplin önlemi ya da zorunlu diğer nedenlerle yargılamanın yapıldığı yargı çevresi dışındaki bir hastahane veya tutukevine nakledilmiş olan sanığın, sorgusu yapılmış olmak koşuluyla, hazır bulundurulmasına gerek görülmeyen oturumlar için getirilmemesine mahkemece karar verilebilir. (6) Yurt dışında bulunan sanığın, belirlenen duruşma tarihinde hazır bulunmasının zorluğu halinde, bu tarihten önce duruşma açılarak veya istinabe suretiyle sorgusu yapılabilir.**

duruşmalardan bağışık tutulabileceği haller düzenlenmiştir.³¹⁹ Anılan madde doğrudan doğruyalık ilkesinin önemli bir istisnasını oluşturmaktadır. Sanığın sorgusu yapıldıktan sonra, sanık veya müdafii tarafından duruşmadan bağışık tutulması yönünde bir talepte bulunulduktan sonra, hakim; sanığın duruşmada bulunmasının sanığa yük olduğunu ve sanığın duruşmada bulunmasının maddi gerçeğin ortaya çıkarılması bakımından faydalı olmayacağını öngörmesi halinde takdir hakkını kullanarak sanığın bağışık tutulmasına karar verilebilir.³²⁰ Bu maddenin de doğrudan soru yöneltme hakkı bakımından değerlendirilmesi gerekmektedir. Sanığın duruşmadan bağışık tutulabileceği hallerdeki sanığın bağışık tutulma hakkı ile doğrudan soru yöneltme hakkına sahip olanların soru yöneltme haklarının çakışmaması için çok dikkatli olunması gerekmektedir.

6526 Sayılı Kanunla değişik CMK m. 94/2'ye göre; "Yakalanan kişi, en geç yirmi dört saat içinde yetkili hakim veya mahkeme önüne çıkarılmıyorsa, aynı süre içinde yakalandığı yer adliyesinde, mevcut değilse en yakın adliyede kurulu sesli ve görüntülü iletişim sisteminin kullanılması sureti ile yetkili hakim veya mahkeme tarafından bu kişinin sorgusu yapılır veya ifadesi alınır." Ceza Muhakemesinde Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik uyarınca katılan, sanık, tanık ister yurtdışında ister cezaevinde ister tedavi kurumunda olsun dinlenmesi mümkündür. CMK'nın 196/2 maddesi mahkemenin bazı suçlarla ilgili olarak yargılanan sanıklarla yüzyüze gelmesini mutlaka istediğinden, talimatla savunmasının alınmasını yasaklamasına rağmen SEGBİS'in; maddenin amacına hizmet eden uzakta da olsa ses ve görüntülü iletişimi sağlaması sayesinde hakim sanığı bizzat dinlemekte, böylelikle yüzyüzelik ilkesini yerine getirmektedir.³²¹ Kanaatimizce; SEGBİS uygulaması aynı zamanda, sanığa CMK m. 201 gereğince soru sormak isteyen kişilerin de soru sormalarına imkan vermeye elverişli bir uygulama olduğu için istinabeye nazaran daha sık yapılmalıdır.

³¹⁹ Mahkemece sanık denilen süjenin, yurt dışında bulunması sebebi ile belirlenen duruşma tarihinde hazır bulunması zor ise erken bir aşamada, duruşma hazırlığı evresinde sorgusunu yapabilir.

ŞAHİN/ GÖKTÜRK, C. II, s. 108.

³²⁰ **YAŞAR/ OTACI**, s. 2472.

³²¹ **YAŞAR/ OTACI**, s. 2473.

Yargıtay 6. CD 14.04.2010, 23294/4155 sayılı kararında;³²²

“ YCGK’nun dairemizce de benimsenen 10.06.2008 günlü 148-169 Sayılı Kararında ayrıntıları açıklandığı üzere ceza yargılamasında temel kural duruşmanın yüze karşı yapılmasıdır. Bu kuralın istisnaları 5271 Sayılı CMK’nın 194,195 ve 196. Maddelerinde açıkça gösterilmiştir. Yasada belirtilen istisnalar dışında sanık veya sanıkların duruşmaya getirtilmeleri zorunludur. Bu nedenle yargılandığı suç dışında başka bir suçtan aynı yer yargı çevresinde bulunan cezaevinde tutuklu olduğu anlaşılan sanığın duruşmada hazır bulundurulmadan yokluğunda yargılama yapıp hükümlülüğüne karar verilmesi suretiyle CMK’nın 196. maddesine aykırı davranılarak savunma hakkının kısıtlandığına” dair karar vermiştir.

CMK’nın 200. maddesinde sanığın yüzüne karşı; birlikte yargılaması yapılan ve suç ortağı olan ortaklarından herhangi birinin sorgusunun yapıldığı sırada ya da olayla ilgili dinlenen herhangi bir tanığın gerçekleri açıklamayacağından kuşku duyulması halinde sanığın o anlarda mahkeme salonundan çıkarılmasına dair karar verilebileceği belirtilmiştir. Ancak sanığın duruşmaya geri geldiği zaman mutlaka yokluğunda tanzim edilen tutanakların okunacağı, hatta gerekirse içeriğinin de anlatılacağı hükme bağlanarak sanığın savunma hakkının kısıtlanmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Sanığın davranışları nedeni ile duruşma salonundan çıkarılması hali ise; CMK’nın 204. maddesinde düzenleme altına alınmıştır. Sanığın davranışları, duruşmanın seyri açısından düzenin bozulmasına sebep olacak nitelikte ise sanığın duruşma salonunun dışına çıkarılması gerekir. Bu halde mahkemenin; sanığın yokluğunda duruşmayı sürdürüp bitirmesi, sanığın duruşmada hazır bulunmasını ve dosyanın mevcut durumu itibariyle tekrar savunmasının alınması için zaruri görmemesi halinde mümkündür. Aksi halde sanık duruşmaya alınmalı ve yokluğunda yapılan işlemler sanığa anlatılmalıdır. ³²³ Kanaatimizce; sanığa doğrudan soru yöneltilmek istenmesi halinde, sanığın anılan madde gereğince dışarı çıkarılması

³²² UYAP Yargıtay Karar Arama, (E. T: 02.01.2019).

³²³ YAŞAR/ OTACI, s. 2547.

gerekçe gösterilerek soru sormak isteyen tarafın talebi reddedilerek, doğrudan soru sorma hakkı elinden alınmamalıdır.

Doğrudan soru yöneltme faaliyeti; sanığın sadece haklarının değil, ödevlerinin de bulunduğuna ilişkin kabulün en güzel örneklerinden biridir. Sanığın; ceza muhakemesinde hazır bulunma, verilen kararlara karşı şartlarına uygun olması halinde boyun eğme gibi bazı ödevleri de bulunmaktadır.³²⁴ Zira sanık dediğimiz süjenin; muhakemede bizzat hazır bulunmasının; ceza yargılamasının temel amaçlarından biri olarak kabul edilen, maddi gerçeğin ortaya çıkarılması bakımından son derece etkili bir fonksiyonu bulunmaktadır.³²⁵ Zira; sanık suçlu olup olmadığını en iyi bilen kişidir. Yargılamada bizzat bulunan sanığın; mahkemede bulunmuş olduğu sırada takınmış olduğu tavırlar, yargılama açısından vicdani kanaat oluşturarak karar vermeye çalışan hakime son derece yol gösterici mahiyete bürünebilmektedir.

Sanığın; gerçekler ortaya çıkarılırken ya da suçluluğu ispat edilmeye çalışılırken evrensel nitelikteki insan haklarına saygı duyularak, adil bir yargılama faaliyeti içerisinde yargılanması sağlanmalıdır. Bu sebeple ceza muhakemesinin belki de en önemli kişisi olan ve muhakemenin sebebini oluşturan sanığa, soru yöneltirken onun aynı zamanda savunma hakkı kapsamında tanınan haklarına da riayet edilmesi son derece önemlidir. Ayrıca bu haklardan sanık lehine olanlarla ilgili olarak sanığın da aktif olarak faydalanması sağlanmalıdır.

Sanığın sahip olduğu en doğal haklardan biri de; susma hakkıdır. Kendisine yönelen suçlamayı veya suçlamaları öğrenen şüphelinin/ sanığın susma hakkı mevcuttur.³²⁶ Sanığın sahip olduğu susma hakkı ile çalışma konumuz olan kendisine doğrudan soru yöneltme hakkı tanınmış olan kişilerin bu hakka dayanarak soru sorma hakları zaman zaman karşı karşıya gelebilmektedir. Bu noktada yasal olan iki haktan hangisinin korunacağı noktasında bir problemle karşı karşıya kalılabilmektedir. Susma hakkını kullandığını beyan eden sanığa; sadece doğrudan soru yöneltme imkanının varlığından bahsedilerek sanığın savunma hakkının en önemli

³²⁴ ÜNVER/ HAKERİ, s. 232.

³²⁵ ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ, s. 119.

³²⁶ ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ, s. 219.

unsurlarından biri olan susma hakkının göz ardı edilerek soru sorulması mümkün değildir.^{327 328}

Sanığın sorgusu sırasında bir hakimin kronolojik olarak yapması gereken ilk şey sanıktan olayı anlatmasını istemektir. Sanığın olayı anlatmasının ardından hakim sanığın aşamalarda beyan etmiş olduğu savunmalarının çürük ve zayıf noktalarından hareket ederek sanığa; cevabının evet ya da hayır olduğu şekilde üç ya da dört soru sorarak sanık savunmasının güvenilirliği test edilmeye çalışılmalıdır.³²⁹

Genel olarak yürütülen yargılamalarda tek sanık bulunmakla birlikte; olayın durumu veya suçun iştirak halinde işlenmesi gibi bazı hallerde; birden fazla sanığın bulunduğu yargılamalarda yapılabilmektedir. İşte bu durumda, CMK'nun 201. maddesinde düzenlenen ve çalışma konumuz olan doğrudan soru yöneltme faaliyetinin; yargılaması yapılan tüm sanıklar hakkında uygulanıp uygulanmayacağı sorusu akla gelmektedir. Kural olarak; sanıklardan her birine ayrı ayrı soru sorulabileceği gibi, soru sorma hakkına sahip olan süjenin kendi takdirine göre; ilgisine göre sanıklardan sadece birine ya da bir kaçına soru sormak şeklinde de bu hakkın kullanılabilmesi mümkün görünmektedir.³³⁰

2. Katılan

CMK m. 201/1'e göre doğrudan soru yöneltilebilecek ikinci süje katılıandır. Anılan madde uyarınca kendisine soru sorma hak ve yetkisi verilen kişiler kamu davasına katılma usulünü uygulayarak "katılan sıfatını alan"; suçtan zarar gören, malen sorumlu ve mağdura da bu düzenleme sayesinde soru yöneltebileceklerdir.³³¹

Katılanın çalışma konumuz bakımından hem soru yöneltme hakkı olup, hem de kendisine soru sorulma yükümlülüğü bulunduğundan, çalışma konumuz içerisinde

³²⁷ DÖNMEZ, s. 346.

³²⁸ Bu konu ile ilgili olarak detaylı için bkz. Susma hakkı.

³²⁹ İPEK, s. 18.

³³⁰ Aynı yönde görüş için bkz. DÖNMEZ, s. 346.

³³¹ DÖNMEZ, s. 347.

soru sorma hakkı bulunanlar üst başlığı altında katılan ile ilgili detaylı bilgi verdiğimiz için tekrara düşmemek adına bu bölümde aynı açıklama yapmamayı uygun buluyoruz.

Katılan gerçek kişi olabileceği gibi tıpkı sanık gibi tüzel kişi de olabilmektedir. Katılan tüzel kişi ise; doğrudan soru yöneltme faaliyetinin yöneltileceği kişi CMK m. 249'a göre belirlenecektir. Tüzel kişiliğin faaliyeti ile ilgili olarak işlenen suçlar sebebi ile yürütülen soruşturmalar sonucunda açılan kamu davalarında kovuşturma evresinde tüzel kişinin temsilcisi, yetkili organı veya müdürü; "katılan" ya da "savunma makamı yanında yer alan" olarak duruşmaya katılacak olup, bu halde tüzel kişiliği temsil eden gerçek kişi tüzel kişilik adına CMK'nın katılana sağladığı haklardan faydalandığı gibi katılana kanun tarafından yüklenen sorumluluklara da katlanacaktır. İşte bu sebeple tüzel kişilik adına katılan sıfatını alan kişiye de ilgisi CMK m. 201'e dayanarak soru sorabilecektir.³³²

3. Bilirkişi

CMK m. 201'de Cumhuriyet Savcısı, üye hakimler ve vekil veya müdafî sıfatı ile avukatların doğrudan; sanık veya katılanın ise mahkeme başkanı ya da hakim aracılığı ile soru yöneltebileceği kişiler arasında bilirkişiler de sayılmıştır. Bilirkişilerin, bazı şartların varlığı halinde dayanağı CMK m. 201 olmasa da, CMK m. 66/6 kapsamında soru yöneltme hakkına sahip olduğuna çalışma konumuz içerisinde ayrıca değinmiştik.

Günümüzde teknolojinin hızla ilerlemesi sebebiyle; uzmanlık alanları ile ilgili olarak aşırı çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Hakimlerin bu çeşitlilikler karşısında uzmanlaşmaları kendilerinden beklenemeyeceği için yargılama dosyalarının daha çok teknik ve uzmanlık gerektiren uyuşmazlıklar olması sebebi ile bilirkişilere daha çok ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır.

CMK hükümleri dikkate alındığında, mahkemenin re'sen başvuracağı bilirkişiler dışında özel kişilerin CMK m. 67/6 maddesi uyarınca uzman mütaalası

³³² AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 455.

alınan bilirkişilerin de CMK'nın 68. maddesi³³³ gereğince mahkemenin kararıyla ya da taraflardan birinin istemi üzerine mahkeme tarafından duruşmada dinlenmesi söz konusu olabileceği için; gerek mahkeme tarafından atanan bilirkişi gerekse özel bilirkişi ayırımı yapılmadan iki çeşit bilirkişiye yönelik olarak da doğrudan soru yöneltilebilme imkanı getirilmiştir.³³⁴

Bilirkişinin dosyaya sunduğu rapor bir delil olmayıp, delillerin değerlendirilmesi için kullanılan bir araçtır.³³⁵ Bu sebeple bilirkişilik kuruma özellikle çapraz sorgunun hakim olduğu hukuk sistemlerinde oldukça geliştiğinden; bilirkişilerin çapraz sorgusu sırasında özel teknik ve taktikler geliştirilmiştir.³³⁶

Doğrudan soru yöneltme ile, bilirkişilerin görevlerini titizlikle ve özenle yapıp yapmadıklarının yanı sıra; bilirkişinin hazırladığı rapordaki konuya ilişkin bilgi, yeterlilik ve uzmanlığı da sınanmakta³³⁷ bu yolla hazırlanan raporun güvenilirliği teste tabi tutulmaktadır.

Öztürk'e göre; " Mahkemeler, CMK m. 201 'de yer alan doğrudan soru sorma hakkını düzenleyen ve adil yargılanma bakımından son derece önemli olan düzenlemeyi, emredici olmasına rağmen çeşitli bahanelerle uygulamamakta, bu anlayışın bir sonucu olarak da bilirkişiyi duruşmada dinlememektedir. Oysa bilirkişiyi, doğrudan soru sorma hakkı olanların da katkılarıyla dinlemek, bazı yolsuzlukların yapılmasına mani olabilir. Gerçekten bilirkişilerin kendisine doğrudan soru sormaya hakkı olan savcının, hakim in ya da avukatın gözünün içine baka baka gerçeğe eykırı

³³³ CMK'nın 68. maddesi "(1)Mahkeme her zaman bilirkişinin duruşmada dinlenilmesine karar verebileceği gibi, ilgililerden birinin istemesi halinde de açıklamalarda bulunmak üzere duruşmaya çağrılabilir... (3) Cumhuriyet Savcısının, katılanın, vekilinin, şüphelinin veya sanığın, müdafinin veya kanuni temsilcinin istemi üzerine bilimsel mütalaa hazırlayan uzmanın duruşmada dinlenmesi hususunda da yukarıdaki fıkradaki hükümler uygulanır."

³³⁴ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 458.

³³⁵ HANCI, s. 9.

³³⁶ DÖNMEZ, s. 349.

³³⁷ PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 44.

beyanda bulunabilmesi kolay değildir. Dosyaya vakıf olan bir avukat, hakim ya da savcı bilirkişiyi çok kolay bir şekilde açığa düşürebilir."³³⁸

Kanaatimizce; Öztürk'ün söz konusu yorumu doğrudan soru sormanın uygulamada sıklıkla kullanılmamasının gerekçelerine yer vermekle birlikte doğrudan soru yöneltme faaliyetinin etkin işlediğini ya da işleyeceğini bilen özellikle bilirkişilerin sırf bu durumun çekincesi ile dahi daha doğru raporlar hazırlayacağı yönündeki yorumu son derece isabetli bir çıkarımdır.

CMK m.70'de³³⁹ düzenlenen hüküm gereğince; bilirkişilikten çekinme hakkı bulunan kişilerle, CMK m. 69 hükmünde belirtilen bilirkişilerin reddedilmesi durumunda bu reddin mahkeme tarafından kabul edilmesi halinde artık bu bilirkişilere doğrudan soru yöneltmesi mümkün olmayacaktır.³⁴⁰

4. Tanık

a. Genel Olarak

Yargılama faaliyeti sırasında; muhakeme konusu yapılan olayın açıklığa kavuşturulması, aydınlatılması ve gerçeğin ortaya çıkarılması amacıyla kullanılan ve tartışılan ispat vasıtalarının her birine "delil" denilmektedir.³⁴¹ Yargılaması yapılan olay geçmiş zamanda yaşanan ve sona eren bir durum olduğu için, olayın aydınlatılması ve nasıl gerçekleştiğinin ortaya çıkarılması için yapılması gereken tek şey; olaydan geriye kalan bilgi, belge ve tanıklıklardan yani delillerden faydalanmaktır.

Yargılama konusu olayla ilgili olarak beş duyusu marifetiyle duyduklarını, gördüklerini ve öğrendiklerini yargılama faaliyetini yürüten hakim ya da Cumhuriyet

³³⁸ ÖZTÜRK, (Ana Hatlarıyla), s. 247.

³³⁹ CMK m.70; "Tanıklıktan çekinmeyi gerektirecek sebepler bilirkişiler hakkında da geçerlidir. Bilirkişi, geçerli diğer sebeplerle de görüş bildirmekten çekinebilir."

³⁴⁰ DÖNMEZ, 349; AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 458-459.

³⁴¹ GEDİK, s. 11.

Savcısına aktaran 3. kişilere “tanık”, bu kişilerin yaptıkları açıklamalara ise “tanık açıklamaları” denilmektedir.^{342 343}

Çalışma konumuz ile sıkça karıştırılan çapraz sorgu sisteminin de temel konusu tanıktır.³⁴⁴ Ancak çapraz sorgu ile aynı olmasa da; doğrudan soru yöneltme düzenlemesinin de; en önemli muhatabı tanıktır. Tanığa, soru yöneltebilmek için öncelikle tanığın dinlenmesi konusunda mahkemenin karar vermesi, daha sonra da tanığın duruşmada hazır olması şarttır.³⁴⁵

Geçmişte yaşanan olayın ne şekilde gerçekleştiğini anlayabilmek adına, olaya beş duyu organı ile temas etmiş olan tanığın beyanları son derece önemlidir. Bu itibarla kural olarak tanığın vakaya ilişkin duyu organları ile şahit olduğu olayları anlatması beklenir. Mahkeme tarafından delil olarak kabul edilen, tanığın bizzat kendisi olmayıp, yargılama konusu olaylarla ilgili olarak bulunduğu “beyanlardır”. Ancak bazen tanığın beyanları başkalarından öğrendiği duyuma da dayalı olabilir. Bu tür beyanların delil niteliği zayıf olmakla birlikte; tanığın olayı duyduğunu belirttiği kimselerin olayın gerçek tanığı olup olmadığı yönünde bir araştırma yapılması ve bu delillerin toplanmaya çalışılması son derece faydalı olacaktır.

Tanık olmak için olay ile ilgili bilgi sahibi olmak dışında herhangi bir şart aranmadığı için, uyuşmazlığın tarafı olmamak koşulu ile herkes tanık olabilir. Tanıklık için belli bir fiziksel ya da ruhsal olgunluk aranmadığı için çocuklar, akıl hastaları,

³⁴² ÖZTÜRK, (Ana Hatlarıyla), s. 207.

³⁴³ **Tanık**; şüpheli, sanık veya bilirkişi status olmaksızın bir kimsenin geçmişte olan bir adli vaka ile ilgili asli veya yan ispat konularına ilişkin olarak gördüğünü, duyduğunu, hissettiğini, tadını aldığı veya herhangi bir duyu organıyla edindiği doğrudan veya dolaylı algılamasını, adli mercilere bildirmek zorunda olan kimsedir. ÜNVER/ HAKERİ, s. 575.

³⁴⁴ Hancı’ya göre; “çapraz sorguda istenen;

1. Temel sorguda ortaya çıkan **tanıklığı** yok etmek,
2. Yok edilemiyorsa temel sorguda ortaya çıkan **tanıklığı** zayıflatmak,
3. Çapraz sorguyu yapan tarafa yardımcı olacak yeni **tanıklık** elde etmek,
4. Tanığın doğru söylediğine güvenilmeyeceğini yahut kendisi samimiyetle inansa bile gerçek bilgisi olmayan hususlara ilişkin **tanıklık** sunduğunu göstermek suretiyle inanılabilirliğini sarsmaktır.” HANCI, s. 18-19.

³⁴⁵ DÖNMEZ, s. 348.

sanığın tanıklıktan çekinme hakkı³⁴⁶ bulunan yakınları dışındaki yakınları ile bu hakkını kullanmayacağını belirten yakınları da dahil olmak üzere olayla ilgili görgüsü olan herkes tanık olarak dinlenebilecektir.³⁴⁷ CMK m. 236 gereğince, mağdurun da tanık olarak dinlenmesinin mümkün olduğu unutulmamalıdır.

Asıl olan; yargılama sırasında dinlenen tanığın beyanlarının doğruyu yansıtması olsa da, günümüzde tanığın olayı farklı hatırlama ihtimali ya da taraflardan herhangi biri ile arasındaki husumet nedeniyle gerçekte örtüşmeyen beyanda bulunması ihtimali bu ispat vasıtasına olan güveni sarsmıştır.³⁴⁸ Fakat tanık beyanda bulunmak ve doğru ifade vermek zorundadır; zira bunun için kanun koyucu tarafından gerektiğinde uygulanmak üzere bazı zorlayıcı tedbirler alınmıştır.³⁴⁹ ³⁵⁰ Bu nedenle; yargılamayı yürüten hakimin, tanığın beyanlarının doğru olup olmadığını bütün vakalarla birlikte değerlendirdikten sonra bu tanık beyanına itibar edilip edilmemesi konusunda karar verdikten sonra hüküm vermesi gerekmektedir. İşte tam da bu noktada çalışma konumuz olan doğrudan soru yöneltmenin; dinlenen tanığın doğru söyleyip söylemediği konusunun anlaşılması bakımından önemli bir araç olduğunu söylemek gerekir. Yargılamayı yapan hakimlerin doğrudan soru yöneltme faaliyetini kendi alanlarına bir müdahale olarak görmemeleri, aksine bu faaliyetin işlerini kolaylaştırdıklarını düşünmeleri gerekir; zira o an için hakimin aklına gelmeyen bir sorunun taraflardan herhangi biri nezdinde usulüne uygun olarak sorulması, tanığın beyanın gerçekliğinin saptanması açısından son derece önemli olabilir.³⁵¹

³⁴⁶ CMK'nın 43/4. maddesi ile Cumhurbaşkanı'nın kendi takdiri ile tanıklıktan çekinebileceği hükme bağlanmıştır. CMK'nın 45. maddesinde tanıklıktan çekinme hakkı olan kimseler sınırlı sayı prensibine göre tek tek sayılmıştır. Yine aynı kanunun 46. maddesinde meslek ve sürekli uğraşları sebebi ile tanıklıktan çekinebilecek olan kişiler belirtilmiştir. 48. maddede ise kişinin kendisi ve yakınları aleyhine tanıklıktan çekinebileceği hükme bağlanmıştır.

³⁴⁷ **ŞAHİN/ GÖKTÜRK**, C. II, s. 37.

³⁴⁸ Aynı yönde görüş için bkz. **ÖZTÜRK**, (Ana Hatlarıyla), s. 225.

³⁴⁹ **ŞAHİN/ GÖKTÜRK**, C. II, s. 38.

³⁵⁰ Kanun koyucu tarafından tanığın olayları doğru anlatmasının sağlanması amacı ile bir takım tedbirlerin alındığını da söylemek gerekecektir. Örneğin; yalan tanıklık Türk Ceza Kanunu bakımından suç olarak düzenleme altına alınmıştır.

³⁵¹ **DOĞAN**, s. 283.

Tanık dinletme ve soru sorma hakkı, insan haklarına dair pek çok uluslararası anlaşmada düzenleme altına alınmıştır.³⁵² Ülkemizin de taraf olduğu AİHS m. 6/3.d hükme bağlanan “sorguya çekme ve çektirme” ibareleri bu sözleşmeye taraf olan devletlere, tanığa soru sorma anlamında kanuni düzenlemeler yapma yükümlülüğü getirmektedir.³⁵³ Sözleşmenin bu maddesi ile kast edilen Anglo Amerikan hukuk sisteminin tanık dinleme yöntemi olan çapraz sorgu olmayıp, tanıklara soru sorulmasını garanti eden etkili bir yöntemdir. Bu madde, lafzi olarak incelendiğinde; sanığın iddia tanıklarının sorguya çekmesinin dışında, ayrıca müdafii yardımıyla da sorguya çektirebilmesi anlamına gelir. CMK m. 201’de düzenlenen doğrudan soru yöneltme faaliyetinin tam olarak çapraz sorgu olarak anlaşılması ve tanımlanmasının yanlış bir tespit olacağına çalışmamız içerisinde pek çok noktada değinmiştik. Zira çapraz sorgu sisteminin uygulandığı Anglo Sakson hukuk sisteminde çapraz sorgu; itham sisteminin bir uzantısı olarak şekillenmiştir. Çapraz sorgu sisteminde sorgu dört kısımdan oluşur ve bu kısımlara uyularak gerçekleştirilir. Oysa doğrudan soru sorma, çapraz sorgudaki gibi kısımlardan oluşan bir sorgulama sistemi değildir.³⁵⁴ Yeniden sorgulama aşamasına benzer bir durum kanunumuz bakımından ancak olsa olsa CMK 215. madde olabilir.³⁵⁵

AİHM’ye göre savunma makamına verilen bu hak; esas olarak; tanığın beyanlarının inandırıcılığını sarsma ve tanığın anlatımlarının güvenilirliğini sınaama amaçlarını taşır.³⁵⁶ Dolayısıyla Türk hukuku bağlamında AİHM kararlarında geçen çapraz sorgudan anlaşılması gereken; doğrudan soru sorma yetkisi olup CMK’nın 201. maddesi ise bu haliyle AİHS standartlarına uygunluk teşkil etmektedir.³⁵⁷

³⁵² Bu sözleşmelerden biri olan MvSHS’ye Türkiye Cumhuriyeti taraftır. Yine Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde de bu hakka yer verilmiştir.

³⁵³ **TANER**, s. 372.

³⁵⁴ **GÜNAY**, s. 304.

³⁵⁵ **CMK’nın 215.** maddesi; “*Suç ortağının, tanığın veya bilirkişinin dinlenilmesinden ve herhangi bir bellgenin okunmasından sonra bunlara karşı bir diyeceği olup olmadığı katılana veya vekiline, Cumhuriyet Savcısına, sanığa ve müdafiiine sorulur.*” şeklinde dinleme ve okumadan sonra diyeceğin sorulması başlığıyla düzenleme altına alınmıştır.

³⁵⁶ **GÜNAY**, s. 304.

³⁵⁷ **TANER**, s. 372.

Tanık ve bilirkişilerin dinleneceği günün bildirilmesi başlıklı CMK m. 181;

“Tanık veya bilirkişilerin dinlenmesi için belirlenen gün, Cumhuriyet savcısına, suçtan zarar görene, vekiline sanığa ve müdafine bildirilir. Düzenlenen tutanağın örneği hazır bulunan Cumhuriyet Savcısına ve müdafine verilir.”

Şeklindeki düzenlemenin gerekçesinde; yeni olan bu düzenlemenin; tasarının, ana düşüncesi olan “silahlarda eşitlik” sağlanması suretiyle “savunmanın güçlendirilmesi” ile “etkin bir ceza adaleti sisteminin” kurulması ilkelerine uygun olduğu belirtilmiştir.³⁵⁸

CMK’ nın 178. maddesine 676 Sayılı KHK ile eklenen ibare ile Çağrılması Reddedilen Tanığın veya Uzman Kişinin Doğrudan Mahkemeye Getirilmesi başlıklı maddenin son hali:

“Mahkeme başkanı veya hakim, sanığın veya katılanın gösterdiği tanık veya uzman kişinin çağrılması hakkındaki dilekçeyi reddettiğinde, sanık veya katılan o kişileri mahkemeye getirebilir. Bu kişiler duruşmada dinlenir. Ancak davayı uzatmak amacıyla yapılan talepler reddedilir.”

Şekline bürünmüştür.³⁵⁹ Tanıklar; duruşmada hazır edilmelerine rağmen mahkeme, bu tanıkları dinlemediği zaman bu durumun nedenini gerekçeli olarak açıklamak zorundadır. Hazır edilen tanıkların; beyanlarının ispata yönelik neden etkisiz olduğu kararda gösterilmediği takdirde savunma hakkı mahkeme kararıyla AİHS’nin 6/3.c maddesinde yer alan tanık dinlenmesinde fırsat eşitliğini teminat altına alan ilke ihlal edilmiş olur.³⁶⁰

Savunma makamının ya da iddia makamının bildirdiği her tanık mutlak surette dinlenmek zorunda değildir. Bu noktada AİHM’nin de kabul ettiği üzere mahkemenin takdir hakkı mevcuttur. Mahkeme tanığın anlatacağı hususları önemsiz görür ise;

³⁵⁸ GÜNAY, s. 298.

³⁵⁹ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 459.

³⁶⁰ TANER, s. 369.

tanığı davet etmeyi reddedebilecektir.³⁶¹ Bu sebeple, burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus; tanığın dinlenmesinin ispat vasıtası niteliğinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesidir. Bu niteliği bulunmayan bir tanığın dinlenmemesi, doğrudan soru yöneltme hakkının ihlali sayılmayacaktır.

AİHS 6/3.d maddesi ispat konusunda bir düzenlemeye yer vermektedir. Zira çapraz sorgu faaliyeti de ispata dair bir amaca yöneliktir.³⁶² Bu nedenle iddia tanıkları ile savunma tanıkları aynı seviyede kabul edilecek ve bunlar arasında denge olup olmadığı araştırılarak, sanığa suçlu olmadığını ispat açısından gerekli olan hakkın verilip verilmediği araştırılacaktır.

Soruşturma aşamasında; kolluk, savcı ya da sulh ceza hakimi tarafından dinlenen tanığın beyanlarına dayanılarak mahkumiyet hükmü tesis edilmesi her halde sözleşmenin 6/1-3.d maddelerinin ihlal edildiği anlamına gelmeyecektir. Sanığın, açıklamada bulunan tanığa soru yöneltme ve tanığın beyanlarına karşılık verme hususunda elverişli, uygun ve yeterli sayılabilecek imkanlardan faydalandırılması yeterlidir. Bu imkanların sanığın ifadesinin alındığı ya da yargılamasının yapıldığı ilerleyen aşamalarda sanığa tanınmış olması yeterlidir.³⁶³

Zana, Dicle ve Doğan/Türkiye davası olarak AİHM’de görülen davada başvuruda bulunanlar kendilerinin sorgulamak ya da sorgulatmak imkanının verilmediği tanıkların beyanları sonucunda mahkum edildiklerini, bu şekilde tesis edilen mahkumiyet hükmünün ise AİHS 6/1-3.d maddesine aykırılık teşkil ettiğini iddia etmişlerdir. Mahkemede yapılan yargılama sonucunda, gerçekten de tanıkların soruşturma aşamasında savcılık tarafından dinlendiklerini, ancak yargılamanın ilerleyen aşamalarında açık duruşmalarda sözlü olarak dinlenmedikleri gibi tanıkların sorgulanmasına da imkan verilmeyen beyanlarına dayandırıldığından bahisle AİHS 6/1-3.d maddelerinin ihlal edildiğine dair karar vermiştir.³⁶⁴

³⁶¹ GÜNAY, s. 300.

³⁶² HANCI, s. 16.

³⁶³ GÜNAY, s. 303.

³⁶⁴ GÜNAY, s. 302.

Kovuşturma aşamasına geçildiğinde; toplanan bütün delillerin hükme esas alınması için bu delillerin kural olarak aleni şekilde yapılan duruşmada ve sanığın bulunduğu yargılama sırasında ortaya konulması gerekir. Özellikle, sanık hakkında verilmiş olan mahkumiyet hükmü sanığın soruşturma ve kovuşturma aşamasında sorgulama veya sorgulatma imkanı verilmeyen tanık beyanlarına dayandırılmış ise bu durum AİHS m. 6'ya aykırılık teşkil edecektir. Bu sebeple olaya dair tek tanığın bulunması halinde; mahkumiyet hükmü de tanığın beyan ve açıklamalarına istinaden verilecekse, mutlaka tanık duruşmaya getirilmeli; CMK m. 201 gereğince sanığa mahkeme başkanı ya da hakim aracılığı ile varsa sanık müdafisine ise doğrudan soru sorma imkanı mutlaka tanınmak sureti ile karar verilmelidir.³⁶⁵

Savunma makamı; doğrudan soru yöneltme faaliyetiyle kendi tanıklarına kendi tezini desteklediği gibi, diğer tarafın tanıklarına da karşı iddia ve delillerin gerçeği yansıtmadığını ortaya çıkarmaya elverişli sorular yöneltme olanağına kavuşmuştur.³⁶⁶

Uygulamada esasen kolaylık sağlaması için getirilen istinabenin doğrudan soru yöneltme hakkının kullanılması bakımından yarattığı soruna mutlaka değinilmesi gerekmektedir. Uygulamacılar tarafından uygulanagelen; istinabe kurumu kendisinden beklenen faydayı gerçekleştirmediği gibi bazı hak ihlallerinin de gündeme gelmesine sebep olmuştur. Öyle ki; yargılama konusu olayla ilgili olarak bilgisi ve görgüsüne başvuru ve beyanları son derece önemli olan tanıkların beyanlarının istinabe sureti ile alınması, CMK m. 201 gereği sorma hakkı tanınan kişilerin soru sorma imkanlarının uygulanmasını elverişsiz hale getirmiştir. Üstelik tarafların, istinabe sureti ile alınan tanık ifadeleri okunduktan sonra taraflara bu açıklamalara karşı diyeceklerinin sorulması ya da tanık beyanlarına karşı çıkmaları hiçbir şekilde CMK m. 201 ile taraflara tanınan doğrudan soru yöneltme hakkının yerine geçmeyecektir.³⁶⁷ Bu şekildeki bir uygulama ile dinlenen bir tanığın beyanının hükme esas alınması, tarafı olduğumuz AİHS sistemine ve AİHM'nin içtihatlarına uygunluk teşkil etmeyeceğinden, mahkeme bu şekilde elde edilen tanık beyanlarının

³⁶⁵ **PARLAR/ ÖZTÜRK**, s. 158.

³⁶⁶ **GÜNAY**, s. 304.

³⁶⁷ **TANER**, s. 384.

tek veya belirleyici delil olarak kabul edilmesinden dolayı Menteş/ Türkiye³⁶⁸ başvurularında ihlal kararına hükmetmiştir.

Ülkemizde son yıllarda hızla uygulanmaya başlayan SEGBİS, özellikle doğrudan soru yöneltme faaliyetinin gerçekleşmesi için gereken doğrudan doğrualık şartını taşıdığı için istinabe uygulamasına nazaran daha elverişli bir imkandır. Her ne kadar bu yöndeki bir uygulama da; “tanığın duruşma salonunda” dinlenmesi yerine geçmese de, daha isabetli bir uygulama olacaktır. Bu nedenle tanıkların dinlenmesi sırasında istinabe yoluna başvurmakta, doğrudan soru yöneltmenin uygulanması imkanını doğuran SEGBİS sisteminin tercih edilmesi daha uygun olacaktır. Ancak bu sistemin yaygınlaştırılması için adliyelerde yeterli sayıda SEGBİS odasının bulundurulması gerekecektir. Yine her ne kadar naip hakim ile tanığın dinlenmesi doğrudan doğrualık³⁶⁹ ilkesi ile bağdaşsa da; bu dinleme yine tarafların tanığa soru sormalarına elverişli bir imkan değildir.³⁷⁰

Uyuşmazlığı çözüme kavuşturacak tek delilin bir tanık beyanından ibaret olduğu durumlarda, bu tanığın daha önce vermiş olduğu beyanın okunması ile yetinilemeyeceği, bu tanığın mutlak surette mahkemeye getirilerek hakim huzurunda bizzat dinlenilmesi gerektiği CMK’nın 210/1 maddesinde;

“Olayın delili, bir tanığın açıklamalarından ibaret ise, bu tanık duruşmada mutlaka dinlenir. Daha önce yapılan dinleme sırasında düzenlenmiş tutanağın ya da ya da yazılı bir açıklamanın okunması dinleme yerine geçmez.”

³⁶⁸ AİHM, Menteş/ Türkiye, 06.02.2007, **TANER**, s. 385.

³⁶⁹ Uygulamada tarafların doğrudan sora yöneltme haklarının sınırlandırılmaması adına celse arası yapılan dinlemelerde ya da naip hakimle yapılan dinlemelerde taraflara tanığa sorulmasını istedikleri soruların bildirilmesi için süre verilmesi yoluna gidilmektedir. Ancak bu yöndeki bir uygulama kesinlikle CMK m.201’deki doğrudan soru yöneltme faaliyetinin yerine geçemeyecektir. Zira doğrudan soru yöneltme faaliyeti “tanığın dinlenmesinden sonra” yapılabilmektedir. Oysa bu yöndeki bir uygulama ne açıklama yapacağı bilinmeyen bir “tanığın dinlenilmesinden önce” sanğa soru yöneltmesi anlamına gelecektir ki bu durumda madde ile amaçlanana ters düşmektedir.

³⁷⁰ **TANER**, s. 385.

Şeklindeki düzenleme ile açıkça hüküm altına alınmış ve vasıtasızlık ilkesinin en güzel örneğini oluşturmuştur. Bu ilke ispat vasıtası olarak değerlendirilecek delillerden faydalanırken, savunma hakkının da çiğnenmemesi için adeta kalkan görevi görmektedir. Çünkü bu düzenleme gereği; sanık kovuşturma aşamasında tanığa soru yönelterek, onun beyanlarını çürütme ya da kendi lehine delil elde etme imkanına sahip olacaktır. Zira tanığın CMK'nın 210/1. maddesi gereğince, vasıtasızlık ilkesinin bir sonucu olarak muhakkak duruşmaya çağırılması demek, CMK 201'de sayılan ve kendisine soru sorma hakkı tanınan sanık ile birlikte diğer kişilerin de verilecek hükmün "tek delili olan tanığa" soru sorma imkanı bularak lehe/aleyhe delil elde etme imkanı bulması anlamına da gelmektedir.

Tanık ile ilgili olarak kural susma hakkının olmadığı ise de; bu kuralın istisnasını³⁷¹ CMK'nın 48. maddesinde; Kendisi veya Yakınları Aleyhine Tanıklıktan Çekinme madde başlığı altındaki düzenleme oluşturmaktadır. Anılan hükme göre; tanığın kendisini veya aynı kanunun 45/1. maddesinde sınırlı olarak sayılan yakınlarını ceza kovuşturmasına maruz bırakabilecek nitelikteki sorulara cevap vermekten çekinebileceğini ve tanığa; cevap vermeme hakkının bulunduğu önceden bildirileceği şeklindeki düzenlemeye muhakkak değinilmesi gerekmektedir. Ayrıca CMK m.46/1 maddesi gereğince tanığın; mesleği ya da sürekli uğraşı nedeni ile tanıklıktan çekinme hakkı bulunduğu hüküm altına alınmıştır. Çekinme hakkını kullandığını beyan eden tanığa karşı doğrudan soru yöneltme hakkının kullanılması mümkün değildir.³⁷²

CMK'nın 47. maddesinde Devlet Sırrı Niteliğindeki bilgilerle ilgili tanıklık madde başlıklı hükmün 2. fıkrasında;

"Tanıklık konusu bilgilerin Devlet sırrı niteliğini taşıması halinde tanık sadece mahkeme hakimi veya heyeti tarafından zabıt katibi dahi olmaksızın dinlenir. Hakim veya mahkeme başkanı daha sonra bu tanık açıklamalarından sadece yüklenen suçu açıklığa kavuşturacak nitelikte olan bilgileri tutanağa kaydettirir."

³⁷¹ ÜNVER/ HAKERİ, s. 260-261.

³⁷² AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 456.

Şeklindeki düzenleme hapis cezasının alt sınırının 5 yıl ya da daha çok olduğu suçlarda uygulanabilecek bir maddedir.³⁷³ Ancak yargılama sırasında anılan maddedeki gibi bir durumun ortaya çıkması halinde CMK m.201’de belirtilen doğrudan soru yöneltme hakkının kullanılamayacağı da açıktır.

CMK’nın 58. maddesinde Tanığa ilk Önce Sorulacak Hususlar ve Tanığın Korunması başlıklı düzenlemenin 3. fıkrasında;

“Hazır bulunanların huzurunda dinlenmesi, tanık için ağır bir tehlike teşkil edecek ve bu tehlike başka türlü önlenemeyecekse ya da maddi gerçeğin ortaya çıkarılması açısından tehlike oluşturacaksa; hakim hazır bulunma hakkına sahip bulunanlar olmadan da tanığı dinleyebilir. Tanığın dinlenmesi sırasında ses ve görüntülü aktarma yapılır. Soru sorma hakkı saklıdır.”

Anılan düzenlemeyle: tanığın duruşma sırasında dinlenmesi tanık bakımından ağır bir tehlike oluşturuyorsa ve öngörülen tehlike için başka türlü bir koruma yolunun bulunmaması ya da maddi gerçeğin açıklığa kavuşturulmasının tehlikeye düşmesi halinde hakimin tanığı hazır bulunma hakkına sahip olanların bulunmadığı sırada da dinleyebileceği hükme bağlanmıştır. Bu düzenlemenin CMK m.201’e aykırılık teşkil etme ihtimali bulunan maddenin devamında kanun koyucu tarafından soru sorma hakkının saklı tutulduğu özellikle belirtildiğinden kanaatimizce bu madde m. 201 ile uygunluk göstermektedir.

Mahkeme; tanığı dinlemeye başlamadan önce CMK m. 53 uyarınca gerçeği söylemesinin önemi hakkında tanığı bilgilendirilmeli, ardından CMK m. 59/1 gereğince tanıklık edeceği olayı anlatmalı ve sanık hazır ise göstermeli; sanık hazır bulunmuyorsa sanığın kimliğini açıklamalıdır.³⁷⁴ Ardından tanıktan olayla ilgili bildiklerini söylemesi istenerek tanığın açıklama yapmaya başladığı andan itibaren sözü kesilmeden dinlenmelidir.³⁷⁵ Tanığın açıklamaları sona erdikten sonra, mahkeme başkanı ya da hakim anlatılan hususları tamamlamak, olayı aydınlatmak ya da

³⁷³ ÜNVER/ HAKERİ, s. 264.

³⁷⁴ DÖNMEZ, s. 348.

³⁷⁵ ÖZBEK/ DOĞAN/ BACAKSIZ, s. 627.

bilgilerin dayandırıldığı anlatımları değerlendirmek için CMK m. 59/2 gereğince tanığa soru yöneltebilir. Bu işlemin sonrasında kendisine soru sorma hakkı verilen taraflar; CMK m. 216'da belirtilen sıraya uygun şekilde tanığa istemeleri halinde soru yöneltme haklarını kullanarak soru yöneltebileceklerdir.³⁷⁶

b. Gizli tanık

Gizli tanık; muhakeme konusu olay ile ilgili olarak bilgisi ve görgüsüne müracaat edilen, fakat tanığın güvenliği sebebiyle kimlik bilgileri gizli tutulan kişidir. Ceza muhakemesi sistemimiz gizli tanığın beyanı ile diğer tanıkların beyanları arasında delilin niteliği hakkında herhangi bir ayırım yapmamıştır. 5729 Sayılı Tanık Koruma Kanun'unun 9/8. maddesinde: “ *Bu kanunun 5. maddesinin birinci fıkrasının (a) ve (b) bentlerine göre, hakkında tedbir uygulanan tanığın beyanı tek başına hükme esas teşkil etmez.*” şeklinde bir hüküm bulunmaktadır. Kanun koyucu tarafından burada gizli tanığın beyanı dışında başka bir delil aranmasının sebebi; beyanda bulunan kişilerin daha az güvenilir olmasından kaynaklı olmayıp, gizli tanığın dinlenmesinin yargılamanın genel ilkelerine aykırılık teşkil ediyor olmasından kaynaklı olmasıdır.

AİHM ve AYM, gizli tanık dinlenmesi durumunda yapılan yargılamanın adil yargılanma ilkesini ihlal etmemesi için tanığın gizli olarak dinlenmesine karar veren makam tarafından; tanığın kimliğinin gizlenmesini haklı kılacak makul sebepler bulunması, gizli tanığın bilgilerine nasıl ve ne şekilde ulaşıldığının açıklanması, yüz yüzelik olmasa bile savunma makamının tanığa soru sorma hakkının kısıtlanmaması şeklindeki kriterlerin muhakkak benimsenmesi gerektiğini vurgulamışlardır.³⁷⁷

Gizli tanık; kovuşturma evresinde, duruşmada hazır bulunma hakkına sahip olan kişilerin bulunmadığı esnada dinlenebileceği gibi gizli tanık tarafların hazır bulunduğu sırada sadece duruşma salonu dışındaki bir yerde sesi ve görüntüsü duruşma salonuna aktarılmak suretiyle hatta gerekirse ses ve görüntüsünde değişiklik

³⁷⁶ DÖNMEZ, s. 349.

³⁷⁷ DOĞAN, s. 288.

yapılarak dinlenebileceği gibi gizli tanık duruşma salonun içinde perde, kabin v.b şekildeki eşyalarla tanınmasını engellemeye elverişli şekilde tedbirler alınarak bizzat duruşma salonu içerisinde de dinlenilebilir; ancak gizli tanık ne şekilde dinlenirse dinlensin özellikle CMK' nın 58/3 maddesinin son cümlesine göre soru sorma hakkı bulunanların soru sorma hakkı saklı tutulmuştur.³⁷⁸

Yargıtay 1. CD'nin 2014/4877 E. ve 2015/1388 K. sayılı kararında da;³⁷⁹

Gizli tanık Poyraz'ın 20.03.2013 günü yapılan celsede; duruşma sırasında hazır bulunma hakkı olan kişilerin olmadığı esnada dinlenerek sanığın mahkumiyetine karar verilen olayla ilgili olarak yapılan temyiz başvurusu üzerine olay Yüksek mahkemeye incelemiştir. Gizli tanığın dinlenmesi sırasında 5726 sayılı Tanık Koruma Kanunu'nun 9/2,3 maddelerinde belirtilen usullere uyulması gerekmesine rağmen bu usulün uygulanmamasını CMK m. 201'de yer alan doğrudan soru yöneltme hakkının kullandırılmaması ve sanığın savunma hakkının kısıtlanması olarak kabul etmiştir.

Yargıtayın anılan kararında da isabetle belirtildiği üzere; gizli tanığın dinlenmesi sırasında uygulanması gereken usuller olması sebebi ile bu usuller uygulanmaksızın gizli tanığın dinlenmesi başta CMK m. 201'de düzenlenen soru sorma hakkı olmak üzere pek çok hak ihlaline sebep olmaktadır. Bu itibarla gizli tanıklık müessesesi, çok sınırlı şekilde usulüne uygun uygulanmalı ve uygulanırken da tarafların soru sorma ve yapılan yargılamaya katılma haklarına riayet edilmek sureti ile gerçekleştirilmelidir.

Gizli tanık beyanına başvuru yapılan yargılamalarda, dikkat edilmesi gereken son husus ise; soru sorma hakkının kötüye kullanılması noktasında son derece dikkatli olunması zorunluluğudur. Yargılamayı yürüten mahkeme tarafından; gizli tanığın dinlendiği sırada, tarafların gizli tanığa sordukları soruların “tanığın kimliğini ortaya çıkaracak” özellikte olmasının mutlak suretle engellenmesi gerektiğidir.³⁸⁰

³⁷⁸ PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 157.

³⁷⁹ UYAP Yargıtay Karar Arama, (E. T: 05.12.2019).

³⁸⁰ PARLAR/ ÖZTÜRK, s. 157.

5. Duruşmaya Çağrılmış Diğer Kişiler

CMK m. 201'deki madde hükmünde, anılan maddenin gerekçesinde ya da CMK m. 2'deki tanımlar başlığı altındaki hükümde “duruşmaya katılan diğer kişiler” ile kast edilenin kimler olduğuna ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu sebeple anılan kavram tanımdan yola çıkılarak anlatılamayacaktır.

Öncelikle bizimde katıldığımız görüşe göre; duruşmaya “katılan sıfatı almadan” dahil olan şikayetçi, mağdur, malen sorumlu ve suçtan zarar gören kişilerin bu sınıflandırmaya dahil olduğunda kuşku bulunmadığını ifade etmek istiyoruz.³⁸¹

Malen sorumlu CMK m. 2/1.i.'de; “ *Yargılama konusu işin hükme bağlanması ve bunun kesinleşmesinden sonra, maddi ve mali sorumluluk taşıyarak hükmün sonuçlarından etkilenecek veya bulunacak katılacak kişi*” olarak tanımlanmıştır.

Mağdur, şikayetçi, suçtan zarar gören ve müşteki de tıpkı katılan gibi CMK'nın tanımlar başlıklı 2. maddesinde tanımlanmamış olan kavramlardandır. Suçtan zarar gören, mağdur ve müşteki kavramlarına çeşitli kanunlarda yer verilmesine rağmen bu kavramların tanımlarına ilişkin olarak açıkça bir düzenleme yapılmamıştır. Bu sebeple bu kavramların açıklanması doktrine bırakılmıştır.

Mağdur; suç fiilinden zarar görmüş herkesi ifade eden bir kavram olmayıp, suç teşkil eden eylem sebebiyle ihlal edilen ve cezai korumanın konusunu oluşturan menfaat ya da varlıkların sahibi olan kişi olarak tanımlanabilir.³⁸²

Suçtan zarar gören; mağdurdan farklı bir kavram olup, eylem nedeniyle hakkı zedelenen ve bu zedelenme nedeni ile hak ileri sürme olanağı bulunan kişidir.³⁸³ Mağdur ve suçtan zarar gören kişi farklı kavramlar olup, gerçekten belli bir suçtan, onun mağdurundan başka bir kişide hukuken korunan bir hakkının ihlali sebebi ile

³⁸¹ DÖNMEZ, s. 349.

³⁸² KATOĞLU, Tuğrul, “ *Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları*”, AÜHFED, 61 (2), 2012, (s. 657-693 arası), s. 662.

³⁸³ Mağdur Hakları, cag.edu.tr, (E. T: 01.01.2020)

zarara uğramış olabilir ve bu zararının tazminini istemek hakkı da doğabilir.³⁸⁴ İşte bu kişi suçtan zarar gören kişi kavramı ile tanımlanabilir.

Şikayetçi ise: şikayet hakkını kullanarak soruşturmanın başlamasına neden olan ve iddia makamının yanında yer alan kişidir. Şikayete tabi suçlar bakımından şikayet hakkı; kişiye sıkı sıkıya bağlı olan ve bizzat şikayetçi tarafından kullanılması gerekli olan haklardandır.³⁸⁵

Bu kişilerin dışında; maddi gerçeğin ortaya çıkarılması amacı ile hukuka uygun şekilde toplanan her türlü şeyin delil olarak değerlendirilebileceği kuralından yola çıkılarak bu amaca etki edeceği değerlendirilen ve mağdur, müşteki, şikayetçi ya da malen sorumlu olmasa dahi; muhbir, sanığın veya mağdurun kanuni temsilcisi veya kayyımı da kendisine soru sorulacak kişiler olarak kabul edilebilir.³⁸⁶ Bu anlatılanlardan; duruşmaya çağrılmış kişilerin sınırlı sayı prensibine göre sayılmadığı ve açıkça zikredilmediği sonucunu çıkarabiliriz

Kanaatimizce; CMK m. 201'in lafzi yorumu itibari ile bu kısımda tartışılması gereken bir diğer konu da müdafii ile vekilin birbirine doğrudan soru sorma imkanlarının bulunup bulunmadığıdır. Bizim de katıldığımız görüşe göre: müdafii ve vekil “duruşmaya çağrılan kişiler” arasında sayılabileceğinden birbirlerine de bu sebeple doğrudan soru sorabilecekleri kabul edilmelidir.³⁸⁷

C. DOĞRUDAN SORU YÖNELTMENİN UYGULANACAĞI AŞAMA

Ceza Muhakemesi Hukuk sistemimize bakıldığında kanun koyucunun, yargılama faaliyetinin bir bütün olarak olarak değil, evreler şeklinde uygulanması esasını kabul ettiğini daha CMK'nın Tanımlar başlıklı 2. maddesinde hüküm altına

³⁸⁴ ÖZTÜRK, (Nazari ve Uygulamalı), s. 232.

³⁸⁵ ÜNVER/ HAKERİ, s. 314

³⁸⁶ DÖNMEZ, s. 349.

³⁸⁷ AKYAZAN, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 437.

alınan “soruşturma” ve “kovuşturma” evrelerini açıkça izah etmesinden çıkarabiliyoruz. Yeni CMK’nın yargılamanın aşamalarındaki krolonojik sıralamanın kanun kaleme alınırken de dikkate alındığına dair kabülümüz doktrinde bazı yazarlar tarafından Ceza Muhakemesinin Yürüyüş Şeması³⁸⁸ olarak adlandırılmaktadır.

Soruşturma evresi ile kovuşturma evresi arasındaki farklılık salt değişen aşamalarda suç şüphesi altında bulunan kişinin adlandırılmasından ibaret olmayıp, bu konudaki farklılıklara genel hatları ile çalışma konumuz içerisinde değinmiştik. Kanaatimizce yargılama faaliyetinin evrelere ayrılması ve gizlilik ilkesinin hakim olduğu soruşturma evresi ile başlamasının pratik olarak en büyük faydası şüphelinin Lekelenmeme hakkına katkı sağlamasıdır. Suç şüphesi gören; Cumhuriyet Savcısının olayla bağlantılı olarak gördüğü suç şüphesi altındaki kişi ile ilgili olarak yürüttüğü soruşturma sırasında şüphelinin lehine/ aleyhine olan bütün delilleri toplaması, toplanan delillerle şüpheli aleyhine kamu davası açmak için gerekli olan yeterli şüpheyi oluşturan delilin bulunması halinde yargılamayı daha ileri bir aşamaya taşınması ve iddianame düzenlemesi aksi halde kovuşturma yapılmasına yer olmadığına dair karar vererek yargılamayı kovuşturma evresine geçilmeden sonlandırması gerekir. Savcının; kamu davası açması için elde etmesi gereken şüphenin boyutu “yeterli şüphe” iken, kovuşturma evresinde kişinin mahkumiyetine karar verilmesi için “tam bir kesinliğe” ihtiyaç vardır. Bu sebeple kovuşturma evresinde hükmün; bütün delillerin duruşmada ve kural olarak herkesin dinlenilmesinden ve delillerin tartışılmasından sonra verilmesi kuralı getirilmiştir. Çalışma konumuz bakımından doğrudan soru yöneltmenin uygulanacağı aşamayı soruşturma aşaması ve kovuşturma aşaması başlıkları altında inceleyeceğiz.

1. Soruşturma Evresi

Soruşturma evresi CMK’nın tanımlar başlıklı 2/1.e maddesinde; “*kanuna göre yetkili mercilerce, suç şüphesinin öğrenilmesinden, iddianamenin kabulüne kadar geçen evreyi*” ifade eder şekilde tanımlanmıştır. Yargılama faaliyetinin evrelere

³⁸⁸ ÖZTÜRK, (Nazari ve Uygulamalı), s. 42-43.

bölünmesinin bir sonucu olarak suç şüphesi altında bulunan ve suç isnadı ile karşı karşıya olan kişi de; yargılamanın bulunduğu evreye göre değişik şekilde isimlendirilmiştir. Buna göre suç isnadı altında bulunan; soruşturma evresindeki kimse şüpheli olarak adlandırılırken aynı kişi; hakkında iddia makamı tarafından kamu davası açılması için düzenlenen iddianamenin kabulü ile başlayan kovuşturma evresine geçildiğinde ise sanık olarak adlandırılmaktadır.³⁸⁹

*Dönmez'e göre; "Türk Hukuku uygulaması bakımından ceza muhakemesi işlemlerinde sınırlayıcı ve istisnai hükümler dışında kıyas yapılması mümkün olduğu için, dosyanın esasen hazırlandığı soruşturma evresinde şüpheliye veya tanıklara savcının önünde müdafinin soru sormasını engelleyen bir hüküm de bulunmadığından soruşturma evresinde doğrudan soru sorma işleminin gerçekleştirilebilmesi mümkündür. Zira, şüphelinin ifadesinin alınması sırasında müdafinin şüphelinin yanında bulunma yetkisi vardır. Bu düzenleme savunma hakkının en temel kurallarından biridir. Ayrıca soruşturma evresinde savcı tarafından tanıkların dinlenmesi sırasında, soruşturmanın selahiyetine tehlikeye soğan bir durumun bulunmaması halinde müdafinin tanığa soru sormasına izin verilebilir. Bu sayede gerek tanık ifadeleri, gerekse şüphelinin ifadesi daha iyi sınıanarak iddianamenin içerisine girilebilir."*³⁹⁰ denilmek sureti ile doğrudan soru yöneltmenin soruşturma evresinde de uygulanabileceği savunulmuştur.

Kanaatimizce; soruşturma evresinde "tutukluluk" gibi oldukça ağır bir koruma tedbirine hükmedebilen Sulh Ceza Hakimliğinin yaptığı sorgu esnasında; doğrudan soru yöneltme faaliyeti uygulanamayacaktır. Zira; Sulh Ceza Hakiminin sorgu sırasında yaptığı işlemin bir yargılama niteliği taşımadığı, delil elde edilme gibi bir kaygının güdülmemesi, salt şartları varsa cezalandırma gibi bir amaç taşımayan ve geçici koruma tedbirine hükmetmek olduğu kabul edilirse, doğrudan soru yöneltme hakkının kullanılış amacı olan; savunma hakkının güçlendirilmesi ve delillerin daha uygun bir ortamda ve çok taraflı tartışılmasının sağlanması³⁹¹ gibi bir kaygının bu

³⁸⁹ 5271 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu Madde 2/1-a ve Madde 2/1-b.

³⁹⁰ DÖNMEZ, s. 47.

³⁹¹ AKYAZAN, s. 33.

evrede güdülmemesi sebebi ile müessesenin burada uygulama alanı bulmaması kanaatimizce yadırganmayacaktır.³⁹²

2. Kovuşturma Evresi

Kovuşturma evresi CMK m. 2/1.f'de; iddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evre olarak tanımlanmıştır. Doğrudan soru yöneltmenin sistematik açıdan kovuşturma evresine mahsus olması yönündeki kabulümüze dair görüşlerimizi konunun daha iyi anlaşılması için madde halinde incelemeyi daha uygun buluyoruz;

1. Yeni CMK; 1.kitabı Genel Hükümler, 2. kitabı Soruşturma, **3. kitabı Kovuşturma Evresi**, 4. kitabı Mağdur, Şikayetçi, Malen Sorumlu, Katılan, 5. kitabı Özel Yargılama Usulleri, 6. kitabı Kanun Yolları ve 7. kitabı Yargılama Giderleri ve Çeşitli Hükümler başlığı altında toplamda 7 kitap halinde düzenlenen bir sistematikte kaleme alınmıştır. Doğrudan Soru Yöneltmenin kovuşturma evresine mahsus olmasına dair ilk unsurumuz, 201. maddenin **Kovuşturma Evresi Başlıklı** 3. kitap altında düzenlenmesidir.
2. CMK 201. maddenin CMK'nın 182. maddesinde "Duruşmanın Açıklığı" ile başlayıp, "Tercüman Bulundurulacak Haller" ile sonlanan 202. maddesi arasında düzenlenen "**Duruşma bölümü**" altında yer almasının da, doğrudan soru yöneltme faaliyetinin işletilebilmesi için kovuşturma evresine mahsus olan Duruşmanın başlamasını kabul ettiği için bilinçli olarak bu bölüm altında anılan düzenlemeye yer verildiği düşünülmektedir.
3. Kovuşturma evresinin ilk derece mahkemesinin yaptığı yargılamanın üst derece mahkemelerinde de devam etmesi sürecini de kapsadığı hiç kuşkusuzdur. CMK'nın 272 v.d maddelerinde düzenlenmek sureti ile uygulamaya giren İstinaf; "ilk derece mahkemeleri tarafından verilen

³⁹² Karşıt görüş için bkz. **KARAKAYA**, s. 34, s. 38.

hükümlere karşı başvurulabilen **ilk kanun yolu**”³⁹³ olarak mevzuatımızda yerini almış ve olağan kanun yollarına dahil edilmiştir. İstinaf kanun yolunun tanımı CMK’da açıkça yapılmasa da, İstinaf kavram olarak; doktrindeki yazarlar tarafından farklı tanımlamalarla açıklanmaya çalışılsa da bizim de kabul ettiğimiz görüşe göre; ilk derece mahkemelerinin yaptığı yargılamalar sonucunda verilen kararların, maddi ve hukuki yönden incelenmek üzere bir üst derece mahkemesi olan Bölge Adliye Mahkemeleri tarafından incelenmesi olarak açıklanabileceğinden “yeniden başlama”³⁹⁴ “baştan başlama”³⁹⁵ olarak izah edilebilir. İstinaf kanun yoluna ilişkin olarak CMK’nın 280/1-c ve 280/2 hükümlerine göre istinaf incelemesi sırasında **duruşma yapılması** mümkün kılındığından, doğrudan soru yöneltme faaliyetinin duruşma yapıldığı sırada uygulama alanı bulacağına tereddüt bulunmamaktadır. Yine kanun yolu olarak kanunlarımızda yer alan temyiz aşamasında; kararlar maddi inceleme yerine hukuki inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulduğundan doktrinde, bu kanun yolunda duruşmalı temyiz incelemeleri sırasında genel olarak kabul edilen görüşe göre hükmün uygulanma olanağı olmadığı kabul edilmektedir.³⁹⁶

4. Doğrudan soru yöneltmenin madde metninde “sanığa” demek sureti ile kovuşturma evresindeki süjeleri özel olarak nitelendirmede kullanılan hukuki terimlere yer verilmesi sebebi ile düzenlemenin kovuşturma aşamasına özgü olduğu açıktır. Kanun koyucunun soruşturma evresinde suç şüphesi altında bulunan şüpheli terimini kullanmayıp, salt sanık terimini kullanmasının bilinçli olduğu düşüncesindeyiz.
5. Kamu Davasına Katılma madde başlığı altında CMK’nın 237. maddesinde kaleme alınan “*Mağdur, suçtan zarar gören gerçek ve tüzel kişiler ile malen sorumlu olanlar, ilk derece mahkemesindeki kovuşturma evresinin her aşamasına hüküm verilinceye kadar şikayetçi olduklarını bildirerek kamu davasına katılabilirler.*” şeklindeki düzenlemeye değinmek gerekecektir. İlk

³⁹³ YENİSEY/ NUHOĞLU, s. 868.

³⁹⁴ ARTUÇ, Mustafa, Ceza Muhakemesi Kanunu Açıklamalı, Adalet Yayınevi, Ankara 2017, s. 875.

³⁹⁵ YENİSEY/ NUHOĞLU, s. 867.

³⁹⁶ Aynı yönde görüş için bkz. AKYAZAN, s. 30.

göze çarpanın “ilk derece mahkemesindeki” denilmek sureti ile mahkemede yargılamanın başlamış olması, “kovuşturma evresi”ne geçilmiş olması ve “kamu davası”nın açılarak artık soruşturma evresinin sona ermesi gerektiği açıkça anlaşıldığından kendisine doğrudan soru sorulacak kişiler arasında “katılan” ifadesinin kullanılmasının da konu başlığımızı destekleyen bir diğer unsur olduğunu belirtmek isteriz.

D. DOĞRUDAN SORU YÖNELTMENİN SIRASI

Doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında soruların hangi sıra ile yöneltilmesi gerektiği konusunda CMK m.201’de herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Bu sebeple doğrudan soru yöneltmenin sırası bakımından uygulama noktasında kanun koyucu tarafından bir boşluk bırakılmıştır. Bu boşluk ise usul kurallarının kıyasa müsaade etmesi sebebi ile doktrindeki yazarlar tarafından CMK’nın benzer kurumlarına atıf yapılmak sureti ile doldurulmaya çalışılmıştır.

Doğrudan soru yöneltme hakkının kullanılma sırası ile ilgili olarak ilk söylenilmesi gereken husus “ilgili kişi dinlenildikten” sonra bu hakkın mahkeme başkanı veya hakim tarafından kullanılacağıdır.³⁹⁷ Bu aşamanın tamamlanmasından sonra hakkın kullanılması sırası açısından; CMK m. 216’daki hükümden faydalanılacaktır. Buna göre söz önce; katılan vekiline, ardından Cumhuriyet Savcısına en sonda müdafiiye verileceği belirtildiğinden; Cumhuriyet savcısı ve katılan vekilinin sorularından sonra müdafii; müdafii sorularından sonra Cumhuriyet Savcısı ve katılan vekili soru sorabilecektir.³⁹⁸

Mahkeme başkanı ya da hakimi aracı kılarak; soru yöneltme hakkı tanınan sanık ile katılanın soru yöneltme sırasının belirlenmesinde bizim de katıldığımız görüşe göre yine CMK m.216 hükmünün uygulanması gerekmektedir.³⁹⁹

³⁹⁷ Kanaatimizce; hakim bu yetkisini CMK m.201’den almamaktadır. Buna ilişkin detaylı bilgi için bkz.

Heyeti oluşturan hakimler başlığımız.

³⁹⁸ **DÖNMEZ**, s. 352.

³⁹⁹ Aynı yönde görüş için bkz. **AKYAZAN**, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 462.

E. DOĞRUDAN SORU YÖNELTMEDE SORULACAK SORULARIN NİTELİĞİ, KAPSAMI ve SINIRLARI

Doğrudan soru yöneltme faaliyetiyle savunma makamı; kendi tanıklarına savunmasına ilişkin tezini doğrulattığı gibi, karşı tarafın tanıklarına da iddia edilen tezin gerçek olmadığını ortaya çıkarmaya elverişli sorular yöneltme olanağına sahip olacaktır.⁴⁰⁰

Kanunumuzda yer alan CMK m. 201'deki doğrudan soru yöneltme düzenlemesi kapsamında madde metni içerisinde ilgililere yöneltilecek soruların niteliğine ilişkin herhangi bir özellik belirtilmediği gibi herhangi bir sınırlamada getirilmediği için Cumhuriyet Savcısı, müdafii ve vekil sıfatıyla avukatlar, sanık ya da katılan sormak istedikleri soruların niteliğini belirlemede serbesttirler.^{401 402}

Doğrudan soru yöneltme hakkını kullanacak kişiler; birtakım açıklamalarda bulunduktan sonra da soru sormak istediklere kişilere soru yöneltebilirler. Yeter ki bu hak doğrudan soru sormanın amacı ile bağdaşır nitelikte ve makul bir şekilde kullandırılınsın; zira doğrudan soru sorma hakkının kullanılması zaman açısından yargılamayı ya da soru sorulan duruşma süresini uzatsa dahi mahkeme tarafından açıkça gereksiz olarak nitelendirilebilecek sorular yöneltilmediği takdirde, taraflara doğrudan soru sorulabilmesi için makul bir süre verilmesi gerekecektir.⁴⁰³

Mahkeme Başkanı ya da hakim, doğrudan soru yöneltmek isteyen tarafa bu talebini iletmediği takdirde izin vermek zorundadır. İzin alınırken sorunun ne olduğu hususunun hakime açıklanması zorunlu değildir. Zira aksi bir yaklaşımın doğrudan soru sormanın amacı ile bağdaşmayacağı ve sorunun yaratacağı sürpriz etkiyi ortadan kaldıracacağı açıktır. Kural olarak bu hakkın kullanılmasının herhangi bir gerekçeye dayanmaksızın engellenmesi; savunma hakkının⁴⁰⁴ mahkeme kararı ile kısıtlanması

⁴⁰⁰ GÜNAY, s. 304.

⁴⁰¹ DÖNMEZ, s. 123.

⁴⁰² Aynı yönde görüş için bkz. PARLAR / ÖZTÜRK s. 45.

⁴⁰³ TANER, s. 382.

⁴⁰⁴ Hakkında, uyuşturucu madde bulundurma suçuyla alakalı işlem yapılan ve tanık olarak çağrılan M.G.'in "sanık ile karşılaşmak istemediği" gerekçesi ile celse arası beyanı alınarak sanığın tanığa

niteliğinde olduğundan, verilen karar bakımından kesin bir hukuka aykırılık hali teşkil eder.

Doğrudan soru yöneltme sırasında tercih edilecek sorular; açık, kısa, basit ve doğrudan olmalı; sakın ve düzgün bir vurgulama ile yöneltilen ve telkin içermeyen şekilde sorulmalı fakat aynı anda birden fazla konuya ilişkin karışık sorular şeklinde asla sorulmamalıdır.⁴⁰⁵

Soru sorulurken, belki de hayatında ilk kez bir mahkeme önüne çıkarak beyan verecek olan kişilere; hiçbir zaman saldırgan, sinirli bir şekilde sorular yöneltilmemelidir. Soru sorulurken ilgisine dostça bir yaklaşım sergilenmelidir. Aksi bir tutum doğrudan soru yöneltme işlemi ile amaçlanan faydanın sağlanmasına engel olur. Sakın, anlayışlı, olumlu bir tutum sergilemek beklenen amacın gerçekleşmesi için son derece verimli olacaktır.⁴⁰⁶

İlgili tarafından, sorulacak sorularda ön plana çıkarılması gereken cevaplar üzerinde yoğunlaşan sorular bilinçli bir şekilde yöneltilmelidir. Zira aksi bir durumda ortaya istenmeyen durumlar çıkabilir. Soru sorma sırasında ilgisinin kendi hikayesine müdahale olmaksızın (hikaye metodu tercih edildiğinde ifade üzerinde asgari bir kontrol oluşturmak için Cumhuriyet savcısı, avukat veya mahkeme üyesi hikayeyi gerekli gördüğü yerlerde keserek unutulmuş veya atlanılan noktaları aydınlatmak amacıyla sorular sorabilir.) anlatmasının sağlandığı hikaye metodu kullanılabilir. ⁴⁰⁷

doğrudan soru sorma imkanının sağlanmayarak savunma hakkının kısıtlanması bozmayı gerektirmiştir. **Y. 20 CD. 2018/2679 E. ve 2018/2701 K.**

⁴⁰⁵ **PARLAR / ÖZTÜRK**, s. 45.

⁴⁰⁶ “Yapıcı ve olumlu bir yaklaşım ile sonuç alma imkanı bulunduğu sürece; sert bir uygulama yapmaya gerek bulunmamaktadır. Bunlar değişik taktiklerdir, zaman içerisinde uygulayıcıların bu konuda bilgi ve deneyimleri arttıkça CMK m.201’in uygulanmasında bu oranda gelişecek ve böylece Türk usulü bir uygulama ortaya çıkacaktır.” **AKYAZAN**, (Karşılaştırmalı Hukukta), s. 100.

⁴⁰⁷ **PARLAR/ ÖZTÜRK** s. 46.

Doğrudan soru yöneltmede sorulacak soruların niteliği kanunda öngörülen ve kendisine soru sorulacak kişilerin konumuna göre de belirlenebilecektir. Öyle ki ilgili kişi tarafından bilirkişiye soru sorulması halinde daha özenli ve dikkatli olunması gerekecektir. Zira bilirkişilere sorulacak sorular daha çok bilirkişinin raporunda belirttiği görüş ve tespitlerin dayanaklarının ortaya konulmasına yönelik olmalı, hakim huzurunda verilen bilgilerin tekrarı niteliğinde olmamalıdır.⁴⁰⁸ Hatta doğrudan soru yöneltilecek kişi bir bilirkişi ise ondan alınacak cevabın kişinin lehine delil teşkil etmesi amacıyla duruşmadan önce CMK'nın 67/6⁴⁰⁹ maddesi uyarınca başka bir uzmandan konu ile ilgili ilave bilgi ya da mütalaa alınması ve bilirkişinin karşısına hazırlıklı çıkılması son derece yararlı olacaktır.

Bilirkişilere sorulacak sorular, özellikle rapordaki zayıf ve eksik noktalar çerçevesinde şekillenmelidir. Fakat rapor sunan bilirkişi ilgili tarafın lehine rapor tanzim etmiş ise bu taktirde ilgili kişi; mahkeme tarafından raporun doğruluğu ve hükme esas alınabilirliği yönleri üzerinde dikkat çekici sorular yöneltilmelidir.

Taraflar; ister lehe, ister aleyhe olsun yöneltmek istedikleri soru türüne ilişkin olarak kanun koyucu tarafından herhangi bir özellik belirtilmediğinden sorular, soranın isteğine göre yönlendirici veya ucu açık soru şeklinde olabilir.

Yöneltilecek soruların sınırını; duruşmanın düzen ve disiplini, maddi gerçeğe ulaşma amacı, adil yargılanma hakkı,⁴¹⁰ mevzuatımızda düzenlenen delil yasaklarına ilişkin olarak yapılan kanuni düzenlemeler, uluslararası sözleşmeler ve anayasal güvencelere bağlanmış temel hak ve özgürlükler oluşturur. İşte bu sebeple; kanuni düzenleme gereği sorulacak soruların niteliği ve özellikleri belirtilmese de yöneltilen soruların; gereksiz, salt yargılamayı uzatıcı, soru sorulacak kişilerin kişisel durumları ile ilgili ya da kişilik haklarını zedeleyecek nitelikte olmaması gerekir. Mahkeme başkanı soru yöneltilirken duruşma disiplinine uyulup uyulmadığını re'sen

⁴⁰⁸ AKYAZAN, s. 98.

⁴⁰⁹ CMK m. 67/6: “Cumhuriyet savcısı katılan, vekili, şüpheli veya sanık, müdafii veya kanuni temsilci, yargılama konusu olayla ilgili olarak veya bilirkişi raporunun hazırlanmasında değerlendirilmek üzere ya da bilirkişi raporu hakkında uzmanından bilimsel mütalaa alabilirler. Sadece bu nedenle ayrıca süre istenemez.”

⁴¹⁰ AKYAZAN, s. 89.

denetleyecektir. Bu halde de hakim tarafından sorunun; ilgisiz veya uygunsuz olduğu genel bir kritere göre belirlenmeyecek olup, her soru açısından ve somut olay bakımından ayrı ayrı değerlendirilecektir.

*Taner'e göre; "gereksiz soru; fiili veya hukuki nedenlerden dolayı gerçeğin aydınlatılması amacına yönelik olmayan sorudur."*⁴¹¹

CMK m.201'de yöneltilen soruya karşı itiraz hakkı tanınmıştır, ancak itiraz sebepleri bakımından herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir; bu kapsamda itiraz üzerine değerlendirme yapacak olan hakim veya mahkeme başkanı; ceza muhakemesinin temel ilkeleri ve delil yasaklarını esas alarak karar vermelidir.⁴¹² Buradaki yöneltilen soruya itiraz teknik anlamdaki "itiraz" niteliğinde değildir. Eğer yöneltilen soru ilgilisi tarafından reddedilirse; bu taktirde sorunun yöneltiip yöneltilmemesine ya da cevaplandırılıp cevaplandırılmamasına hakim tarafından karar verilecektir.⁴¹³

Doğrudan soru sorma hakkı ilgisisine sadece bir kez kullanılabilir bir hak olarak tanınmayıp, yargılama faaliyetinin sürdürüldüğü her duruşma ve her duruşmada dinlenen ilgili kişiler bakımından tekrar tekrar kullanılabilir bir hak olarak düzenleme altına alınmıştır.

Her ne kadar CMK 201.'de sorulacak soruların niteliği ve özellikleri hakkında ayrıntıya yer verilirse de⁴¹⁴ burada sorulacak soruların bizim de katıldığımız görüşe göre yönlendirici ve yanıltıcı sorular alt başlığı altında incelenmesi faydalı olacaktır.⁴¹⁵

⁴¹¹ **TANER**, s. 383.

⁴¹² **AKYAZAN**, s. 81.

⁴¹³ **ÜNVER/HAKERİ**, s. 586.

⁴¹⁴ "Sistemin özellikleri ve işleyişi ile amacına uygun olarak kullanılmasının sağlayacak bir yönerge henüz Adalet Bakanlığı tarafından çıkarılmadığından doğrudan soru yöneltme hakkının ipuçlarını veren CMK 215 ve 216. Maddeleri ile duruşma disiplini bakımından da TCK'nun 203. maddesinin gözetilmesi isabetli olacaktır." **PARLAR / ÖZTÜRK**, s. 12-13.

⁴¹⁵ **AKYAZAN**, s. 100.

1. Yönlendirici Sorular

Yönlendirici soru; niteliği itibarıyla tanığın kelimelerini ağızına tıkan veya sorgucunun tanıktan almayı beklediği cevabı telkin eden, taraf muhakemesi sistemine ait bir yöntemdir.⁴¹⁶

Yönlendirici sorular istenilen cevabın, ilgilisi tarafından verilmesini teşvik eden, ilgisini etkileyen, ona ipucu veren ve yönlendiren, cevabını içinde taşıyan kapalı uçlu ve kişinin sadece sorulan soruların doğru ya da yanlış olduğunu söyleyerek yanıtladığı sorulardır. Yönlendirici sorular, ucu açık sorulara göre daha agresiftir; sesin tonundan, kullanılan kelimelere kadar özel olarak seçilmiş ve konuya yönelik verilen cevaplarda evet veya hayır şeklinde olan sorulardır.⁴¹⁷

Elverişli ve amaca kilitlenmiş bir yönlendirici soru; cevabı sadece ima etmez, cevabı aynı zamanda bünyesinde barındırarak ilgili kişiyi istenilen düzeye getirir. Dikkatle yöneltilen bir yönlendirici soru ile, ilgili kişinin önceki ifadesinde küçük düzeltmeler veya eklemeler yapması sağlanarak, akabinde biraz da baskı yapılarak kişi, hedeflenen yeni anlama doğru sevkedilebilir.⁴¹⁸ Türk hukuku açısından da, ilgili kişiye sorulacak sorularla ilgili olarak bir strateji oluşturulması gerektiği muhakkaksa da düzenlemenin yönlendirici soruların sorulmasına müsaade ettiği açıktır.

2. Yanıltıcı Sorular

Yanıltıcı soru; soru soranın, ilgili kişinin görüşünü yanılttığı veya kendi yaptığı yorumlar neticesinde etki altında bırakarak cevaplamasını sağladığı, tıpkı yönlendirici soru gibi taraf muhakemesi sistemine ait bir kavramdır.⁴¹⁹ Doktrinde kıyasen Türk hukuku bakımından da; yanıltıcı soruların sorulabileceği belirtilmiştir.

⁴¹⁶ AKYAZAN, s. 105.

⁴¹⁷ AKYAZAN, s. 106.

⁴¹⁸ HANCI, s. 30.

⁴¹⁹ AKYAZAN, s. 109.

CMK m. 201’de her ne kadar doğrudan soru yöneltmede, kullanılacak soruların niteliği hakkında kanun koyucu tarafından bir sınırlama yapılmamış ise de; CMK m.148’de ⁴²⁰ düzenlenen ifade işlemi ile sorgu sırasındaki yasak usulleri düzenleyen hükmün, kıyasen anılan müessese gereğince; kendisine soru sorulacak tanık, katılan, bilirkişi ve duruşmaya katılan kişiler bakımından da uygulanması gerekecek; anılan bu madde gereğince de aldatma kapsamı içerisinde değerlendirilecek nitelikteki; yanıltıcı soruların dürüst işlem ilkesi gereğince bizim de katıldığımız görüşe göre ilgililere sorulmaması gerekecektir. ⁴²¹

Doğrudan soru sorabilecek kişilerden olan ve ceza muhakemesi sistemimizde iddia makamını temsil eden; Cumhuriyet Savcısı görevi gereği sanığın hem lehine hem de aleyhine olan tüm delilleri toplamak zorunda olduğu için doğrudan soru yöneltme sırasında diğer kişilerin izlediği taktik ve stratejilerle hareket etmesi savcıdan beklenmemelidir. Doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında bir savcının güttüğü tek amaç; maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına yönelik, tüm taraf ifadelerinin doğruluğunu sınavıcı nitelikteki soruların sorulması olmalıdır. ⁴²²

⁴²⁰ **CMK m.148:** “Şüphelinin ve sanığın beyanı özgür iradesine dayanmalıdır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, ilaç verme, yorma, aldatma, cebir veya tehtitte bulunma bazı araçları kullanma gibi bedensel veya ruhsal müdahaleler yapılamaz (2) Kanuna aykırı bir yarar vaat edilemez.”.

⁴²¹ **DÖNMEZ**, s. 359-360.

⁴²² Aynı yönde görüş için bkz. **DÖNMEZ**, s. 364; **PARLAR/ ÖZTÜRK**, s. 35.

SONUÇ

Doğrudan soru yöneltme müessesesi bakımından CMK m. 201 düzenlemesinin sebepleri incelendiğinde, düzenlemenin; ilk olarak ceza muhakamesi hukukunun genel ilkeleri olan “savunma hakkı” ve “adil yargılanma hakkıyla” doğrudan örtüştüğü görülmektedir. Doğrudan soru yöneltmenin düzenleme olarak kanunumuzda yer almasının sebeplerinin en başında bu ilkeler gelmektedir. Doğrudan soru yöneltme faaliyeti, duruşma sırasında ortaya çıkan delillerin sınanması yöntemi olup kanun koyucu tarafından; hukukçu kimliği bulunan, heyeti oluşturan hakimler, Cumhuriyet Savcısı, müdafii ya da vekil sıfatıyla avukata doğrudan; katılan ve sanığa ise, mahkeme başkanı ya da hakimi aracı kılarak verilen bir soru sorma işlemi olduğu için delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi ile de uygunluk gösteren bir düzenlemedir.

Doğrudan soru yöneltme faaliyetinin kanuni düzenleme olarak yer almasının; özellikle son yıllarda AİHM’e yapılan başvurularda kararların savunma hakkı ve silahların eşitliği ilkelerine aykırılık teşkil etmesi sebebi ile ülkemiz aleyhine oldukça yüklü miktarlarda tazminatlara hükmedilmesinin de etkisi son derece önemlidir. Zira gelişen ve değişen hukuk sistemlerine ve tarafı olduğumuz uluslararası anlaşmalara uygun kanuni düzenlemelerin yapılarak ihlal kararlarının önüne geçilmesi, böylelikle insan haklarına uygun bir hukuk sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır. Doğrudan soru yöneltme ile ilgili olan kanuni düzenlemenin, evrensel ceza muhakemesi hukukunun genel ilkeleri çerçevesinde hükme bağlandığı anılan maddenin gerekçesinde de açıkça belirtilmiştir.

Doğrudan soru yöneltme kavramının, uygulamada pek çok kavramla karıştırılması, özellikle çapraz sorgu kavramıyla eş anlama gelecek şekilde kullanılması çok büyük bir kavramsal yanlışlıktır. Doğrudan soru yöneltme kavramının çıkış noktasının; her ne kadar çapraz sorgu olduğu kabul edilse de bu kavramların birbirlerinden tamamen farklı olduğu açıktır. Çapraz sorgu sisteminin aşamalardan oluşan tanık/bilirkişi sınanması yöntemi olmasına rağmen, doğrudan soru yöneltme bu şekilde aşamalardan oluşmayan ve duruşmaya katılan tanık/ bilirkişi/ sanık/ katılan ya da duruşmaya katılan diğer kişilere yönelik olarak yapılan soru sorma faaliyeti olarak izah edilebilir. Esasen doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında

amaçlanan da; beyanda bulunan kişinin beyanının güvenilirliğinin sorgulanarak bu konuda lehe/aleyhe delil elde etmektir.

Doğrudan soru yöneltme düzenlemesi; çıkış noktasının Anglo Sakson hukukunda egemen olan çapraz sorgu sisteminin ülkemizin de tabi olduğu Kıta Avrupası hukuk sistemine entegre edilmeye çalışılması neticesinde kanuni temele oturtulduğu söylenebilecektir. Doğrudan soru yöneltme düzenlemesi hukukumuzda ise ilk kez 5271 Sayılı CMK'nın 201. maddesi ile dahil olmuş, 1412 Sayılı CMUK döneminde ise 232 v.d maddelerin anılan madde düzenlemesi ile kısmi benzerlikleri bulunan ancak uygulaması ve şartları tamamen farklı olan hükümler olduğu açıktır.

Doğrudan soru yöneltme faaliyetinin sadece bir maddede düzenlenmesi sebebi ile bazı sorunlar barındırdığı açıktır. Ancak söz konusu eksikliklerin ceza muhakemesi kanununun kıyasa müsait olması sebebi ile genel ilkeler çerçevesinde doldurulması mümkündür. Doğrudan soru yöneltme sırasında sorulacak soruların niteliği ve özellikleri hakkında maddede bir açıklık bulunmamaktadır. Bu boşluğun insan onuruna yakışır, olayla ilgili ve bağlantılı olan, özel hayatın gizliliğini ihlal niteliği bulunmayan soruların sorulması şeklinde sınırlanabileceği belirtilebilir. Doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında, kanunda açıkça belirtildiği üzere sorular ancak duruşma disiplinine uygun şekilde yöneltilebilir. Duruşma disiplinine uygun olarak sorulmayan sorular, bu maddenin amacı ile bağdaşmayacaktır.

Doğrudan soru yöneltme faaliyeti sırasında kendisine soru sorma hakkı tanınan kişi, ilgisine soru yönelttiğinde; soru yöneltilen kişi bu soruya itiraz edebilir. Buradaki itiraz, ceza muhakemesinde belirtilen teknik anlamdaki bir itiraz olmayıp, sadece sorunun sorulup sorulmamasına, soru soruldu ise; cevaplandırılıp cevaplandırılmamasına ilişkin bir itirazdır. Soruya itiraz edildiğinde, mahkeme başkanı veya hakim bu sorunun yöneltip yöneltmemesi ya da cevaplandırılıp cevaplandırılmaması gerektiğine ilişkin duruşma düzeninden sorumlu olduğu için bir karar verecektir.

Doktrinde farklı görüşler olsa da; doğrudan soru yöneltme faaliyetinin yargılamanın kovuşturma aşamasına mahsus olduğunun kabulünde zorunluluk bulunmaktadır. Doğrudan soru yöneltme; gerçekten de düzenlendiği kanunun

sistematiki içerisinde ve bizatihi maddenin içerisinde yer alan hukuki terimlerin karşılığının kovuşturma aşamasına özgü kavramlar olması sebebi ile soruşturma aşamasında uygulanması mümkün olmayan bir soru sorma faaliyetidir.

Doğrudan soru yöneltme faaliyeti; hakim veya mahkeme başkanı tarafından yargılamayı uzatan bir faktör olarak görülmediği, kendisine soru sorma hakkı tanınan kişiler tarafından ise dosya ile ilgili gerekli hazırlık yapılarak olaya uygun soruların sorulması halinde, maddi gerçeğe ulaşma konusunda silahların eşitliği ve adil yargılanma hakkı ilkelerinin uygulama alanı bulabileceği son derece önemli bir düzenlemedir. Yargılama bu suretle; herkesin bilgisini, tecrübesini kullanarak delillerin de doğrudan doğruya mahkeme huzurunda ortaya konulup, tartışılması sureti ile hakimin delilleri serbetçe takdir edip, vicdanına uygun bir karar vermesine hizmet edecek, bu anlamda da AİHS bakımından da sözleşmeye uygunluk teşkil eden bir düzenleme olacaktır.

KAYNAKÇA

AKYAZAN, Ahmet Emrah, Ceza Muhakemesi Hukukunda Doğrudan Soru Yöneltilme, Ankara 2011.

AKYAZAN, Ahmet Emrah, Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Doğrudan Soru Yöneltilme (Çapraz Sorgu), Ankara 2009.

ALTUĞ, Şahin, “*Hukuk Devleti İlkesinin Vergi Hukukuna Yansıması.*” Adalet Dergisi. 59. Sayı, Eylül 2017, (s. 169-187 arası).

ALTUNKAŞ, Aysun, “*Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma vs Sorgu*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı İnsan Hakları Hukuku Bölümü Yüksek Lisans Tezi, 2006, (openaccess.bilgi.edu.tr. -E. T: 30.12.2019).

APIŞ, Özge, “*Güncel Yargı Kararları Işığında İfade Alma ve Sorgu Sırasında Şüpheli/ Sanığın Hakları*”, MÜHFAD, C. 25, S. 1, Haziran 2019, (s. 53-85 arası).

ARSLAN, Kahan Onur, “*İnsan Onuru Kavramı ve Koruma Tedbirleri Bağlamında Temel Bir İlke Olarak İnsan Onurunun Korunması*”, (s. 155-172 arası), (tbbdergisi.barobirlik.org.tr- E.T: 01.02.2018).

ARTUÇ, Mustafa, Pratik Ceza Muhakemesi Kanunu, Adalet Yayınevi, Ankara 2017.

BAĞDATLI, Selahattin, Hukuk Sözlüğü, Derin Yayınları, İstanbul 2010.

BOZDAĞ, Ahmet/ SARIUSTA, Kader, “*Ceza Yargılamasında Mağdurun Beyanı ve Delil Değeri*”, İnÜHFD, C.8, S. 2, Yıl 2017, (s. 573-602 arası), (dergipark.org.tr E. T: 23.12.2019).

DÖNMEZ, Burcu, Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu (Doğrudan Soru Yöneltilme), Seçkin Hukuk, Güncellenmiş ve Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara 2019.

ÇINAR, ALİ RIZA, “*Ceza Yargılamasında Kamu Davasına Katılma.*” D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, C. 21, Özel S, 2019, (s. 2801-2836 arası), (hukuk.deu.edu.tr- E.T:10.09.2019).

DEMİRBAŞ, Timur, Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, Güncellenmiş 5.Baskı, Seçkin Hukuk.

DOĞAN, Koray, Ceza Muhakemesinde Belirsizlik Kuşkudan Sanık Yararlanırlık İlkesi “in dubio pro reo”, Seçkin Yayıncılık, Güncellenmiş 2. Baskı.

DÖNMEZ, Bureu, “*Nitelikli Hukukçunun Anahtarı Çapraz Sorgu*”, Hukuki Perspektifler Dergisi, S.3, Nisan 2005, (s. 114-120 arası).

ER, DENİZ EROL, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları, Ankara 2002.

GEDİK, Doğan, Öğreti ve Yargısal İçtihatlar Işığında Ceza Muhakemesinde Şüpheden Sanık Yararlanırlık İlkesi (In Dubio Pro Reo), Adalet Yayınevi, Ankara 2016.

GÖDEKLİ, Mehmet, “*Türk Ceza Muhakemesinde Maddi Gerçeğe Ulaşmanın Ön Koşulu Olarak Hukuka Aykırı Delillerin Değerlendirilmesi Yasağı*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 65 (4) 2016, (s. 1815-1924 arası), (dergiler.ankara.edu.tr- E. T: 27.09.2019).

GÜNAY, Erhan, Öğreti Yargıtay ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Görüş ve Kararları Eşliğinde Ceza Hükümünde Mutlak Bozma Nedeni Olarak Sanığın Savunma Hakkının Kısıtlanması, Güncellenmiş 3. Baskı, Seçkin Hukuk.

GÜNGÖR, Devrim, “Ceza Muhakemesinde Tanık Beyanının Delil Değeri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 6, Sayı 2, 2015, (s. 307-318 arası).

HANCI İ. Hamit, Bilirkişilik ve Çapraz Sorgu, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.

İNCEOĞLU, Sibel, “*Adil Yargılanma Hakkı*”, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, (s. 209-286 arası).

İNCEOĞLU, Sibel, “Adil Yargılanma Hakkı” Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, (anayasa.gov.tr).

İPEK, Ali İhsan, İfade Almanın Teknik ve Taktikleri, Adalet Yayınevi, Ankara 2015.

İŞIKTAŞ, Yasemin, Hukuk Başlangıcı, Filiz Kitapevi, İstanbul 2015.

KALABALIK, Halil, İnsan Hakları Hukuku, Güncellenmiş 5. Baskı, Seçkin Yayınları.

KARAKAYA, Naim, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Avukatın Soru Sorma Yetkisi,” Türk Ceza Adalet Sisteminin Etkinliğinin Geliştirilmesi Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi Ortak Projesi Avukatlar İçin El Kitabı IV, (barobirlik.org.tr- E.T: 02.08.2018).

KARAKEHYA, Hakan, “Ceza Muhakemesinde Sanığın Meramını Anlatabilme Hakkının Unsurları,”CHKD, C.3, S. 2, 2015, (s. 199-225 arası), (dergipark.org.tr- E.T: 08.09.2019).

KARAKEHYA, Hakan/ ARABACI, Murat, “*Cumhuriyet Savcısının Hukuki Statüsü, Muhakemedeki Taraf Pozisyonu ve İspat Yükünün Bulunması Üzerine*,” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65 (4), 2016, (s. 2059-2081 arası).

KATOĞLU, Tuğrul, “*Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları*,” AÜHFD, 61 (2), 2012, (s. 657-693 arası).

KOÇ, Ziya, Ceza Muhakemesinde Katılan, XII. Levha.

KOCA, Mahmut/ ÜZÜLMEZ, İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 12. Baskı, Seçkin Hukuk Yayınları, Ankara 2019.

MALKOÇ, İsmail/ GÜLER, Mahmut, Uygulamada Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, C. I, Adil Yayınevi.

MICHAEL, Sachs, “*Hukukun Üstünlüğü ve Hukuk Devleti*,” Çev; Ar. Gör. Eşref KÜÇÜK, Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı, Türkiye Barolar Birliği, 9-13 Ocak/ 2001, Ankara, (s. 623-647 arası).

ÖZBEK, Veli Özer/ DOĞAN, Koray/ BACAKSIZ, Pınar, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Hukuk, Ankara 2019, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 12. Baskı.

ÖZTÜRK, Bahri, Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku, Güncellenmiş 6. Baskı, Seçkin Hukuk, Ankara.

ÖZTÜRK, Bahri, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Güncellenmiş 10. Baskı, Seçkin Hukuk.

PARLAR, Ali/ HATİPOĞLU, Muzaffer, 5271 Sayılı Ceza Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat Maddelerin Açıklamaları 5271 Sayılı CMK ile İlgili Yargıtay Ceza Genel Kurul ve Özel Daire Kararları, C.I, Ankara 2008.

PARLAR, Ali/ HATİPOĞLU, Muzaffer/ YÜKSEL, Erol Güngör, Açıklamalı İçtihatlı Ceza Muhakemesi Hukukunda Deliller Çapraz Sorgu ve İspat, Ankara 2008.

PARLAR, Ali/ ÖZTÜRK, Mustafa, Ceza Yargılamasında Doğrudan Soru Yöneltilme (Çapraz Sorgu), Aristo.

ŞAHİN, Cumhur/ GÖKTÜRK, Neslihan, Ceza Muhakemesi Hukuku II, Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 9. Bası,

ŞAHİN, Cumhur/ GÖKTÜRK, Neslihan, Ceza Muhakemesi Hukuku I, Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 10. Bası,

TANER, Fahri Gökçen, Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği, Seçkin Hukuk,

TEMİZ, Yağmur, “*Türk Hukukunda Çapraz Sorgu Tartışmaları*,” İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.6, Sayı 1, Yıl 2015, (299-332 arası), s. 317. (dergipark.gov.tr- E. T: 04.02.2018).

TEZCAN, Durmuş, “*Ceza Davalarında Çapraz Sorgu*”, Prof. Dr. TURHAN Tufan Yüce’ye Armağan, İzmir 2001, (s. 637-642 arası).

ÜNVER, Yener/ HAKERİ, Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 2019.

ÜZÜLMEZ, İlhan, “*Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları*,” TBB Dergisi, S.58, 2005, (s. 41-72 arası).

YAŞAR, Osman, Uygulamalı ve Yorumlu 5271 Sayılı Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu, Ankara 2005.

YAŞAR, Osman, Yeni İçtihatlarla Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu II. Cilt, Güncellenmiş 8. Baskı, Seçkin Hukuk.

YAŞAR, Osman, Yeni İçtihatlarla Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu I. Cilt, Güncellenmiş 8. Baskı, Seçkin Hukuk.

YAŞAR, Osman/ OTACI, Cengiz, Yeni İçtihatlarla Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu II. Cilt, Güncellenmiş 6. Baskı, Seçkin Hukuk.

YAŞAR, Osman/ OTACI, Cengiz, Yeni İçtihatlarla Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu I. Cilt, Güncellenmiş 6. Baskı, Seçkin Hukuk.

YENİSEY, Cihan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 2. Bası, İstanbul 1997.

YENİSEY, Feridun/ NUHOĞLU, Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınları, 4. Baskı.

YILDIRIM, Turan/ YASİN, Melikşah/ KAMAN, Nur/ ÖZDEMİR, Eyüp/ ÜSTÜN, Gül, TEKİNSOY OKAY, Özge, İdare Hukuku, On İki Levha Yayınları, Güncellenmiş 7. Baskı.

YÜCE, Ertan/ ANLAR, Umut, “*Ceza Yargısında Yeni Usul: Çapraz Sorgu*”, (ankarabarusu.org.tr- E. T: 24.10.2019).

YÜCEL, Mustafa Tören, “*Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu Karşısında Ceza Adalet Sisteminin –de facto- Görünümü ve Sosyolojik Çıkmazlar*,” TBB Dergisi, S. 57, 2005, (s. 29-61 arası).

Türk Ceza Adalet Sisteminin Etkinliğinin Geliştirilmesi, Avrupa Birliği- Avrupa Konseyi Ortak Projesi Adil Yargılanma Hakkı Eğitim Modülü, (Hazırlayanlar; ZAFER, Hamide/ KARAKEHYA, Hakan/ MADEN, Mehmet).

Cevrimiçi Kaynaklar

www.barobirlik.org.tr

www.cag.edu.tr

www.dergiler.ankara.edu.tr

www.dergipak.gov.tr

www.hsk.gov.tr

www.kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr

www.mevzuat.gov.tr

www.openaccess.bilgi.edu.tr

www.resmigazete.gov.tr

www.tbbdergisi.barobirlik.org.tr

www.uyap.gov.tr